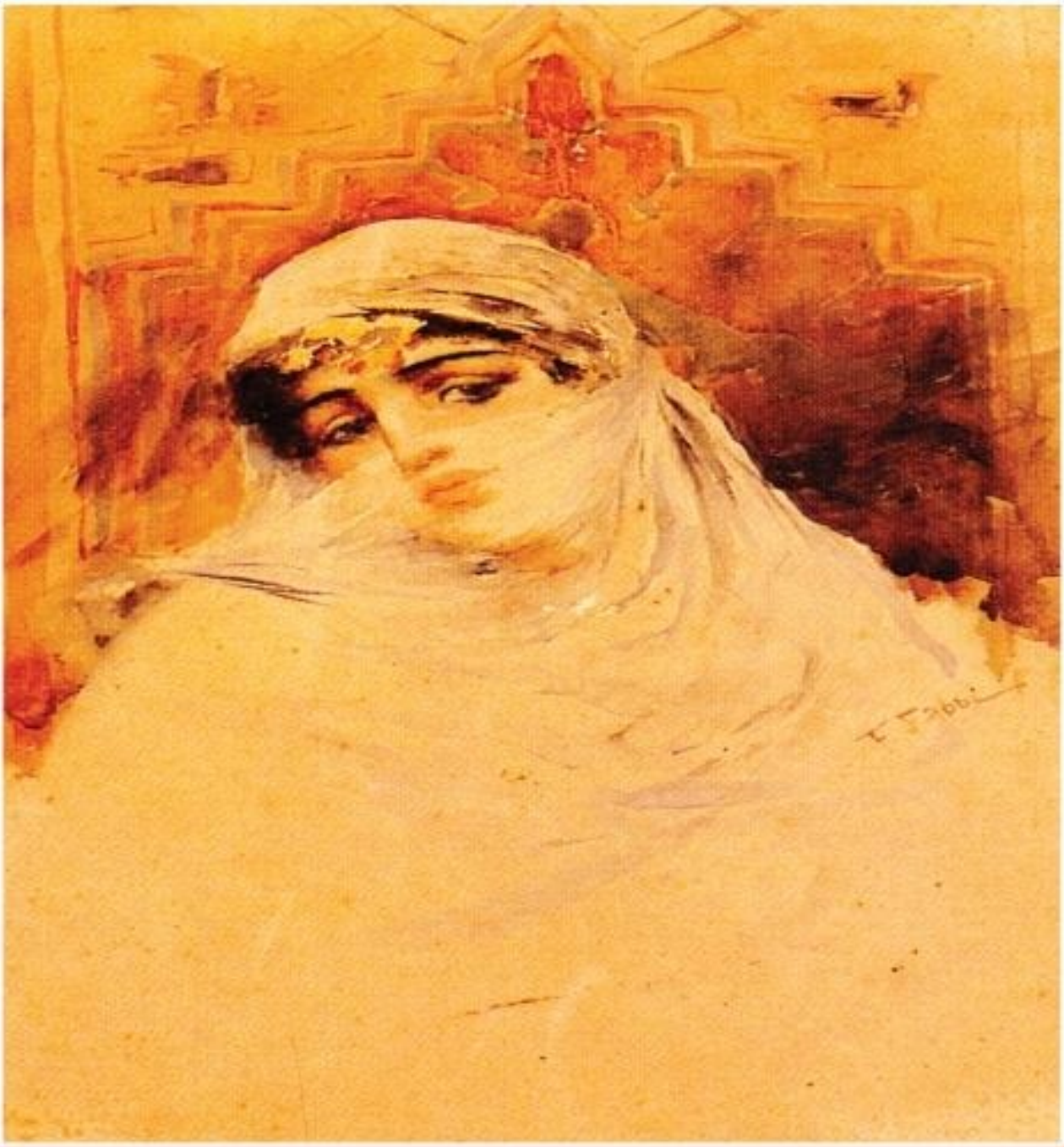
BORDO SİYAH

TÜRK KLASİKLERİ - ROMAN

SERGÜZEŞT

SÂMİPAŞAZÂDE SEZÂİ

HAZIRLAYAN: KEMAL BEK

TÜRK KLASİKLERİ

SERGÜZEŞT

SÂMİPAŞAZÂDE SEZÂİ

HAZIRLAYAN: KEMAL BEK

ROMAN

BORDO SİYAH YAYINLARI

TÜRK KLASİKLERİ

SERGÜZEŞT

SÂMİPAŞAZÂDE SEZÂİ (1859-1937): İSTANBUL'DA DOĞDU. ÖZEL DERSLER ALARAK YETİŞTİ. DEVLET MEMURLUĞU YAPTI. LONDRA ELÇİLİĞİNDE KÂTİP OLARAK ÇALIŞTI. ÖZELLİKLE 1896-1901 ARASINDA SERVET-İ FÜNÛN DERGİSİNDE YAYIMLANAN YAZI VE ÖYKÜLERİYLE TANINDI. SAYICA AZ AMA NİTELİKLİ YAPITLAR VERDİ. İSTANBUL'DA ÖLDÜ.

EDİTÖR

KEMAL BEK: 1972'DE İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜNÜ BİTİRDİ. LİSE EDEBİYAT ÖĞRETMENLİĞİNDEN EMEKLİ OLDU. KOÇ ÜNİVERSİTESİ'NDE "TÜRK DİLİ" VE "CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ŞİİRİ, ÖYKÜSÜ, ROMANI" VE MALTEPE ÜNİVERSİTESİ'NDE "TÜRK DİLİ" DERSLERİ VERDİ. "KAMER" ADLI ÖYKÜSÜ 1989'DA YUNANCAYA ÇEVRİLDİ. YAZI YAŞAMINA, 1969'DA *YELKEN* DERGİSİNDE YAYIMLANAN ELEŞTİRİSİYLE BAŞLADI; *SOYUT, FİKİR VE SANATTA HAREKET, EDEBİYAT CEPHESİ, AGORA, TÜRK DİLİ DERGİSİ, LUDİNGİRRA ŞİİR DERGİSİ, YAŞASIN EDEBİYAT, VARLIK, GÖSTERİ, CUMHURİYET KİTAP* GİBİ DERGİLERDE ÖYKÜ, DENEME VE ELEŞTİRİLERİ YAYIMLANDI. EDEBİYAT ELEŞTİRİLERİNDE METİNDEN YOLA ÇIKAN BEK, ZAMAN ZAMAN GÖSTERGEBİLİM YÖNTEMİNDEN DE FAYDALANDI. *MEYDAN LAROUSSE, GELİŞİM HACHETTE, TEMA LAROUSSE* GİBİ ANSİKLOPEDİLERDE MADDE YAZARI VE REDAKTÖR OLARAK ÇALIŞTI. BORDO SİYAH YAYINLARI'NIN TÜRK KLASİKLERİ EDİTÖRÜ OLARAK SAYISIZ KİTABA İMZA ATTİ. HÜSEYİN RAHMİ GÜRPINAR'IN TÜM YAPITLARINI YAYINA HAZIRLADI. *YAHYA KEMAL BEYATLI / YAŞAMÖYKÜSÜ VE YAPITLARINI OKUMA KILAVUZU* VE *METİN İNCELEMELERİYLE SÖZLÜ YAZIN DÖNEMİNDEN TANZİMAT DÖNEMİNE ESKİ TÜRK YAZINI* VE *ANLATIDAN ELEŞTİRİYE* İSİMLİ ÜÇ KİTABI VARDIR.

HAZIRLAYAN

KEMAL BEK (*BKZ.* EDİTÖR)

REDAKSİYON

FİLİZ GÖVER: 1947'DE İSTANBUL'DA DOĞDU. REMZİ VE YENİ ALAN YAYINEVLERİ İÇİN UZUN YILLAR REDAKSİYON VE DÜZELTİ YAPTI.

TASHİH

ESEN GÜRAY: 1961'DE İSTANBUL'DA DOĞDU. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ESKİ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜNDEN MEZUN OLDU. 1978 YILINDAN BERİ YAYINCILIK SEKTÖRÜNDE DÜZELTMEN OLARAK ÇALIŞMAKTADIR. GELİŞİM YAYINLARI, SABAH KİTAPLARI VE TURGUT YAYINCILIK'TA UZUN YILLAR ÇALIŞTI. BORDO SİYAH DIŞINDA İŞ-KÜLTÜR YAYINLARI VE CUMHURİYET KİTAPLARINA DA DIŞARIDAN DÜZELTMENLİK YAPMAKTADIR.

BS YAYIN BASIM DAĞITIM REK. ORG. SAN. TİC. LTD. ŞTİ.
FATİH CADDESİ ALAYBEY SOKAK NO: 28/B ZEMİN KAT
MERTER – GÜNGÖREN – İSTANBUL / TÜRKİYE
TEL: (0212) 505 99 70 (pbx) FAKS: (0212) 505 99 75
MERTER V. D. 187 061 1123 e-mail: bs.yayin@gmail.com

TÜM HAKLARI BS YAYIN BASIM DAĞITIM REKLAM ORGANİZASYON SANAYİ TİCARET LTD. ŞTİ'NE AİTTİR.

SÂMİPAŞAZÂDE SEZÂİ

Tanzimat dönemi ikinci kuşak yazarlarından olan Sâmipaşazâde[1] Sezâi, İstanbul'un Taşkasap semtindeki bir konakta, 1859'da doğdu. Babası Rumeli müfettişliği, Meclis-i Tanzimat üyeliği, maârif nâzırlığı, Meclis-i Âyân üyeliği gibi görevlerde bulunan Sâmi Paşa; annesi ise Sâmi Paşa'nın ikinci eşi olan Gülârâyiş Hanım'dır. Gülârâyiş Hanım evlenmeden önce bir köleydi. Sezâi, daha sonra yazar ve hatip olarak ünlenecek olan Hamdullah Suphi'nin (Tanrıöver) amcasıdır.

Kültürlü bir adam olan Sâmi Paşa'nın, içinde yüz kadar çalışanın da yaşadığı çok büyük ve görkemli konağı Ahmed Vefik Paşa, Ziya Paşa, Ali Suâvi gibi dönemin önde gelen düşünce adamlarının sık sık geldiği, toplumsal ve siyasal tartışmaların yapıldığı bir kültür merkezi gibiydi. Dönemin ünlü öğretmenleri de, düzenli olarak gelip konağın çocuklarına hem Doğu ve Batı kültürleri konusunda dersler veriyor, hem de Fransızca öğretiyorlardı. Sâmipaşazâde Sezâi, bu dersler sâyesinde pek iyi yetişti; onun şiir ve yazına ilgi duymasını sağlayan öğretmenlerin arasında, dönemin ünlü şairi Yenişehirli Avni Bey de vardır.

Sâmipaşazâde Sezâi, 1879'da, yirmi yaşındayken, ağabeyi Subhi Paşa'nın Evkaf Nâzırlığı (Vakıflar Bakanlığı) sırasında Evkaf-ı Hümâyûn Mektûbî Kalemi'nde[2] memur olarak göreve başladı; ancak bu görevde fazla kalmayarak 1880'de "ikinci kâtip" olarak Londra elçiliğine atandı. Bu görevi sırasında, bir kültür ve sanat adamı olarak, Batı yazını ve kültürüyle ilgilendi. Bir yazısında, İngilizleri, "Bu milletin gençleri, eski Romalılar gibi, okullarında(n) ve üniversitelerinde(n) zihin ve beden güçleri kazanarak çıktıklarından, öteki milletler içinde seçkinleşiyorlar," sözleriyle değerlendirmektedir. Sezâi, Londra'daki görevinde dört yıla yakın bir süre kaldı. "Bu yıllarda İngiliz edebiyatını yakından tanıyan Sezâi, (Abdülhak) Hâmid'e yazdığı mektuplarda Shakespeare'i yüceltir. Londra'nın sosyal hayatı, müzeleri, tiyatroları yanında İngiliz dünya(sını) ve politikasını tanır. Osmanlı devlet politikasının kayıtsızlığı onu derinden yaralar. Bu arada fesâhatçilerle Recâizâde (Mahmud) Ekrem ve Hâmid arasındaki münâkaşalara Londra'dan gönderdiği ve *Tercümân-ı Hakîkat* gazetesinde imzâsız olarak çıkan yazılarıyla katılır."[3] Bu arada bir Paris gezisi yaparak, bu kültür kentindeki yazın ve tiyatro olaylarıyla ilgilendi.

1885'te, izinli olarak geldiği İstanbul'da görevden alındı. 1886'da Viyana sefâreti II. kâtipliğine atandıysa da bu görevi kabul etmeyerek Hâriciye Nezâreti İstişâre Odası (Dışişleri Bakanlığı Danışma Kurulu) memurluğuna atandı. *İkdam*

gazetesinde, 1896'dan sonra da *Servet-i Fünûn* dergisinde öyküler ve söyleşiler yayımladı. İsmail Habib'in [Sevük] "… o, zamanında verdiği bir iki eserden sonra kırk yıllık sessizliktir,"[4] diye eleştirdiği Sezâi'nin yazı yaşamındaki en verimli dönem, bu 1895/96'dan *Servet-i Fünûn* dergisinin kapatıldığı 1901'e kadar olan dönemdir.

Sezâi, 1889'da yayımlanan *Sergüzeşt* romanının, esirlik ve özgürlük temalarını işlemesinden dolayı hükümet tarafından izlenmeye başladı. Sezâi bu dönemde çok rahatsız, sıkıntılı bir kaç yıl geçirdi. Anılarında belirttiğine göre, bir arkadaşının salık vermesiyle, 1901'de bir gemiye binerek yurt dışına, Fransa'ya kaçtı. Paris'te Jön Türkler'e katıldı. Ahmed Rızâ'nın, İttihat ve Terakki'nin yayın organı olarak çıkardığı *Şûrâ-yı Ümmet*[5] gazetesinde politik ve toplumsal konularda makaleler yayımladı. Bir çok yazısında pâdişah II. Abdülhamid aleyhinde bulundu.

Paris'te yedi yıl kadar kalan Sezâi, 1908 Meşrutiyeti ilân edilince İstanbul'a döndü. Bir süre, İstanbul'da çıkarılmaya başlanan *Şûrâ-yı Ümmet* gazetesini yönetti. 1909'da Madrid'e elçi olarak atandı. 1914'te sağlığı bozulunca, bu tarihten 1921'de görevden alınana kadar İsviçre'de kaldı. Toplam olarak on iki yıl süren elçilik görevinden sonra, emekli oldu.

"1927 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kendisine 'hıdemât-ı vataniye tertibinden' (yurda yaptığı hizmetler dolayısıyla) 100 lira maaş bağlanan Sezâi, İstanbul Belediyesi'nin kiraladığı Mühürdar'daki evinde son yıllarını kısmen rahat bir şekilde geçir"di;[6] 26 Nisan 1936'da bu evde zâtürreeden öldü ve Küçüksu mezarlığına gömüldü.

Sanatı

Az yapıt vermiş olmasına karşın, Sâmipaşazâde Sezâi'nin Tanzimat yazarları arasında seçkin bir yeri vardır. Hıfzı Tevfik Gönensay'a göre, "Tanzimat dönemi edebiyatının en genç sanatçısı Sezâi Bey'dir. (Onun yapıtlarında) Tanzimat edebiyatı unsurları egemen olduğu kadar, bu devri izleyen Servet-i Fünûn edebiyatının özellikleri (de) görülmektedir. Bu nedenle Sezâi Bey, iki dönem edebiyatını birbirine bağlayan bir kişilik olarak sayılabilir ve kişiliği bu bakımdan edebiyatımız tarihinde ayrı bir değer taşımaktadır."[7]

Sezâi, yazına olan ilgisinin nasıl başladığını ve yazı yaşamına nasıl girdiğini şöyle anlatıyor (yalınlaştırılmıştır):

"Bundan önce, zamanlar nasıl geçiyor, bundan önce dediğim yirmi iki senedir; o zaman on dört yaşında idim.[8] O genç gönlü basın sevdası dayanılmaz aşkıyla doldurmuştu. Bir yazar olmak, imzâsız olsun iki üç satırlık bir yazısını gazetede basılı olarak görmek, benim için hayata değer bir mutluluk idi. (...) O aralık tanıdığım soylu kişilerden seçkin bir kimsenin yönetiminde *Kamer*[9] adıyla bir gazete(nin) yayımlanmaya, yanılıyorum, basılmaya başlandığını işittim. Artık beni kim tutabilir? Hemen bu gazetenin Galata'daki basımevine koştum. (...) Yine bir sabah basımevine kaçtım. Gazete basılmış (...) Taze haberler, en başında da benim 'Maarif' başlıklı yazım vardı ki şöyle başlıyordu: 'Âfitâb-ı ma'rifet sabâh-ı muzlîm-i cehâleti paralayarak neşr-i envâr etmeğe...'; parlak değilse, söyleyiniz."[10]

1878'de, pek başarılı bulunmayan ve yazın tarihlerinde hemen hiç sözü edilmeyen *Şîr* adlı oyununu yayımladı. Bu oyun, Sezâi'nin kitap olarak yayımlanan ilk yapıtıdır.

Sâmipaşazâde Sezâi'nin tek romanı *Sergüzeşt*'tir. Yazın tarihçileri, yazarın bu yapıtında, Nâmık Kemal'in etkisi altında olduğunu söylemektedirler; Gönensay bu konuda şunları söylüyor: "Sezai Bey'in düzsöz anlatımı, özellikle ilk yazılarında Nâmık Kemal'in şiddetli etkisi altındaydı. O da Nâmık Kemal gibi, edîbâne bir dil kullanmayı seviyor, anlatımını çok sayıda benzetmeler, istiâreler ve türlü sözcük oyunlarıyla süslemekten hoşlanıyordu. Gereksiz Farsça ad ve sıfat tamlamaları, diline can sıkıcı bir ağırlık vermekteydi. Bununla birlikte, Sezâi Bey'in bu anlatım biçimi, Nâmık Kemal'in etkisinden büsbütün kurtulamamakla birlikte, gitgide yalınlaşmaya ve bir kişilik kazanmaya başladı. Öyle ki, Sezâi Bey'in roman ve öykülerinde bugünkü roman biçemimizin ilk

izlerine rastlamak mümkündür.”[11]

Zeynep Kerman da bu görüşü destekler görüşler ileri sürmektedir. Sâmipaşazâde Sezâi’nin kendisi de Nâmık Kemal için, örneğin bir “musâhabe-i edebiye”sinde şunları söylemektedir: “…Kemal Bey’in ateşli düşüncelerinin ürünü olan sözleri, bir yanardağdan fışkıran mâdenler gibi sağlam ve yakıcıdır. Kemal Bey’in elinde sözler, sözcükler, cümleler bir ‘statü’ (heykel) yapanın usta elindeki maddeler gibidir ki; istediği gibi ezer, istediği gibi kullanır, istediği şekle sokar. O zaman, coşkulu gözler önünde, bir yücelik simgesi oluşur.”[12]

Ancak, Sâmipaşazâde Sezâi’nin, Nâmık Kemal’in anlatımını ve biçemini pek beğenmesine, dahası kimi zaman taklit etmesine karşın, bu biçemi geliştirdiği, aştığı da bir gerçektir. Hemen bütün değerlendiriciler, *Sergüzeşt*’teki Âsaf Paşa konağını anlatırken yaptığı betimlemeleri fazla ayrıntılı, bir az da gereksiz bulmalarına karşın, bu betimlemelerin Dilber’in zavallılığını belirtmekte dolaylı bir araç olarak konduğunu görmemişlerdir. Aslında bu betimlemelerin gereksiz değil, bir az fazla ve ayrıntılı olduğu söylenebilir. Sâmipaşazâde, Gerçekçiler’in (Realistlerin) yaptığı gibi konuyla bağlantılı olarak olayı yaşayan kişinin toplumsal ve ruhsal durumunu betimlemek amacıyla yarattığı bu biçemiyle, hayrânı olduğu Nâmık Kemal’den ayrılır ve Servet-i Fünûn anlatı yazarlarının en azından dil ve anlatım bakımından yazınsal Gerçekçilik’e yönelmelerinde etkili olur.

Sâmipaşazâde Sezâi, roman alanında olduğu gibi, öykü alanında da verimli bir yazar değildir. Bununla birlikte, *Küçük Şeyler* adlı kitabındaki öykülerle, daha önceki Tanzimatçıların hemen hiç ilgi göstermediği bu türe olumlu bir başlangıç yaptığı; öykü estetiği ve biçemi konusunda, örneğin “*Pandomima*” adlı öyküsüyle, Hâlit Ziyâ Uşaklıgil’in o unutulmaz “*Ferhunde Kalfa*” öyküsüne örneklik ettiği açıktır. İlki kendisinin dengi olmayan bir kızı seven bir halk komiğinin, ikincisi evlendirilmeyi bekleyen bir dadının “ölümcül düşlemkırıklıklarını” anlatan bu öykülerle, Türk öyküsü artık “olay aktarıcı” olmaktan çıkıp “anlatı”cı niteliğine yönelmiştir. Hâlit Ziyâ, *Kırk Yıl* adını verdiği anılarında: “*Küçük Şeyle*r beni çıldırttı. Sanat heyecanlarımın içinde bu kitaptan duyduğum zevke ve neşeye yetişebilecek bir duygulanma bilemiyorum. (...) Küçük hikâyelerin çeviri denemeleriyle geçen zamanların ve bu *Küçük Şeyler* kitabıyla (bende ortaya çıkan) heyecan yekûnu, sanki gelecek yılların dölyatağına düşerek hayata çıkmak zamanını meydana getirmiş olacak ki yazı mesleğimde en çok sevdiğim küçük hikâyelerden kim bilir ne kadar yazmış oldum,”[13] diyerek kendisini öykü yazmaya yönelten etkenin *Küçük Şeyler*

olduğunu söylemektedir.

Küçük Şeyler'de biri Alphonse Daudet'den çeviri olmak üzere altı öykü vardır. Yazar, kitabın başına koyduğu önsözde, "anlatının artık şaşırtıcı olayları çocukça bir anlatımla anlatmaktan çıktığını, doğanın gizlerine karşı bilimlerin ve fenlerin kazandığı zaferlerle ve insanlığın yüreğiyle ilgili olarak yıllarca süren incelemelerin ortaya koyduğu bilgilere dayanarak yazıldığını" söyler. Bu roman ve öykü tanımı, elbet de Gerçekçiliğin ve Doğalcılığın (Natüralizm) tanımıdır. Dolayısıyla Sâmipaşazâde Sezâi, yazınımızda Coşumculuktan (Romantizm) Gerçekçiliğe geçişin en önemli kilometre taşlarından biridir.

Sezâi'nin öteki kitaplarından *Rumûz-ül-Edeb*, makalelerini, söyleşilerini, gezilerini anlatan yazılardan oluşan bir derleme; *İclâl*, yazarın yakın akrabalarından İclâl adlı bir genç kızın ölümü dolayısıyla yazdığı anılarla ve Kurtuluş Savaşı'yla ilgili bir kaç yazıyı içeren kitaptır. Yazar 1935-36'da *Konak* adlı bir roman yazmaya başlamışsa da, bu yapıtı bitirememiştir.

"...Sezâi Bey, bir yandan düzsöz anlatımımızı zenginleştirirken, öte yandan romancılığımızda bir ilerleme yaratmayı başarmış, yazınımıza küçük öykü türünü tanıtmış; böylece de Tanzimat yazınını Servet-i Fünûn'a bağlamak gibi yazın tarihimiz bakımından önemli bir görev görmüştür."[14]

Yapıtları:

Şir (oyun, 1878); *Sergüzeşt* (serüven, roman, 1889); *Küçük Şeyler* (öykü, 1892); *Rumûz-ül-Edeb* (anı, gezi, söyleşi ve eleştiri, 1900); *İclâl* (oyun, 1923).

SÂMİPAŞAZÂDE SEZÂİ'DEN ÖNCESİ

Tanzimat dönemi birinci kuşak sanatçıları Batı etkisinde kalarak roman türünün ilk örneklerini vermişlerdir; ama onlar henüz bilinçsiz olarak ve bir seçme yapmadan bu etkiyi yansıtırlar.

Şemseddin Sâmi'nin yazınımızda ilk roman sayılan yapıtı *Taaşşuk-u Tal'at ve Fitnat*'ı (Tal'at ve Fitnat'ın Aşkı, 1872) olay örgüsü ve kişilerin işlenişi bakımından, bir oranda eski mesnevilerin geleneğini sürdürür. Bu geleneğin hemen hemen tek konusu olan "birbirini seven, ama çeşitli nedenlerle kavuşamayan gençlerin acıklı sonu" temasını işlerken, mesnevilerdeki "dramatik çatışma", gençlerin aileleri arasındaki çelişki, olağanüstü rastlantılar gibi motifleri de kullanır. Bu yapıtın roman sayılmasının en önemli nedeni, düzsözle (nesir) yazılmış olmasıdır.

Tanzimat döneminin birinci kuşağının asıl romancıları, bu türe gerçekten emek veren Ahmed Mithat Efendi, Nâmık Kemal, Mizancı Murad, Recâizâde Mahmud Ekrem, Sâmipaşazâde Sezâi'dir.

Kendisine "hâce-i evvel" (ilköğretim öğretmeni) sanını yakıştıran Ahmed Mithat Efendi'nin roman yazmaktaki amacı, hem ahlâksal dersler vermek hem de okur yaratmaktır. Hemen her türde ve her akımda çok sayıda roman yazan Ahmed Mithat Efendi'nin çabası, roman dil ve estetiğinin gelişmesine pek de yardımcı olmamıştır; ama türü tanımayan halkın romanı öğrenmesi ve okuması açısından pek başarılı olduğu söylenebilir. Romanlarındaki olayları anlatırken zaman zaman araya girerek kendi yorumlarını da katması, kahramanlarına karşı yansız (tarafsız) olmaması, roman türünü bilmeyen ama halk öykülerine ve mesnevilere tanış olan okurların bu türü yadırgamamasını sağlamıştır. *Felâtun Bey ile Râkım Efendi* (1875) adlı en tanınan romanında, geleneğe ve Avrupa Coşumculuğunun etkisine uygun olarak, birbirine karşıt iki tipin yardımıyla çalışkan, dürüst, kültürlü olmanın erdemlerini, belki bir az da ders verir biçimde sergiler; bu özellikleri taşıyan Râkım Efendi'yi yüceltirken onun tam tersi özyapıdaki Felâtun Bey'le alay eder. Coşumcu (Romantik), Gerçekçi (Realist), Doğalcı (Natüralist) roman akımlarına örnekler verir; bilimkurgu türünü bile dener.

Yazınımızda yazınsal (edebî) ilk roman örnekleriniyse, Coşumcu etkiyle yazdığı *İntibâh* (1876) ve *Cezmi* (1880) romanlarıyla Nâmık Kemal verir. Romanda ahlâkçılığı, ders vermeyi ön planda tutan Nâmık Kemal, ilk romanında, "mutluluğu" ev dışında arayan ama bu yüzden felâkete uğrayan bir

delikanlıyı anlatır. Nâbizâde Nâzım'ın *Zehra* romanının, çıkış noktası olarak *İntibâh*'ı aldığı, iki roman arasında kimi motiflerin (örneğin annenin eve câriye getirmesi) benzerliği de göz önüne alınırsa, söylenebilir. Nâmık Kemal, *Cezmi* romanında, Coşumcu geleneğe uygun olarak, XVI. yüzyılda yapılan Osmanlı-İran savaşlarındaki olayları anlatıp, bir tarihsel roman örneği vermiştir. Nâmık Kemal de karşıtlıklardan, olağanüstü rastlantılardan yararlanır, olayların dışında kalmayarak araya kendi yorumlarını da katar, ama bu, Ahmed Mithat Efendi'de olduğu gibi göze batacak derecede değildir.

SERGÜZEŞT

Yazınımızda Gerçekçi anlatının ilk örnekleri Ahmed Mithat Efendi'nin *Henüz On Yedi Yaşında* (1881) ve *Felâtun Bey ile Râkım Efendi* (1875) romanlarıyla verilmiştir. Ancak bu romanlarında yazar, Gerçekçiliğin en önemli özelliği olan dil ve anlatım güzelduyusu yaratmaya yönelmeden (bu romanlarda, Mithat Efendi'nin o kendisine özgü meddah anlatımı egemendir) daha çok gözleme dayanmıştır. Gerçekçi romanın ve öykünün ilk eli yüzü düzgün örneğinin Sâmipaşazâde Sezâî'nin tek romanı *Sergüzeşt* olduğunu söylemek bu bakımdan yanlış olmaz. Sezâi'nin bu romanıyla, Hâlit Ziya Uşaklıgil, Mehmet Rauf, Hüseyin Câhit gibi Servet-i Fünûn romancılarının yolunu açtığını da söyleyebiliriz.

Sergüzeşt, bir esir (ya da köle) kızın konaktan konağa satılırken başına gelenleri ve acıklı sonunu anlatır. Aslında Tanzimat romanında doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak esirleri anlatan yapıtlar bir incelemeye konu olacak denli çoktur.[15] Esirlik (ya da kölelik) konusunu ilk işleyen yapıt, Ahmed Mithat Efendi'nin *Esâret* (1870/71) adlı uzun öyküsüdür. Ahmed Mithat, *Letâif-i Rivâyat*'ı oluşturan uzun öykülerin çoğunda esirliği de ele alır. Mithat Efendi'den Recâizâde Mahmud Ekrem'e, bu konuyu ele alan yazarların yapıtlarında esirlik, ya yapıtın ana öğesini ya da yan öğelerden birini oluşturur. Dolayısıyla *Sergüzeşt*'in konu bakımından yeni olduğu söylenemez.

Bununla birlikte, *Sergüzeşt* romanında esirlik konusunun, öteki romanlara oranla çok daha ustaca betimlendiği, yazarın, babasının onlarca esirin bulunduğu konağında edindiği gözlemlerini çok daha inandırıcı biçimde kullandığı da açıktır.

Romanın ana kişisi, Kafkasya'dan İstanbul'a küçük yaşta getirilen ve kendisine Dilber adı verilen küçük esir kızdır. Yazar, roman boyunca Dilber'in yaşamını, İstanbul'a gelişinden kendisini Mısır'da Nil ırmağına atışına dek

başına gelenleri epizodlar hâlinde çok uzun bir zaman diliminde anlatarak, yapıta bir “yetişim romanı” niteliği verecek yöntemle izler. Bu nedenle romandaki öteki kişiler, sanki Dilber’in serüveninin anlatılması için yaratılmış yan kişiler izlenimini verir. Buna kendisini seven Celâl de dahildir.

Buna göre, olayların geçtiği yerler de, l. Esirci Hacı Ömer’in evi, 2. Harputlu Mustafa Efendi’nin evi; 3. Âsaf Paşa’nın konağı ve 4. Mısırlı zenginin konağı olmak üzere sınıflandırılabilir. Dilber bu evlerde, kendisi de bir köle olan Cevher dışında herkesten aşağılanma, eziyet, acımasızlık görür. Ancak yazar, Dilber’in yaşamından üç ayrı dönemi farklı Dilber’leri anlatarak vermektedir: Harputlu Mustafa Efendi’nin konağında küçük bir hizmetçi olan çocuk Dilber; Âsaf Paşa’nın konağında, Celâl Bey’in önce oyalanacak bir köle, sonra sevgili gözüyle gördüğü bir genç kız olan Dilber; Mısırlı zenginin konağındaysa, odalık yapılmak istenen, ama bunu kabul etmektense ölümü göze alan, ruhça olgunlaşmış bir genç kız olan Dilber... Bu türden bir anlatı ustalığı, yazınımızda ilktir.

Romandaki çıkış noktası, Tanzimat yazınında çokça görülen, “karşıtlıkların çatışması”na dayanır: Dilber’in “esirlik” konumu ile içinde yaşadığı çevrelerin “sahiplik” konumu. Yazar yapıtını, sanki Dilber’in çektiklerini vurgulamak amacıyla yazmıştır ve Dilber, Celâl’e duyduğu kısa süren aşkı dışında hep çile çeker, ezilir. Ancak bu karşıtlık ve çatışma, dramatik bir çatışmaya dönüşmez; bir başka deyişle, yazar Dilber’i ve çevresini iç dünyalarını irdelemeksizin yalnızca dıştan betimleyerek verir. Dolayısıyla, Dilber’in kişiliğinde roman boyunca değişme söz konusu değildir; onun konumunda bu beklenemez de. Bundan başka, romanda yazarın kendi kişiliğini gizlememesi, zaman zaman araya girerek kendi düşüncelerini söylemesi, zaman zaman konu dışına çıkması, okuru acındıracak etkiyi sağlamaya çalışması, melodram öğelerini bol bol kullanması gibi nedenlerle, roman, Coşumcu bir yapıta dönüşür.

Bununla birlikte *Sergüzeşt*, olağanüstü olgulara, akıldışı rastlantılara yer verilmemesi (ya da pek az yer verilmesi), gözleme dayanması, karşılıklı konuşmaların en aza indirilip betimlemelere (belki de gereğinden daha) çok yer verilmesi, betimlemelerde konuşma dilinin dışında süslü ve güzelduyusal denebilecek bir dil yaratılmaya çalışılması, betimlemelerin süs olarak değil, işlevli olarak konulması ve her şeyden önemlisi de, Dilber’in kişiliğinin olayların akışına ve çevre koşullarının değişimine koşut olarak yavaş yavaş gelişmesi gibi nedenlerle de, yazınımızda ilk Gerçekçi yapıtlardan sayılabilir. Betimlemelerde kullanılan süslü ve yabancı öğelerle dolu dilin, yazarın hayrânı olduğu Nâmık Kemal’in etkisini taşıdığı söylenebilir; ancak karşılıklı

konuşmalarda yazar, gerçekçi davranarak yalın bir konuşma dili kullanmıştır.

Sergüzeşt, Türk romanında Gerçekçiliğe geçiş döneminin en önemli yapıtıdır.

Not: *Sergüzeşt*'in dilini günümüz diline uyarlamak zorunda kaldık; Osmanlıca bilmiyorlarsa günümüz okurları, hele öğrenciler için romanın dilini anlamak olanaksızdı. Bu konuda şu yöntemi kullandık: Yazarın anlatımı olan bölümlerde Osmanlıca sözcükleri, sözlük anlamlarıyla değil cümle içindeki bağlamlarını gözeterek günümüz sözcükleriyle değiştirdik. Yazarın özgün diline pek fazla karışmadık; anlatımınaysa dokunmadık. Karşılıklı konuşmaları, o dönemi canlandırdığından olduğu gibi bıraktık; Osmanlıca sözcüklerin Türkçeleriniyse sayfa altında dipnot olarak verdik. Metinde ( ) içinde verilen az sayıda sözcük ve ekler, anlamı daha belirginleştirmek için konulmuştur.

ÖNSÖZ[16]

1305[17] yılında, *Sergüzeşt*'in çıkışını olağanüstü güzel karşılayanlar, o zamandan geleceği aydınlatmaya başlamış olan gençler idi. Senin kadar ya da senden genç olan, o hem aydın, hem aydınların her zaman yürüyen o düşünce yolcularının öncüsü olarak *Sergüzeşt*, her gün daha çok yayılıyor, buna karşın sen her gün daha çok gizleniyordun. Kültür dünyasından gördüğün bu anlayışa karşılık, hiç olmazsa beş on kitabın *Sergüzeşt*'i izleyecekti. *Sergüzeşt* bir söz verişti. Sözünü neden tutmadın?

1305. Otuz üç sene sabah olmak bilmeyen ufuklarında[18] en küçük bir tan ışığı görünmeyen uzun bir gece içinde idi. O uzun gecede doğan tek tük yıldızlar yurdu terk ederek gurbet ellerinin ayrılık ufuklarında sönüyorlar, kalanlar da yurdun göğünde bir süre parladıktan sonra, istibdâdın tutuşturduğu volkanlardan yükselen siyah bir dumanın içine gömülüyorlardı. O dönemde bir yürek ve düşünce karışıklığı bireylerden topluma, toplumdan memleketlere, memleketlerden bütün yurda yayılarak, düşüncelerin dingin ve durgun ırmakların kaynaklarını karıştırıyordu. Edebiyatla baş başa kalmak için, bütün yurtta bir erinç köşesi yoktu. Bu durumlara karşı çevrenin etkisiyle geçirdiğim şiddetli, yakıcı ve yıkıcı, sinirli bir hayat içinde yazı masamın önünde şiir perisinin düşüncemi ziyâret ve iltifâtını beklerken, kapımda hafiyelerin ayak seslerini, penceremden beni gözetleyen kaplan bakışlı gözlerini görürdüm. Çünkü *Sergüzeşt*'e esirlik aleyhinde başlamış ve "Hürriyetine..." diyerek son vermiştim.

O dönemde uluslara gönenç içinde yaşamayı sağlamak ve ticâret için, beceri ve bilim dışsatımı ve dışalımı için, düşünce ve zekâ gezintileri için okyanusun üzerinde gidip gelen gezici sarayların izleri ve çizgileri[19] anakaraları birbirine bağlarken, bilime yeni bir keşif eklemek isteğiyle kutuplara gidip gelinirken, geceleri Boğaziçi'nin bir kıyısından öteki kıyısına geçmek yasaktı. Oysa o kıyılar, kimi zaman cennet düşüne benzeyen Boğaziçi'ne hayâlin dalıp kaybolması için çiçeklerden yapılmış dünyanın en güzel, yumuşak bir yastığı idi.

O zamanki durumumu betimlemek için otuz beş yıl önce şöyle bir kaç söz söylemiştim:

İntizâra kalmadı bak iktidâr
Kûşe-i uzlette oldum ihtiyâr
İntizârım hep vatan ikbâlidir

Kaldı bir düşmen elinde târ ü mâr
Bu vatanda gördüğüm her gün benim
Âh ü efgaan ile hâl-i ihtizâr
Karşı durdum lûtfuna tehdîdine
Mertlikle ettim işte iştihâr[20]

Uzun olan bu manzumenin alt tarafını şimdi hatırlamıyorum. Ben saklamadım. *Küçük Şeyler*[21]'le *Rümûz-ül-Edeb*[22]'i yayımlayarak Paris'e göç edip yedi yıl *Şûrâ-yı Ümmet* gazetesinde mücâdele ettim. O gazetede ve başka yerlerde yazdıklarım toplansa, *Sergüzeşt* gibi bir kaç kitap olur. Şimdi geçmiş, mâzi olmuş bir dönemin taşkınlık ve heyecânını bu sayfalara getirmek istemem. Bunları söylemekten maksat, bilindiği gibi, bir yazarın yazdığı ya da daha önemlisi, yazamadığı şeyleri anlamak için, onun bulunduğu ortamı ve çevreyi etkileyen etkenlerin gücünü ve derinliğini anlatmaktır.

O zamanki hayatta Avrupalılarınki gibi roman konusu bulmak zordu. Fakat Avrupalılar gibi yazmak ne için? Yalın, ilk bakışta kendisini ele vermeyen ne kadar roman konusu bulunurdu. Bir de ben duyumsadığım şeyi yazamam. Daha doğrusu yazmak istemem. Oysa en büyük yapıtlar duygudan çok, düşünceyle yazılır. Duygunun ön planda geldiği yapıtlar, kadınsılaşır. Örneğin, Endülüs'teki Arapların mimarlık yapıtlarında duygu o kadar üstün gelmiştir ki, taştan duvarlarında yürekleri görülür; güzel saraylarının nakışlı pencerelerindeki renklerin boyası, hayâllerinin göz yaşı ve gülümseyişlerindendir. Bu denli incelik kazanan büyük bir uygarlığın ve yalnız ruhların görebileceği bir şiir düşüne dalmış Arapların, benim büyük Sâdî'min:[23]

Heme Âdemî-zâde bûdend leykin
Çu gorkân behunhoregî tîz-cengî[24]

dediği insanların arasında, özellikle o zamanki sert İspanyolların içinde varlıklarını sürdüremeyerek Endülüs'ü terk etmek zorunda bırakılacaklarını, kendi yüksek sanatları, (bu sanatların) dilini bilenlere (neler neler) söyler.

Dünyanın en büyük ve en cana kıyan ulusu olan Romalıların güzel sanatlarında duygunun payı yok gibidir; gök kubbeyi başında tutacak gibi görünen mermer direkleri birer düşüncedir. Mermer direkleri, mermer merdivenleriyle batan güneşin önünde al renk kazanan gururlu sarayları sonsuzluğa karşı birer zafer tâkı gibi durur. Nâmık Kemal'in, Süleyman Nazif'in yapıtları gibi...

Nâmık Kemal’in biçeminde atalarından gelen bir dünyayı feth etme özelliği vardır. Kemal, Büyük Britanya kıyısındayken, İngiltere’yi betimlemek için diyor ki (Bu betimleme aynı sözcüklerle değil, ama anlam olarak böyledir): “Denilebilir ki, Okyanus’un her yükselişinde dünyanın gereksinmeleri İngiltere’den gidiyor; çekilişinde dünyanın bütün serveti, zenginlikleri adaya dökülüyor.” Kendisi de böyledir. Kemal’deki anlam, yükseliş durumunda olunca, Türk düşünce ve yüreğinin bütün gereçleri ve gereksinmeleri o dehâ kaynağından gidiyor. Çekilişinde esinin (ilhâmın) bütün hazine ve mücevher(ler)i o kültür dünyasına dökülüyor. O anlam çekilişinin Kemal’e getirdiği incilerden bir tanesi de Süleyman Nazif’tir. O da ırkının bütün ateşleri yüreğinde, doğu güneşinden doğmuş biçemi ve kaleminde olduğu hâlde, her türlü saldırıya karşı Türk kültür sınırına konulmuş bir bekçi, yazında akım(lar) gibi gelip geçici modalar, inançlar gibi efsânelerin üstünde görülür.

Sergüzeşt’i, duygu üstâdı Ekrem’in[25] sonsuz yüreğine ithâf ile yükseltmek istemiştim. Bu yapıtın bir üstünlüğü varsa, bu üstünlük de, şimdi yerin altında yatan, ama sonsuzluğun en yüksek noktasında coşkusunu, bitip tükenmeyecek olan o yürekten almasıdır.

Sâmipaşazâde Sezâi

Vaniköyü, 4 Mart 1924

SERGÜZEŞT

vIv

Rusya kumpanyasının Batum'dan gelen bir vapuru Tophane'nin önüne yanaştığı zaman, denizin üzerinde sabırsızlıkla bekleyen bir kaç kişi, sandallardan vapurun içine atılmışlardı. Bunlardan birisi uzun boylu, geniş omuzlu, seyrek siyah bıyıklı, etekleri ayaklarına kadar uzun, beli pek dar bir Çerkes paltosu giymiş; başında kendi kavminin kalpağı, elinde bir gümüşlü kırbacı olan Çerkes'e:

"Safâ geldiniz. Câriyeler[1] nerede?" (diye sordu.)

"İşte burada..."

"Kaç tane?"

"Üç..."

"Güzel mi?"

Çerkes esirlerin birini göstererek:

"Şu mâî[2] gözlere bak. Bir paşa buna bir hazine verir," (dedi).

Çerkes'le bu herif[3] bir sandala, câriyeler de ötekine binerek Tophane iskelesine doğru vapurdan açıldılar. Çerkes'le birlikte bulunan ve çok iri yapılı olan bu adam, Hacı Ömer adında bir esirciydi. İnsan ticâretinin duygusuz yüreğine verdiği acımasızlık, yüreğinin o büyük, yuvarlak gözlerine yansıttığı bir tür vahşilik etkisiyle bakışı kaplana benziyordu. Geniş anlamıyla kendisinin de içinde bulunduğu insanlığın, (kendi) özel çıkarlarından başka, bir kısmının başına gelen felâketten üzülmez; bir şarkıcının sesiyle bir kızın ağlaması, bir sazın sesiyle paha biçilmez bir güzelin yalvarışları arasında bir ayrım yapmazdı. İnsanlık görevlerinden iki şeye kutsal bir değer verirdi. Biri, ticaretini geliştirmek amacıyla odasının duvarına asılan kırbacı; öteki, evine giren zayıf yaratıkların kimsesizliğiydi.

Sandalın içindeyken o büyük, yuvarlak gözleriyle Çerkes'e bakarak ve birer küçük yelpâze kadar büyük olan ellerini sallayarak, esirleri pazarlık ediyordu. Pazarlık yolunda gitmeyince, kırk beş elli yaş arasında olduğunu gösteren ve siyahtan çok, kirli bir renge çalan kır sakalıyla esmer yüzünde (beliren) bir iki kaba buruşukluk, tiksindirici bir hâl alırdı.

Halayıkların[4] ikisi on altı, on yedişer yaşlarında, Kafkasya'nın iki parlak güzellik mahsûlü idi. Üçüncüsü tahminen dokuz yaşında bir küçük esir idi ki, saçlarıyla kaşlarının arası bir az yakınca, ağzı pek küçük, yuvarlak omuzlarına oranla beli incecik, hele o siyah gözlerde zekâ parıltısı sonsuz bir tatlılık gösteriyordu. Üstad bir el ile ölçülü çizgileri çekilmiş, fakat rengi verilmemiş bir resimdi. Çünkü küçücük dudakları pek renksiz, bakılmamaktan saçları seyrek, sefâlet ve yol sıkıntılarının etkisiyle rengi uçuk, gözlerinin çevresi ince bir siyah dâireyle çevrilmiş; bakışında, kafesin içine konulmuş bir kuşun ara sıra gökyüzüne bakışını andırır gizli bir hüzün ve üzüntü görülüyordu. Bu küçük kızın üzerinde dar ve baştan ayağa kadar ilikli bir Çerkes paltosu, başında küçük eski bir kalpak vardı.

Sandallar kıyıya yanaşarak bu kızları bir eve götürdüler. Eve girdikleri zaman, esircinin karısı karşılayarak, "Bu ikisi güzel! Bu küçük kız, hastalıklı bir şeye benziyor. Bunu buraya ölsün diye mi getirdin?" dedi.

Hacı Ömer, "Biz de bunu bin liraya almadık ya! Tam Yüksek Kaldırım'daki Mustafa Efendi'nin karısının istediği gibi bir küçük..." yanıtını verdi. O gece Çerkes o evde kalarak, üç gün beğenmeye bağlı olmak koşuluyla üçünün de pazarlığı bitti.

Bu evde kızlar geceleri bir odaya toplanıyor, birbirleriyle konuşuyorlardı; fakat çok gülmek, Çerkesçe konuşmak yasaktı. Bir müşteriye gidip de, her ne sebepten dolayı olursa olsun beğenilmeyerek gelen esirlere on, on beş kırbaç vurulurdu.

Bu eve gelişlerinden bir kaç hafta sonra bir sabah, Hacı Ömer o küçük esir Çerkes'e, "Haydi kalk, gideceğiz," dedi.

Çocuk, kendi yaşındakilere özgü bir tavırla hemen yerinden kalktı. Koşarak, birlikte geldiği kızlardan birinin boynuna sarıldı. Birbirleriyle öpüşüp ayrıldıkları zaman, çocuğun gözünde küçücük ruhunun acısını belirten bir damla yaş gözüktü; sonra birdenbire hayatın acılarla dolu yükünü duymaya başlayan adamlar gibi mini mini kaşlarını çattı. Ciddî, üzüntülü, düşünceli bir yüzle esircinin o kocaman ellerinden tutarak evden çıktılar. Yürüyorlardı. Çocuk sokakta giderken, çevresinden geçen arabalara, tramvaylara hayran hayran bakıyordu. Tophane alanına geldikleri zaman, orada bir çok çocuğun gülüşerek, haykırarak oynadıklarını gördü. Duygular kaynaşan yüreklerinden geçen istekler üzerinde hiç düşünmeden hemen (bu isteklere) uyuvermek çocukların özelliklerinden olduğu için, kendisinden geçerek (yerde koşuşan bu yaratıkların gökyüzünde uçuşan kuşlarla bir ilişkisi olmalı) kendilerinden bir topluluk

gördükleri zaman ona katılmak sevdâsının verdiği coşkuyla, hemen onların yanına doğru koşmaya başladı. Birdenbire esircinin o büyük, o korkunç gözlerini açarak, “Gel buraya... Şimdi kırbacı çıkarırım,” dediğini işitir işitmez, yavaş yavaş geri döndü. Yanındaki gulyabanînin[5] ellerini tutarak, kendisinin nasıl bir demirden esirlik pençesi içinde olduğunu birinci defa olarak hissetti. Yürüyorlardı.

İkisi de hiç söz söylemiyordu. Köprü’nün üzerinden geçerken iki tarafa yanaşıp kalkan vapurlardan gözünü ayırmıyordu. Bir kaç adım daha ileri gidip de vapur düdüklerinin sesini işitir işitmez, bulunduğu yerde vücuduna titreme geldi. Çünkü memleketinden ayrılıp gelirken, Batum’da duran vapur düdüğünün sesi hâlâ kulağında kalmıştı. Karşıda, gökyüzünün mavi gölgesi altında, omuz omuza yükselmiş dağların üzerinden dökülüp gelen bir rüzgâr, saçlarını dağıtarak, görmüş olduğu bir düşü, yani memleketini hatırlatarak, acılı yüreğine anlaşılmaz bir avuntu veriyordu. Yürüyorlardı. Köprü’yü geçip de Yeni Cami’nin önüne geldikleri zaman, çocuk, rengi büsbütün uçmuş yüzünü korkuyu ve duraksamayı gösteren bir hâlle kaldırarak, Çerkes’e, “Karnım aç...” dedi. Esirci kolunu çekerek (onu) düşürecek gibi olduktan ve yine itip doğrulttuktan sonra, “Yürü,” dedi. Yürüyorlardı. Zavallı çocuğun o güzel fakat renksiz dudakları titriyordu. Çakmakçılar yokuşunu çıkarken ayaklarının sızladığını hissediyor, fakat korkusundan söylemiyordu. Gözüne, karşısındaki on adımlık yer yürümekle bitmez tükenmez, sonsuz bir uzaklık gibi görünmeye başladı. Ayakları dolaşacak gibi oldu. Sonra yine doğruldu. Yürüyorlardı. Beyazıt alanına geldikleri zaman, gözünü çevirip de bir yana bakmaya gücü kalmamıştı. Bacakları sanki vücuduna bağlanmış birer kurşun gibi ağır gelmeye başladığından, vücudundaki bütün gücü, sürüklemeye ancak yetişiyordu.

Hele şükürler olsun, Beyazıt’ta tramvay durağının yanındaki bir kahvede oturdular. Yorgunluktan gücü kuvveti kalmayan çocuğa, o hasır iskemle bir kraliçenin saltanat tahtına çıkması kadar huzur ve rahatlık verdi. Esirci bir simit, bir az da peynir aldı. Çocuk bunları yedikten ve bir bardak da su içtikten sonra, tramvaya binerek Aksaray’a, oradan diğer hattın tramvayıyla Yüksek Kaldırım’a indiler.

Esirci küçük bir sokak, ıssız bir mahallenin içinde bir evin kapısını çalıyordu.

Öğleye rastlayan bu saatte, doğunun parlak güneşi bu küçük, bu ıssız sokağı aydınlatıyor; kapısını çaldıkları evin üst kat pencereleri saçağının gölgesi altında kalıyor ve alt kat pencerelerinin kafeslerinden süzülerek giren gün ışığı evin içine işledikçe, sönüyor gibi görünüyordu. O sırada, öteki sokaktan çıkan kör bir

dilenci, elindeki değneği aralıklı ve tekdüze olarak kaldırımlara vuruyor, “Devr-i lâlinde baş eğmem bâde-i gülfâma ben”[6] gazelini okuyarak geçiyordu. Evin kapısında bir köpek uyuyor, komşunun damında bir iki kedi dolaşıyordu. İnsan bu sokaklarda yürüdükçe, yapılış ve sıralanışına bakarak, kendisini Ortaçağ’a doğru seyahat ediyor sanırdı.

Evin kapısını açan bir Arap halayık, “Safâ geldiniz Hacı Ömer Efendi, buyurun,” dedikten ve hanımına gidip haber verdikten sonra, bunları hanımın odasına götürdü. Bir baş örtüsüyle köşede oturan şişman, esmer hanım kaşlarına bir parmak enliliğinde rastıklar[7] sürmüştü; kaba bir yaradılış, çirkin bir kılığa girmişti. Odaya girip de esirci, “Git, hanımın eteğini öp,” dediği zaman, küçük esir gidip kadına sarılmak isteyince, hanım pek sert bir tavırla (onu) geriye doğru itti. Kız mahzun mahzun geri çekilerek mindere oturdu. Hacı Ömer şiddetle, “Senin mindere oturmak haddin mi?[8] Sen esirsin! Kalk ayakta dur,” dedikten sonra, hanıma doğru dönerek, “Kusuruna bakmayın, daha acemîdir. Geleli bir kaç gün oldu. Siz istediğiniz gibi terbiye edersiniz,” yolunda özür diledi. Çocuk bu emirlere şaşkınlık ve üzüntü içinde boyun eğiyordu. Bir yandan hanım, çocuğun vücudunu eliyle yoklayarak ucuz almak için bir çok kusur buluyor, öte yandan Arap halayık da inceden inceye gözden geçirerek:

“Hanımefendi, bu nâfile; zayıf, pek zayıf, bu ölür,” diyordu.

Kısacası iki tarafın, bu henüz aklı ermeyen yaratıktan yararlanmak için hırs güdüsü ve çıkar sağlama sevdâsıyla saatlerce ettikleri pazarlık, kırk lirada son buldu.

«Çerkezü’l-asl, dokuz yaşında kul cinsi bir esîreyi ilelü’l-eskamdan sâlim olarak Harput Mal Müdîr-i sâbıkı Mustafa Efendi’nin haremine kırk aded lirâ-yı Osmânî mukaabilinde füruht ettiğimi mübeyyin işbu senedim bi’t-tahrir hanım-ı mümâileyhâya teslim kılındı.[9]

Esirci Hacı Ömer»

Alışkanlıkla bu senedi çabucak yazarak evden çıkıp gitti.

Hanımın verdiği emir üzerine, Arap halayık, yanında uysal bir sessizlikle giden küçük kızı mutfağa indirdi. Kendisi yemek pişirirken, ona da su taşıtıyordu. Hanım, evin yönetimini ve düzenini tam bir dikkatle yerine getiriyor ve devam ettiriyor; fakat çok bağırıyor, pek çabuk öfkeleniyordu. Büyük kaşlarını çatarak sönük siyah gözleriyle bakışında bir çocuğu ağlatacak, bir adamı korkutacak kadar acımasızlık görünüyordu. Yalnız on iki yaşında Atiye

adındaki kızını okuldan dönüşünde kucakladığı zaman, yaradılış inceliği ve sevecenlik duygusu gibi kadınlara özgü olan yüce meziyetler, garip bir biçimde kendisini gösteriyordu.

Bu özellikler tamamıyla kızıyla sınırlıydı. Yoksa, aslında hiç çocuk sevmez, hiç kimseye acımazdı. Gençliğinde ara sıra kendisini döven kocasının vahşî davranışını görmüş ve en nâzik yaratılan bir kadını bile en azgın hayvana benzetecek kadar etkili olan kıskançlığı (nedeniyle) çok çekmişti. Hele bir zamandan beri görevini kötüye kullanmasından ve rüşvet yemesinden dolayı yüce hükümetin adâletli yargısıyla kocasının işten çıkarılmasının acısını ve üzüntüsünü duymuş ve bunların hepsi, kalbine bir acımasızlık, bir neşesizlik getirmişti.

Manevî hayat olan zihin işlerinden ve bir toplum içinde anne olmak için gereken uygar terbiyeden yoksun bulunduğu için, dâima halayıklarla uğraşır, (onları) acımasızca döver, komşularının aleyhinde söylenir dururdu.

Kocası borçtan kurtulmak ve memurluk (görevi) elde etmek için gündüzleri dolaşır, akşamları geç gelir, sabahları erken giderdi.

Akşam olunca, Tarâvet adlı Arap halayık, kendisinin yattığı mutfağın üstündeki odaya, pek ince bir şilte, katı bir yastık, kirli bir yorgan koydu. Sabahtan beri yorgunluktan gücü kesilen bu esir yatağın içine girdi. Evin yukarı kattaki penceresinden bahçedeki nar ağacının dallarına yansıyan bir şamdanın hafif ışığına gözlerini dikerek, yaradılış sırlarının anlaşılmaz bir duygusuna uyarak “Gece,” dedi. Yorganı başına çekti; sessiz, derin, mâsum bir uykuya daldı.

Sabahleyin erkenden gözlerini açtığı zaman, karşısındaki nar ağacında bir kuş ötüyordu. Bir kuşun ötüşüyle bir çocuğun ruhu arasında ilişki vardır. Yatağından kalktı, başını pencereye dayayarak kuşu seyretmeye başladı. Bu kuş, doğmakta olan güneşin ilk ışıklarına karşı kanatlarını sallayarak uçtukça göğsünde şafaktan al, mavi bir takım renkler dalgalanır, ağaca konduğu zaman, yeni açılmış bir çiçeğe benzerdi. Bu görünüme öyle dalmıştı ki, içinde bulunduğu hayranlıktan Tarâvet’in, “Gel yatağını kaldır!” diye bağırarak azarlaması uyandırdı. Eline bir süpürge vererek, süpüreceği odaları, edeceği hizmetleri, yukarıya, mutfağa taşıyacağı suları gösterdi. Adını Dilber koymuşlardı; çünkü hanım kendisini bu adla çağırmaya başladı. Zavallı Dilber, sabahları erken kalkıyor, incecik şiltesini bin belâyla kaldırıyor, odaları süpürüyor, kovaların içine birer parça su koyarak yukarı çıkarıyordu.

Bir sabah, yukarısını süpürürken, Atiye Hanım'ın (bir oyuncakla) oynadığını görünce süpürgesini olduğu yere bırakarak yanına gidip oturdu. Oyuncağa şaşkınlıkla bakarken, hanımın o korkunç sesiyle, "Dilber, Dilber!" diye bağırdığını işiterek bulunduğu yerde kaldı; hanım içeriye girip bu halayık parçasının kızıyla oynamak istediğini görünce, Dilber'in kulağından tutarak süpürgeyi bıraktığı yere getirdi, "Sen işini bırakıp ne oynuyorsun!" diye bir tokat attı. Zavallı çocuk! Ağlamaya bile cesâret edemeyerek hizmetini görmeye başladı. Her sabah hizmetini bin sıkıntıyla görüyor, bir küçük kusur etse hanımdan, Tarâvet'ten tokat yiyordu. Evdeki görevlerini yaptıktan sonra, Atiye Hanım'la okula gidiyor, akşamları çantalar elinde olarak eve geliyordu.

Aradan haftalar, aylar geçmeye başlayınca, dil öğrenmekte çocuklara özgü olağanüstü bir kolaylıkla Türkçe'yi oldukça konuşmaya ve anlamaya başladı. Fakat sabahları gücünün yetmediği hizmetleri görmekten, bir parça eğlenecek gülecek olsa yediği dayaklardan dolayı, bu yaşta olanlar için bir mutluluk dönemi olan hayat(ın) kendisine pek güç, pek acı görünmeye başladığı, sarkmış yanaklarından, büsbütün kesilmiş gözlerinden anlaşılıyordu. Önceleri Atiye Hanım kendisiyle oynamak istediyse de, annesinin, Tarâvet'in davranışlarını gördüğünden, şimdi her ne zaman yanına gelse, "Pis halayık. Hadi aşağı," diye kovuyordu. Üzüntü ve acılarla geçen bu hüzün verici hayat içinde, en büyük isteği okula gitmekti. Çünkü orada diğer çocuklarla, muhtaç olduğu özgürlük ve sevgiyle konuşuyor; kimse bu küçük yaratığın insanlık onurunu "pis halayık" diye ayaklar altına alamıyor ve bulunduğu acı ve umutsuzluk durumunda derslerine son derece çalıştığından, hocasından ara sıra "aferin" alıyordu; bütün bunlar kırık yüreğini avuttuğu gibi, Lâtife Hanım adında bir de küçük dost ve dert ortağı edinmişti. Bu iki sırdaş ruh, birbirleriyle olan gizli bağdan yararlanarak büyük bir özlemle başbaşa veriyor, sohbet ediyorlardı. Bir gün Lâtife, kendisine, "Sen kimin halayığısın?" dedi.

"Hanımın…"

"Hangi hanımın?"

"(Atiye Hanım'ı göstererek) Bunun vâlidesinin…"[10]

"Senin oyuncakların var mı?"

"Hayır... Ben esirim."

"Ben sana bir tane vereyim."

Bu kısacık konuşma üzerine çantasından bir bebek çıkararak Dilber'e verince,

mutluluk simgesini kucaklayan mutlu kimseler gibi büyük bir sevinçle aldı, yattığı odadaki dolaba sakladı ve acımasız Sûdanlı görüp de bütün umut ve emellerinin toplandığı bu mutluluk simgesini kırmasın diye, biri odaya girdikçe, “Benim dolapta bir şeyim yok ki” demeyi alışkanlık edindi. Lâtife ara sıra kendisine şeker, meyve gibi çocukları aldatan şeyleri verdikçe, bu hediyeleri nereye koyacağını şaşırıyor; sonra kimse görmesin diye evden cüz’ünü[11] getirdiği bohçasına gizliyordu. Fakat bir kere şeker alırken Atiye Hanım gördüğü için, eve dönüşlerinde annesine söyledi. Bir zamandan beri kocasının işinde ve davranışlarında görülen başarısızlık ve ev yönetiminde karşılaşılan zorluklar, zâten öfkeli huyuna günlerce süren bir neşesizlik getirdiğinden, o kadar sevdiği kızının eksik terbiyeden doğan çocukça bir gururla ettiği şikâyeti üzerine, “Buraya gel pis Çerkes. Buraya gel murdar[12] dilenci!” diye Dilber’i odasına çağırdı. Çocuk odaya girdiği zaman, o rastıklı kaşlarının altındaki sönük, beyazı siyahından büyük gözlerini açarak, “Yanıma gel!” dedikçe, Dilber çocuklardan başka kimsenin bilmediği bir korku ve dehşetle titreyerek olduğu yerde kaldı; hanım ayağa kalktı; Dilber’in kolundan çekip taş yüreklilikle bir iki tokat vurarak, “Şimdi dilenciliği öğrendin mi?” sorusuyla bohçanın içinde ne kadar şeker, meyve varsa pencereden aşağı attı. Muharrib[13] kadın! Dilber’in varını yoğunu, çocuğun bütün hazinesini kıymadan böyle yok etti.

Bu davranış, geçirdiği acı hayatın etkisinden doğan durgun tavrını, aslında kolaylıkla etkilenen masum yaradılışını derinden sarstıysa da, yaşına göre şaşırtıcı bir dayanma gücüyle, ağlamamak için gayret sarfederek kapıdan çıkmak üzereyken, düşünceli gözlerinde elinde olmadan bir iki damla göz yaşı belirdi. Tarâvet de aşağıdan bu zavallı Kafkasyalıya, “Pis Çerkes, dilenci kız. Gel mutfağa su getir!” diye bağırdı.

Pek etkili olarak esen kuzey rüzgârının ufuklardan getirdiği yoğun siyah buluttan sızan ince, soğuk bir yağmurun altında, bahçedeki kuyudan su taşıyor, kovaların sallantısından su damlaları üzerine döküldükçe soğuğu tâ yüreğinin içinde duyuyordu. Kovaları koyduktan sonra mutfaktan artık dışarı çıkmaya cesâreti, su taşımaya kuvveti kalmamıştı. Tarâvet bir yandan yemek pişiriyor, öte yandan, “Hadi su getir tembel. Sonra akşama yemek pişmez,” diyordu. Çocuk olduğu yerden kımıldamayarak, “Artık su getirmem...” dedi. Tarâvet, ağacın aşağısından bakıp da yukardaki kuşları düşüren yılan gibi, beyazları kan içinde ve yalnız o gözlere özgü vahşî bir bakışla ocaktan bir yanar odun çıkararak Dilber’e doğru yürüyünce, çocuk üzerine bir yanardağ geldiğini ya da elindeki topuzuyla yanında bir zebâni[14] dolaştığını görünce, duyguları en çok coşturan korkudan doğan bir boyun eğişle hemen dışarı çıktı. Canı yana yana, dayanma

gücünü aşan hizmetini yerine getirdi.

O akşam herkes derin bir uyku içinde bulunduğu zaman, (duvara) asılı bir saat, mezarlıkta öten baykuş gibi gece yarısını çalarken Dilber yatağından kalktı, yavaş yavaş dolabı açarak bir şey çıkardı. Sonra elini başına tutarak, bir ordu kumandanına özgü dayanma gücüyle düşünmeye başladı… Korkunç şey! O soğuk, o karanlık gece yarılarında bu çocuk ne yapıyor? Artık kaçacak… Artık firar edecek…[15] Çektiği acılara, dayaklara vücudu dayanamıyor. Gördüğü davranışlar, aşağılamalar ruhunu yaralamış. Kaçacak... Fakat gecenin devlere özgü korkunç, görkemli gökyüzüne yayılan siyah kanatlarının altı öyle bir küçük yaratığa sığınak olamaz. Kaçacak. Kendisince bilinmeyen bir gücün yönlendirmesiyle bir şey arayacak. Kendisinin haberi olmadan, ayaklarının kılavuzluğu ve yol göstermesiyle bir yere gidecek. Duyumsadığı büyük bir eksiği tamamlamaya, gereksindiği bir sığınağı bulmaya gidecek. Rahat etmek, avuntuya kavuşmak, unutulmuşluk ve terk edilmişlik durumundan kurtulmak, kısacası sevecen kucağında istediği gibi ağlamak için, annesini bulacaktı.

Zavallı esir! Yücegönüllü bir tavırla hanımın verdiği giysiyi üstünden çıkararak, yavaş yavaş dolabı açtı. Dolabın tozlar içinde bir köşesine atılmış Çerkes paltosuyla kalpağını çıkardı. Giyindiği zaman, ikide birde yatağın içinde uyuyan kara tâlihine korkak bir gözle bakıyordu. Odanın içindeki kandilin umut yıldızları gibi hafif ve zayıf olan ışığı, çocuğa minderin üzerine atılmış bir eski hırkayı, bir yırtık entâriyi, ağır bir uykuya dalmış Tarâvet'i korkunç bir biçimde gösteriyordu… Böyle bir kaçış için yolda gerekecek şeylere ihtiyaç var… Okula giderken cüz'ünü koyduğu bohçasını önüne açarak, içine en önce Lâtife'den aldığı bebeğini koydu. Sonra bir elma, daha sonra yüzük olarak iki demir halkasını yerleştirdi. İşte dünyada sahip olduğu bütün varı(nı) yoğu(nu) bohçasına yerleştirirken durmadan sessiz sessiz ağlıyordu. Bir yandan göz yaşı döküyor, bir yandan bohçasını düzenlemekle uğraşıyordu. Âferin bu küçük Kafkasyalının acı dolu yüce kalbine ki, kendi malından başka bir şey kabul etmeyerek ve bohçasını koltuğunun altına alarak oda kapısından dışarı çıktı. Karanlıkta elleriyle merdivenleri yoklayarak aşağı indi, sokak kapısına yaklaşıp da kapının demirli olduğunu görünce yolunun üstüne dikilen bu demirden istihkâm,[16] bu dayanılmaz engelin karşısında tam bir umutsuzlukla donakaldı. Acı ve umutsuzluğun gerdiği sinirlerinden dolayı iki kat artan gücüyle bir iskemlenin üzerine çıkarak demiri yukarı doğru itti. Mümkün değil. Öfke ve umutsuzlukla titremeye başlayan elleriyle bir daha denemeye kalkıştı. Olmuyordu. Demir, hanımıyla Tarâvet'in yüreği gibi duygusuz duruyor. Umutsuzluğun verdiği olanca gücüyle bir kere daha itince demir yerinden

kımıldadı. Ara sıra iskemlenin üzerine oturup nefes alarak işine devamla engelleri ortadan kaldıran yarım saatlik çalışmasıyla kapı açıldı. Kapıyı yeniden kapamak aklına bile gelmeyerek kendisini sokağın ortasında buldu.

Gece, bütün sessizlik ve karanlığıyla ortalığı kaplamıştı. Ne gökte bir yıldız, ne yerde bir kandil ışığı görünen bu koca gecenin içinde hiç bir ses işitilmiyor; yalnız uzaktan uzağa havlayan köpeklerin sesleriyle, ara sıra şiddetle esen soğuk, içe işleyen bir rüzgârın eski Bizans yıkıntılarından çıkardığı ürkütücü yankılar, korkan kulaklarına ulaşıyordu. Korkusundan önüne bakarak ve adımlarını sık sık atarak mahalleyi geçti; (mahallenin) bir yanında yangın yıkıntısına rastladı ve oradaki bir evin kapısının önünde birdenbire durdu. Yaşamak için yumuşaklığa, okşanmaya ve korunmaya gereksinmesi olan bu yaratığın küçücük yüreği, o büyük gecenin korkunç sessizliğiyle yıkıntılardan çıkan ürkünç seslerden durmaya ve kuzeyin buzlu dağlarından dökülüp gelen o etkili rüzgâr en ince sinirlerine kadar yayılarak bütün vücudu titremeye başladığı zamanda, Tarâvet'in ve hanımın zulüm ve eziyetinin anısı, soğuğun etkisi ve korkunun şiddetiyle serbestçe iş görme ve rahatça hareket etme becerisini yitirdiği yüreğini ve zihnini sararak hayâlinin dehşeti ve kuruntularının gücü tek başına egemen olmaya başlayınca, birdenbire bulunduğu yere oturdu. Yorgun olan gözleri, önündekileri rüya gibi gördüğü zaman, tâ karşıda... bir siyah kadife ile örtülü gibi görünen karanlık gökyüzünün ufuklara yakın bir köşesinde... sislere benzer bir ışık belirdi. Gökyüzünün bu birden ortaya çıkan nuruna daha dikkatle bakınca, o ışığın içinde anneciğinin gülümseyen yüzünü gördü. İşte orada... Kendisine gülüyor! Sesini işitecek. Ah, üzerine doğru geliyor... Gücünün yetmediği şeyleri taşımaktan iskelet gibi olmuş kollarını anneciğini kucaklamak için göğün o yönüne doğru uzatarak, "Aman, imdâdıma yetiş..." dedi; sonra şiddetli bir çığlık ile arka üstü düştü, bayıldı.

vIIv

Derin bir uykudan uyandığı zaman, kendisini, bilmediği bir evin, bilmediği bir yatağın içinde buldu. Karşısında, zamanın geçerken bıraktığı izlerle buruşmuş yaşlı bir yüz, bir yaşlı kadın, kendi nuru bitmeye ama ruhun hafif ışığı yansımaya başlamış tatlılık ve sevecenlikle dolu gözlerini çocuğa dikmiş, titreyen elleriyle ilâç veriyordu. Hiç şüphe yok ki, o acıyan bakış, bu küçüğe ilâçtan daha çok, dertli kalbine bir devâ idi. Siyah olduğu günlerde sevgi, beyazlandığında acıma uyandıran saçları, yatağın içinde Dilber'in üzerine döküldüğü zaman pek yakışmıştı. O acılar içinde uyuyan ruhun yorganının da böyle ışıktan olması gerekirdi. Yattığı odada bir minderle, onun köşesinde yine bir küçük minder vardı. Odanın ötesinde berisinde birer küçük şilteden ve bundan elli altmış yıl önce yapılmış küçük bir dolabın içinde(ki bir) Çanakkale testisiyle bardağından başka bir şey yoktu. Çocuk yatağın içinde kalkıp da arkasını yastığa dayadığı ve yanına koydukları bebeği kucağına aldığı zaman, yaşlı kadın konuşmaya başladı:

"Yavrucuğum, sen kimin kızısın?"

"Ben halayıkım…"

Yaşlı kadın bir az düşündükten sonra, o yumuşak ve titrek elleriyle Dilber'in saçlarını okşayarak, "Kimin halayığısın?" diye sordu.

"Hanımın…"

"Hangi hanımın?"

"Atiye Hanım'ın annesinin!"

"(Yaşlı kadın yüz yıllık başını eline dayayarak, bir az daha düşündükten sonra) Sen dün gece öyle geç vakit niçin sokağa çıkmıştın, kızım?"

Dilber yanıt vermedi.

"Öyle gece yarılarında çıkan hayâletleri düşünmeden, yaramaz çocuklara gözüken umacılardan korkmadan, buralara nasıl geldin, yavrucuğum?"

Dilber yine yanıt vermedi.

"Dün gece yatakta anneciğini sayıklıyordun, annen kimdir? Şimdi nerede?

Söyle evlâdım.”

“Bilmem…”

Yaşlı kadın gözlerinin yaşını sildi; “Dur sana torunumu göndereyim de, berâber oynayın,” diyerek kapıdan çıktı. Bir iki dakika sonra, odanın kapısında bir çocuk göründü. Yüz yüze baktıktan sonra, yatağa doğru koşarak birbirlerinin boynuna sarıldılar. Dilber bu çocuğun okul arkadaşı Lâtife Hanım olduğunu, yatağının yanına yaklaşıncaya kadar anlamamıştı.

“Dilber sana ne oldu?”

“Hiç, ben kaçtım.”

“Niçin kaçtın?”

“Beni çok dövüyorlar. Çok hizmet ettiriyorlar. Sonra her dakika ‘pis Çerkes, pis halayık’ diyorlar. Oyun oynasam yasak. Üşüdüğüm zaman mangalın kenarına otursam, Tarâvet maşa ile elimi yakıyor. Bak koluma.”

Gerçekten de yorganın içinden çıkardığı esmerleşmiş, katılaşmış kolunun üzerinde bir yanık izi vardı. Sonra yine sözüne devam ederek:

“Bu yatağı aşağı indirin de ben sizin esiriniz olayım. Sana su taşırım. Bebeklerini giydiririm. Odanı süpürürüm. Beni bırakma.”

“Ben seni burada dolaba saklarım, seni kimse bulup götüremez.”

Bir çocuğun bir çocuktan yardım umması, ötekinin insanlık sevgisine açık olan sevgiyle beslenmiş küçücük dost yüreğinden doğan bir duyguyla, tek kurtuluş yolu olarak, “Ben seni dolaba saklarım,” yolundaki koruyucu mâsum vaadini işitmek ne kadar etkilidir! Bu gizli konuşma ile verdikleri kurtuluş kararı üzerine, ikisinin de meleklerin ağzı ile öpülmeye lâyık olan mâsum, temiz yüzlerinde sevinç ışığı görünmeye başladı.

Zavallı çocuklar! Sizin o mini mini elleriniz, eski Asya vahşetinin kullandığı ve bir kaç yüzyıldan beri insanlığın zorbalık yükü altında inlediği esirlik zincirlerini kırmak için değil, belki kendiniz gibi küçük kuşları, güzel çiçekleri okşamak içindir.

Lâtife koşarak büyükannesine, bu kızın kimin halayığı olduğunu ve nasıl acılar ve ıztıraplar içinde bulunduğunu yanıp yakılarak, gücü yettiği derecede anlattı.

Yaşlı kadın, çoğu zaman bu yaştakilere özgü ilâhî boyun eğişle ve vicdan

rahatlığından doğan yüce bir dinginlikle Dilber'in yanına geldi; "Sen korkma, benim güzel evlâdım…" diyordu. Sona eren bir ömür, yeni başlayan bir hayatı bu dinginlik ve sevecenlikle avutarak, başına bir örtü, dayanmak için eline bir değnek alıp sokağa çıktı. Yıkılmış, yerle bir olmuş emellerin, sönmüş umutların durağı olan ve doksan yılı aşkın bir zamandan beri çarpan bu yüreğin en derin bir köşesinde, bir kurtarma isteği uyanmıştı.

Bir fener insana karanlıkta nasıl yol gösterirse, bu istek de umutsuzluk içinde bulunan bu yaşlı kadına öyle rehberlik ederek, bu çocuğu kurtarıp Cenab-ı Hakk'a her gün sunduğu ibâdet ve duaların birini de o gün yapmak istiyordu. Doğru Mustafa Efendi'nin evine giderek kapıyı çaldı.

Yine o sabah, Tarâvet uyanıp da Dilber'i yatağında göremeyince, belki su taşımaya gitmiştir sanarak bahçeye baktı. Orada göremedi; evin her köşesini dolaştı. Yine bulamadı. Sonra aşağıya inip de sokak kapısını arkasına kadar açık görünce kaçtığını ve gece yarısı kim bilir nerelerde kaldığını ve belki de sokakta köpeklerin paraladığını düşünerek, Dilber'in bu yaşta kaçmayı bilmesi ve hanımını zarara sokması gibi bir cinâyeti aklı almayarak büyük bir korku ve telâş ile hanımının odasına girip, "Ah hanımcığım, Dilber kaçmış, Dilber kaçmış!" diye çığlıklara başladı. Hanım bu haberi alır almaz, şaşırtıcı bir dehşetle, "Dilber mi kaçmış? Kız sen delirdin mi? O yaştaki bir çocuk kaçmayı ne bilir?" (dedi). Tarâvet, çocuğun kaçtığı yeri görememekten doğan hırs ve öfkeyle, siyah yüzünde, karanlıkta sönük kandil gibi parlayan gözlerinin beyazını göstererek korkusundan titreyen sesi, şaşkınlığından siyah bir piyanonun bir parça açılmış kapağından görülen beyaz kemikleri[17] gibi parlak dişleri görünecek kadar açılan ağzı; telâştan büsbütün kaybolmuş düşünce gücüyle hanımına gerçeği anlatmaya çalışarak, "Eğer kaçmasa… bahçede olmaz mıydı? Dolabı… Esvâbını…[18] sokak kapısını arkasına kadar açık... Yok, hiç yok," (dedi).

Hanım birdenbire öfkelenerek, "Hep kabahat sende. Şimdi, şimdi gidip bul. Yoksa dayaktan canın çıkar," deyince, Tarâvet başını örtüp sokağa çıkarak, gelen geçeni durdurarak, "Bizim hanımın halayığını sen mi çaldın?" diye soruyordu.

Yaşlı kadın eve gidip Mustafa Efendi'nin haremiyle[19] oturduğu odaya girince, hanım ayağa kalkarak, telâş ile, "Ah! Hanım nine. Başıma gelenleri sorma... Benim o murdar[20] halayık... o pis Çerkes, kaçtı," dedi. Yaşlı kadın dinginlik ve tatlılıkla, "Hayır kızım, senin câriyen kaçmadı, bendedir..." (diye yanıt verdi).

Bu söz üzerine hanım, şaşkınlığından bulunduğu yerde cansız bir cisim gibi donakaldı. Yaşlı kadın sözüne devam etti:

“Kızım, Cenab-ı Hak çocukların günâhını affettiği gibi, hanımların da kusurlarını affetmelidir. Size bir ricâya geldim. Biriktirdiğim beş kese akçeyi size hediye edeyim, siz de bana çocuğu verin.”

“Hanım... Ne yapacaksın?”

Yaşlı kadın sorunu çözebilmek için ciddilikten uzaklaşarak ve büsbütün şakaya vurarak, ağzından çok, gözleriyle gülerek:

“Kandil gecesi bir kuşu azâd edeceğim.”[21]

Hanım kendisine özgü olan soğuk bir tavırla, “Ben halayığımı kimseye satmam,” yolundaki reddi yaşlı kadına dokunarak, “Kızım, ben de zulümden kaçarak bana sığınmış bir çocuğu kimseye vermem,” deyince, Mustafa Efendi söze atılarak, “Eviniz hırsız yatağı mı?” diye sordu. Yaşlı kadın sustu. Yaşlılara saygı(nın), kadınlara hürmet(in), çocukları koruma(nın), insanlığın ve uygarlığın vicdanına yüklediği kutsal bir görev olduğunu bilmeyen bu iğrenç vahşî, “Esirim değil mi; öldürürüm de yine sana satmam,” der demez yaşlı kadın ayağa kalktı. Hayatın baş dönmesi veren derin uçurumlarını görmüş gözlerini, Mustafa Efendi’nin kuzgunî siyah sakalının daha çirkinleştirdiği ve İran ile çevresinde bulunan kavimlerde görünen toprak renginde esmer, uzun ve pek çok ve sık sakalıyla bıyığının arasında küçük bir siyah hava deliği gibi görünen ağzının üzerine kadar inmiş uzun ve yuvarlak burnu, kılları dik kaşları, çekik gözleriyle bir yırtıcı kuşa benzeyen yüzüne dikerek ve zamanın ak saçlarla taçlandırdığı başını sallayarak, bir Roma imparatoruna özgü kurumla, “Lânet olsun size!” dedi. Hemen başını örterek, her adım attıkça inleye inleye evine gidip de doğruca Dilber’in yanına girdiği zaman, bir dişi kalmayan ve sabahtan akşama kadar Cenab-ı Hakk’a yalvaran ağzıyla, çocuğun gözlerinden öperek dedi ki:

“Kızım, yer yüzündeki kelebeklere uçmak için çiçekten kanat veren Cenab-ı Hak, seni dâima onların elinde bırakır mı? Sen yine hanımına git, korkma yavrucuğum. Bundan sonra seni dövmeyecekler.”

Yaşlı kadının sözü buraya geldiği zaman, sokak kapısı çalınıyordu. Cumbadan başını uzatarak, “Ne istersin imam efendi?” dedi. “Mustafa Efendi’nin câriyesini almaya geldim. Çabuk aşağı insin,” yanıtını verdiğinde yaşlı kadın, ışığı sönmeye başlamış ama yaşları dinmemiş gözlerini çocuğa çevirdiği sırada, kendisini zindan acılarına çağıran bu ses üzerine, gök gürültüsünün çocukların yüreklerinde yarattığı dehşetten doğan yardım dilenici bir bakışla yaşlı kadına bakıyordu. Hiç şüphe yok ki, bu iki yaralı ruh, birbirlerini bulundukları yüce ve Allah’a yakın yerde, ama büyük bir acı içinde görüyorlardı. Yaşlı kadın çocuğu

kucaklayarak durmadan gözlerini siliyordu.

Dilber, yaşlı kadının kucağında doksan beş yıllık bir hayatın son gurub ışığı olan beyaz ve uçları kınalı saçlarını yüzünden ayırarak odanın kapısından dışarı çıktı. Fakat hiç ağlamıyordu. Ağlamak uğradığımız felâketlere karşı vücudumuzda kalan son gücün çığlığıdır. Ağlayamadığımız zamanlar, bizde o gücün de yok olduğu zamanlardır ki, onun yerine geçen etkili sessizlik, en şiddetli acının yarattığı göz yaşlarından daha yakıcıdır. Dilber böyle bir sessizlikle aşağı inerek doğruca imam efendinin ellerinden tutup yürümeye başladılar.

Zavallı çocuk! Bu kısacık hayatında ikinci kez, ama öncekinden daha sert bir rehber ile, kendisinin demirden güçlü, ölümden soğuk esirlik pençesi içinde nasıl güçsüz bir zavallı olduğunu anlayarak, gece yarıları kaçtığı azap hapishânesinin kapısına gelince, ruhunun ve vücudunun bütün gücü ve cesâretiyle kurtulmaya çalıştığı acı ve üzüntülere, sıkıntılı işlere, yıkıcı bir güç tarafından yeniden teslim olunduğunu görerek, zihninin yetişemediği ve kendisinin doğaüstü saydığı bu ürkünç güce karşı mâsum hayatı ve çocukça düşüncesi tamamıyla güçsüz ve mahkûm olduğu için, baştan aşağı sinirsel bir titremeyle evin kapısından içeri girdi. Hanımın merdiven başından, “Hınzırı gözüm görmesin, dolaba kitle,” dediğini işitti. Sesini çıkarmadı. Tarâvet (onu) dolaba sokarken arkasından tekme ile vurduğu için, Dilber, dolabın içine şiddetle yüzükoyun düşerek, yüzünden bir iki damla kan aktı; gözünden bir damla yaş bile çıkmadı. Hayvanlar içinde yılanlardan daha çok korktuğu fârelerin, çevresinde takırtı yaparak dolaştığını işittiği hâlde, bir kez başını bile çıkarıp bakmadı. Gece saat üç… Dolap hâlâ kilitli. Sabahtan beri bir parça ekmekle peynir yemişti. Büyüme yaşının verdiği bir iştah, kendisine açlığı şiddetli mide ağrılarıyla duyuruyordu. Kapatıldığı yerden çıkardılar; bir parça ekmek yiyerek, büyük bir dinginlikle odasına girip yatağını yaptı.

Giysisini değiştirerek yatağının içine girdi. Tarâvet duyup da dövmesin ya da gidip hanımına haber vermesin korkusuyla yorganı başına kadar çekerek ve gündüzden beri sızlayan yüzünü küçücük elleriyle tutarak, “Anneciğim!” diye olağanüstü bir şiddetle hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı.

vIIIv

Sessizlik... Uyuyor. Göz yaşlarıyla ıslanmış yastığının üzerinde, dağınık saçlarının içinde görünen küçücük yüzü ve bir parça açılmış dudaklarının arasından gülümsüyor sanılacak biçimde seçilen beyaz dişleri; eğer yaşıyorsa, annesinin hayâli, sonsuz dinginlik mezarına çekilmişse ruhu tarafından, koruyucu bir meleğin gökten inerek çocukların acılarını avutan bir anne okşayışıyla dudaklarından öpmesini bekliyor gibi görünüyordu. Ne yazık! Esirliğin ezdiği, insanlığın terk ettiği, umudun ara sıra okşadığı bu zayıf yaratık, gecenin kucağında unutulmuş, uyuyor.

Sabahleyin şafağın kendi yüzünün rengi kadar uçuk ışığı odanın pencerelerinden girmeye çalıştığı zaman Dilber, elleriyle gözlerini uğuşturarak uyanıyordu.

Hayatımız son dakikalara, felâketimiz son derecelere yaklaştığı zaman, birden bir avuntu, Allah'ın gönderdiği yardım, çoğu zaman kırık kalplerimize yardımcı olduğu gibi, o gün olan bir olay da çocuğun hâlini değiştirdi ve belki yalçın kayalardan, siyah ormanlardan akan bir ırmak gibi, maddî sıkıntılar ve ruhsal acılar içinde geçip giden hayatını tamamıyla değiştirmek için nedenler hazırlıyordu. Çünkü yine o gün, Mustafa efendi zimmetine para geçirmediğiyle ilgili bir yazı elde ederek, devlet idâresinde bir iş bulmuş ve Erzurum vilâyetine bağlı bir kazaya kaymakam olmuştu. Ama memurluk görevini yaparken işlediği bir hatadan dolayı şüphe altında bulunduğu zaman, görevden alındığında yapmış olduğu borçların ödenmesini ve yolculuk sırasındaki gereksinmelerinin sağlanmasını düşünerek, ara sıra karısıyla bu konuyu konuşarak, bir iki gün sonra Dilber'in satılmasına karar verilmişti.

Zavallı Dilber!

Görevden alındıkları sırada bütün güçlüklerini ve sıkıntılarını çektiği ve küçücük kollarıyla her hizmetlerini gördüğü gibi, memurluk zamanlarında da bu zayıf vücuduyla borçlarını ödeyecek, yolculuk gereksinmelerini sağlayacaktı. Hanım, kimi zaman kocasına nasip olan tâlihin neşesinden (dolayı) eski şiddet ve öfkesini hafifleterek, "Adam olacağını bilsem, ben seni satar mıydım? Fakat sen adam olmazsın. Kadının[22] olacak hanımın vay haline!" diyordu. Memuriyet yerine hemen gitmek için aldığı emirler yola çıkışını yaklaştırdığından, bir hafta içinde ele geçirdikleri bir esirciye Dilber'i altmış beş liraya satarak, bir çarşamba günü Lloyd kumpanyasının bir vapuruyla Trabzon'a doğru İstanbul'dan hareket

ettiler.

vIVv

Edirnekapısı yakınlarında, yetmiş seksen yıl önceki Osmanlı mimarî biçemine göre yapılmış ve en bayındır ülkeleri, en yüksek uygarlıkları bile yerle bir eden zamanın geçmesiyle bâzı köşeleri yere doğru eğildiği görülecek gibi çökmeye başlamış, kurumlu, gamlı, büyük bir evin bir kaç bin yıl önceki mimarînin kurum ve yabanıllığını andıran sağ tarafında, ev eşyasından olarak kıtığı çıkmış bir uzun minder, yüzleri çürümeye başlamış bir kaç yastıkla döşenmiş bir büyük odasının açılan pencerelerinden tarihi belli olmayan ve çoğu zaman yeniçeri yıkımlarına ve acımasızlıklarına yorulan yıkıcı, müthiş bir ateşin külü olarak duran bir yangın kalıntısı; gerilmiş iki büyük kanat gibi güneş ışığının girmesine engel olan uzun saçaklarla, içinde içe işleyen bir nem duyumsanan ve yine o nemin etkisiyle sıvaları dökülmeye başlamış karanlık bir sofasından geniş bir bostan; bostanın sonunda Ortaçağın vahşî yerlerinden olan dehşetli bir zindan görünüyordu. Bu ıssız yer içinde tek başına duran evin büyük sebze bahçeleriyle çevrili ve o bahçelerin içinde uzaktan uzağa eski Bizans yıkıntılarına bakan bölümündeki odalarının saçaklara yakın dış kısmında baykuş gibi, atmaca gibi bazı yabanıl kuşlar yuva yapmışlardı ki, bu iç karartıcı evin hüznünü bir kat daha arttıran günbatımıyla birlikte yürek paralayan sesleri işitiliyordu. Lodos bulutlarıyla kapalı olan gökyüzünün bir yanından hüzünlü yüzünü gösteren ve insanlardan çok, karşıdaki zindandan gece yarıları ortaya çıkmış hayâllerle dolu gibi görünen bu eve, yüz yıl önceki mimarî biçemiyle inşa edilen tepe pencerelerinden giren ayın gamlı ışığı, içine bir iki sahan konmuş bir tepsi ile merdivenlerden çıkan Dilber'in uçuk rengini gösteriyordu.

Bu evin bir esirci tarafından kiralanmış sebze bahçelerine bakan yanında oturuluyor, yirmi otuz yıldan beri terk edilmiş bulunan ve artık üzerinden geçen bir günün ağırlığına (bile) dayanamıyormuş gibi günden güne yıkılmakta olan kısmındaki odalarından geceleri hayâletler(in) çıkarak sofalarda, ıssız yerlerde dolaştığını, evde oturanlar birbirlerine anlatıp duruyorlardı. Dahası, oradaki bir esir, o hayâletlerden birinin, karşısında dimdik yüzüne baktığını görmüş ve kendisine bir şey söylemek istediğini hâlinden anlamıştı. Bu korkunç, esrarlı evin içinde sürüp giden hayat, Dilber'in hiç bilgisi ve ilgisi olmadığı hâlde gönlüne hüzün ve elem veriyor ve bu ruhsal hüzün çocuklara özgü bir dehşet uyandırdığından, kendisi için evin mutfağından bir az rahatsız olan esircinin odasına kadar akşamları geç vakit yemek götürmek büyük bir güç ve gözüpekliği gerektiriyordu. Oysa gücü ve gözüpekliği eski hanımıyla Tarâvet'in öfke ve şiddetiyle kırıldığından, kendisini zorlayarak yaptığı bu hizmet,

benliğine korkunç bir işkence gibi geliyordu. Elindeki tepsi ile merdivenlerden çıktı. Ayın gamlı ışığıyla hüzün verici biçimde aydınlanmış sofayı geçerken, öbür yanda bir baykuş ötüyordu. Yıkıntının duvarlarından, gecenin etkili sessizliğinden çıkan bu kulak yırtıcı ses üzerine, birdenbire ayaklarından başına kadar vücudu buz kesildi. Bir dakika duraksadıktan sonra, hemen adımlarını hızlı hızlı atarak odaya girer girmez, esirci, “Kız sana ne oldu? Yüzün kül gibi olmuş...” dedi.

“Hanım burada bir fena kuş var… Hani…”

“Budala, bir kuştan bu kadar korkulur mu? Sen böyle korku ile merakla günden güne çirkinleşeceğine gez, koş, eğlen. Bir az güzel ol! Seni beğensinler. Bir iyi yere satıl da, hem sen rahat et, hem ben para kazanayım… Hadi git udunu çal.”

Kapıdan çıkarak sofanın öbür tarafındaki odaya girdi. Bu oda, yukarda tarif olunan odaların en iyilerindendi; pencerelerin önündeki uzun minder beyaz bir yüzle örtülmüş, ortadaki küçük masanın üzerine bir lâmba konulmuş, bir iki iskemle, bir çok şilte, duvara asılmış ud gibi, keman gibi çalgılar, içinde bir çok yatak şiltesi olan bir yüklük vardı. Odada bulunan kızlardan biri bağdaş kurarak oturduğu erkân minderinin[23] üzerine doğal durumunda olan saçları dizlerinin üzerine dökülmüş ud çalıyor... Bir başkası büyük minderin üzerinde dikiş dikiyor. Öteki kendisinden geçmiş, bir kitap okumakla meşgul olduğu gibi, diğer iki esir de birbirleriyle konuşuyorlardı.

Kafkasya’dan... O mavi sisler içinde gökyüzüne dokunur gibi görünen yüksek dağlardan... Sabah kuşlarının türlü türlü nağmeleriyle sevda uyandıran vahşî ormanlarından... Kıyısındaki çiçeklerin, çevresindeki yeşilliklerin üstünden geçen bulutların yansımasıyla bir çok renk ve hoşluk içinde akarak, yüksek tepelerden billûr saydamlığında ruh okşayıcı bir âhenkle dökülen su kıyılarında, kendilerine özgü çalgılar ile ettikleri neşeli dansların zevk ve sevincinden... büyük bir coşkuyla söz ediyorlardı. Kendisinden geçmiş bir durumda okumakla meşgul olan esir, kitabını kapayarak, mâsumluğun temiz yüzüne verdiği düşünceli bir hüzünle gözlerini aydınlığa dikerek, “Güç şey!” dedi, “küçüklüğünden beri hizmetlerini, meşakkatlerini[24] çek... Sonra ev sahibinin çirkin, murdar[25] bir oğlunun arzularına boyun eğmediğin için bir hile, bir iftirâ ile hiç tahkik olunmaksızın[26] esirci önüne çık...” Sonra ayağa kalkıp baş başa vererek konuşan iki câriyenin yanına giderek, “Ah Şayeste! O güzel günler, o parlak hayâller... o tatlı hâtıralar... şu kısacık müddette, şu bir kaç gün içinde ömrüm gibi, gözümün önünden geçip gittiğini seyrederken, bu çırpınan gönlüm

de onların arkasından gitmek istiyordu... O içinde büyüdüğüm evin bahçesindeki ağaçları bile özledim. Orada bir gül ağacı, ayrıldıktan sonra anlıyorum ki, benim arkadaşım imiş. O odalar, o çehreler, o köşeler, bütün çocukluğumun, bahtiyarlığımın[27] hâtıraları imiş... Şimdi hiç bilmediğin bir adama, hiç tanımadığın bir eve satılmak...” Ağlamaya başladı... Dilber yerinden kalkarak oda kapısından dinliyordu. Çünkü halayıkların bir odada toplanarak, birbirlerine sırlarını söylediklerini ve özellikle içlerinden birisinin ağlamaya bile cesâret ettiğini esirci duyacak olsa, ceza görmeleri kesindi.

Bu kızın gök mavisi gözlerinin yaşları arasında, nemli bir gecede, gökyüzünde heyecanlı bir aşk yıldızı gibi sevdalar içinde görünen bir hayâlden hiç söz etmek istemediği, durumundan anlaşılıyordu.

Minderin üzerinde dikiş diken öteki esir, kırbaç altında kaplan olmuş bir kedi, şiddet ve aşağılamadan kurda dönüşmüş bir kuzu idi. En üzüntülü bir gününde, yıllardan beri boyun eğerek dayandığı dayaklara, şiddetlere, aşağılamalara karşı hiç beklenmez bir zamanda birdenbire isyan ederdi. O zayıf halayık bir dişi kaplan kesilmiş, önüne rastlayan eşyaları paralamış, en değerli mücevherlerle süslü bir göğüslüğü ayağının altında ezmiş ve hattâ bunlardan daha korkunç bir cinâyet olarak... söylemesi müthiş... efendisinin evine kundak koymuş, ateşe vermişti. Hepsi lâmbanın çevresine toplandı... Ud çalan kız bir genç ve güzel paşayı sevmekte, paşa da kendisine sevgisini ispat etmekte iken, bu küçük gönül sorunu, hanımı tarafından haber alınarak satıldığını, şimdi esirci evlerinde bir paşanın derdiyle ağlamanın ne kadar üzücü olduğunu, üzüntüsünden titrer bir sesle anlatıyordu. Utançla önüne doğru bakarak, kendisine de, hanımına da hak veriyor, “Fakat kocasının bir hatâsından dolayı ceza olarak beni satmamalıydı...” diyordu. İlgi... yoksunluk... okşayış… tâlihinden yakınma... esaret acısı… sırrın açığa çıkması… Konuşma buralara geldiği zaman, oda kapısı birdenbire şiddetle arkasına kadar açıldı! Dilber kendisine verilen görevde yanılmıştı. Çünkü esirci, ticâretine en büyük engeli çıkaracağından dolayı böyle sırları açıklayan konuşmaları kesinlikle yasakladığı hâlde, bu yasağına karşın kapıdan dinlediği en gizli sözler üzerine büyük bir öfkeyle elinde bir kırbaçla odaya girdi. Üzücü bir görünüm...

Acıklı (bir) sahne… Kırbaç hükmünü şiddetli bir saldırmayla uygulamaya başlayınca, kızlar çığlıklar atarak kaçı(şı)yorlardı. En büyük ailelerin mutluluk ve okşayışı ile yetişmiş olan bu güzel kızların çıplak vücutlarına değen kırbacı görmek, kendilerini birer küçük bahane ile satan efendilerinin bile taş yüreklerini etkilerdi. Bir iki dakika sonra herkese tövbe ettirdiği için, odaya bir sessizlik geldi. Dilber konuşmayı şaşkınlıkla dinleyerek hiç karışmadığı ve kendisinin

serüveninden hiç söz etmediği için ceza görmemişti. Yalnız kızların hepsini ayırdığı gibi, Dilber'i de bahçe üzerindeki odalardan birine götürerek, "Burada yat; sesin çıkmasın!" dedi. Gözünün önünde yatağını yaptırarak kandilini yaktı. Odanın kapısını çekip de sofayı geçerken, esircinin uzaklaşmakta olan ayak sesini dinleyerek artık hiç bir ses işitemediği zaman, bu gamlı evin mezar gibi soğuk, korkunç odasında yalnız başına kaldığını anlayarak, vücudunda dolaşmaya başlayan hafif bir titremeyle yatağına girdi.

Geçen bir iki dakika içinde, hayatının acıklı deneyimlerinin anılarıyla dolu olan küçücük başını yastıktan kaldırıp çevresinde hiç… hiç bir hareket; hiç… hiç bir ses işitmeyince, titreyen vücuduyla sıkı sıkıya yorgana sarılarak yatağın içinde oturdu. Baş ucundan… o bin yıllık Bizans yıkıntılarının yıkılmış burç ve surlarından pek korkunç, pek çirkin, kahkahaya benzer bir ses geldi. Bir yaralı kuş gibi çırpınarak ayağa kalkmak istedi. Baykuş ötüyordu. Oh! Bu ses. Bu ses hakkında bir kaç asırdan beri zihinlerden zihinlere geçen uğursuz yargı, felâket habercisi olduğuyla ilgili boş inançlar, bu küçücük zihinde de gizlenecek bir nokta bulmuştu. Odanın ancak bir köşesini aydınlatarak öbür köşelerindeki karanlık içinde yitip giden kandilin belli belirsiz ışığıyla, yine kandilden ancak seçilebilir bir incelikle tüten bir sisin duvara yansıması, dakika(lar) geçtikçe büyüyerek ürkek bakışına kâh beyazlar giyinmiş siyah külâhlı müthiş bir yaratık, kâh elinde yanar odunuyla kendi üzerine doğru gelen Tarâvet'in bir hayâli gibi görünmeye başladı. Başını yastığa koyarak yorganı yüzüne çekti.

Baykuş ötüyordu.

Bu eve geldiğinden beri hep sözü edilen hayâletlerin, gecenin derin karanlığı ve ancak o görkemli kubbesini gösteren yoğun sisleri içinde tek başına duran zindan tarafından ayak sesleri gelerek, gittikçe yaklaşıyordu. Saçları[28] ürpermeye başladı.

Baykuş ötüyordu.

Hatırına hemen kapıdan çıkıp bütün gücüyle koşarak esircinin odasına kaçmak geldi. Bunun için de zaman geçmişti. Çünkü kapı artık hayâletler tarafından büsbütün ele geçirilmişti. Pencereyi açıp pek yüksek olmayan bahçeye atlamak için yüzünü camların tarafına çevirdi.

Baykuş ötüyordu.

Başını yorgana sararak yattı. Elleriyle kulaklarını kapadı. Faydasız! Gece hayâletlerinin pencerelerden kahkahaları, kapıdan konuşmaları işitiliyordu.

Sinirsel bir bunalımla yastıktan başını kaldırıp her yanı dinledi. Bu sefer bütün sesler kesilmişti.

Sabah olmaya başladı! Güneş ışıklarının doğduğu doğuya ve özellikle o sabaha özgü, baş ucundaki pencerelerden giren, annesinin koruma ve yardım için gökyüzünden uzanmış kollarına benzettiği iki ışık sütununun ortasında, kararsız yüreği dinginleşerek, baygın hâliyle uykuya daldı.

vVv

Sabah saat dörde gelmişti ki, esirci aşağıya inerek, Dilber'in oda kapısını vuruverdi. Yanıt alamadı, yeniden kapıya vurarak, "Dilber, Dilber!" dedi. Yine yanıt yok. Dilber, uykusuzluğun verdiği güçsüzlük, korkunun yarattığı baygınlıktan bitkin bir durumda uyuyordu. Üçüncü kez, daha şiddetle, "Dilber, Dilber!" diye kapıyı vurup da yanıt alamayınca, büyük bir telâşla bir iskemlenin üstüne çıkarak kapının aralığından iç taraftaki üst sürmeyi, iskemleden inerek alt sürmeyi çekince, kapıyı şiddetle itti. Kapı açılırken çıkan gürültüden Dilber uyandı. Esirci, "Dilber, sana ne oldu? Niçin bu kadar uyuyorsun?" diye sorduğu zaman, Dilber, gözleri yaşla dolu olduğu hâlde, "Ben bu gece pek korktum. Bu oda pek fena!" dedi. Esirci korkudan Dilber'in sağlığının bozulma ve sarsılmasıyla ticâret ve çıkarına zarar geleceğini düşünerek, "A kızım, korkacak ne var? Ben senin bu kadar korkak olduğunu bilseydim, bu odada yalnız bırakır mıydım? Bundan sonra her gece benimle yat," diyerek gözlerinden öptü. Sonra okşayarak, "Hadi, kalk kızım. Senin için hayırlı müşteriler geldi, yüzünü yıka, değiş," (dedi.)

Esirci gittikten sonra Dilber yukarıya çıkıp da bir yabancı hanımın eteğini öptüğü zaman, esirci kızın ud çalmaktaki ustalığından, okuma-yazma bildiğinden ve bir kaç günden beri yakalandığı nezleden söz ederek, renginin uçukluğunu nezlesine, vücudunun bu zayıflığını derslerine çok bağlı olmasına ve çok çalışmasına yorarak, bir hafta denemek üzere bırakacağını ve eğer bir kusuru çıkarsa, tekrar kabul edeceğini söyleyip Dilber'i yüz elli liraya sattı. Eğer bir az çirkince olmasaydı, iki yüz lira isteyeceğini ekledi. Gerçekten Dilber çirkinleşmişti. Kaderin çizdiği yolda devam eden hayatının, gelişme yaşında uğradığı duraklamalar ve dramlar, yüzüne pek hafif, karanlık bir örtü çekmiş, güçlükler ve sefâletler, zamanından önce açılmış gül yaprakları gibi küçük küçük buruşuklar yaratarak, yanakları seçilecek biçimde sarkmış, on iki yıllık vücudun üzerinde elli yıllık bir yüz meydana gelmişti.

Bir hafta sonra idi ki, esirci, Dilber'in bedeli olan akçayı[29] tamamıyla aldığını belirten belgeyi teslim etti.

vVIv

“Küçük! Ne güzel bu siyah gözler! Çehre, ağız, dudaklar. Güzel, güzel. Bu uçuk renk, bu gamlı bakış, hüzün verici bir tabloya model olacak... Keyifsiz misin?”

“Hayır.”

“Rengin neden bu kadar uçuk?”

“Bilmem.”

“Yaşın?”

“On beş.”

“Kafkasya’dan mı? İzmit’ten mi?”

“...”

“Şu koyu yeşil ağaçlara, ormanlara, siyah gözlerinle mavi semâya bak. Bu renkteki memleketten mi geldin?”

“Evet.”

“İsmin?”

“Dilber.”

Akşamları güneş ışığının ve insanların gürültülerinin sessizliğe dönüştüğü gece yarıları, perilerin yıkandığı Marmara’nın koyu mavi güzel yüzeyi üzerine yıldızların sırça renkli gökyüzünden âşıkça bakışlar gibi yolladıkları nurdan izleriyle gece, denizin yüzüne inci işlenmiş mavi atlastan örtüsünü örtmüştü. Parlak yıldızların çokça biriktikleri gök parçasını yansıtan suların üzerinde hafif ay ışığını andırır bir yıldız parıltısı oluşarak, daha ilerisi denizin (yüreği çarparak sevdiğinin dudaklarından öpen âşık gibi) çırpına çırpına sevdalı bir biçimde ufuklara dokunan küçücük dalgaların mavi karaltılar içinde kalışını, kıyıdaki bir yalının balkonundaki koltukta sigarasını içerek seyreden Celâl Bey, o saatte Paris’te öğrenimi sırasında geçirdiği beş altı yıllık süreyi ve hiç bir kederle zehirlenmemiş yirmi üç yıllık hayatının neşeli anılarını, yine Paris’te iken bulunduğu uygarlık kaynaşmasının kimi gizli köşelerinde bir güzel gülümsemeyi, bir tatlı bakışı, yüreği duygulardan boşanmış olarak düşünüyor ve

bunların hepsinin, önündeki denizden, esrarlı aynalardan dalgalana dalgalana geçtiğini seyrediyordu.

Resim sanatına olan üstün yeteneği, uygarlığın yüceltici eğitimi sâyesinde özlediği yüksek konuma ulaşarak, Boğaziçi'nin sevdalı bir hüzün içinde akan sularına kapılmış bir üç çifte[30] kayık, içinde ince yaşmaklarından[31] gül rengindeki yanakları kıvılcımlar saçan parlak siyah gözleri görünür iki hanım, kenarları saçaklı bir şalla örtülü kayığın arkasında bir haremağası resmi yaparak, Salon'a[32] takdim etmişti.

Oradaki jüri, Jerom'un[33] bu yetenekli öğrencisini beğenerek, yalnız, Boğaziçi'nin maviliği ile gökten başak demetleri gibi dökülen ışığın bolluk ve parlaklığının çok abartılı resmedildiğini yerdikleri zaman, (Celâl Bey, jüri üyelerine) bir mektup yazarak, "Dikkatle bakılsa, tabiatüstü uçuşan ulvî varlıkların gözle görülecek kadar şeffaf olduğu nurlu bir semânın altında neşeyle uzanan Şark'ın ışıklı bir gününde, hiç bir rengin mübalâğa edilmesi kaabil olmayacağından" söz ederek yapıtını Salon'a kabul ettirmek mutluluğuna ulaşmıştı.

Kendisi şişmanca, büyük elâ gözleriyle sinirli yaradılışının kararlılık ve dayanıklılığını gösteren geniş yüzünü boyadığı kırmızı renkle, Romalıları andırıyordu. Sağlığının pek iyi oluşuyla hayatın her zaman okşayışını gördüğünden, neşeli, şen bir yaradılışa sahip olarak, geldiği yerlerde çiçekleri açan bahar gibi, geçtiği gönüllerde aşk uyandıran gençliğinin en parlak, coşkun bir döneminde bulunduğu halde, yüreğinde aşk ve gönül ilgilerine bir yetenek, bir eğilim duymuyor ve sanatından başka bir güzel sevmediğini hep bir gurur ve ara sıra gizli bir acı ile itiraf ediyordu. Yalnız, kimi zaman bir ilâhî meşâle gibi, geçmiş yüzyılların koyu karanlığını yararak eski Yunan'ın parlak hayâllerinin kutsal tapınaklara yerleştirdiği ve doğu bahçelerinin çiçeklerle taç giydirdiği bir güzellik meleğinin saltanatlı çekiciliğine kapıldığını, yüreğinin gizli duyguları, ara sıra kendisine gizli gizli söylüyordu.

Mısır'da bir çok memurluklarda bulunarak uzun süre oturan ve büyük servet kazanan babası(nın) şimdi Moda burnu taraflarında çok para harcayarak yaptırdığı Avrupaî binanın deniz tarafındaki manzarayı göstermesine karşılık; kara tarafında(ki) çınar, kestane, zeytin gibi insanı düşündüren ve esriklik içindeki hayâle lâcivert göğü gösteren yüksek ağaçlar, güneşin ışığını dalgalandırarak, uzun gölgeleri ve hoşlukları hiç bir tarafla bağlantısı olmayan bahçeye ruhun aradığı rahat ve huzuru veriyordu. Bahçeye bakan tarafın alt katında bir salon, salonda mermerden büyük bir ocak, ocağın kenarları(nda)

mermer üzerine işlenmiş mitolojik tasvirlerden (olan ve) bellerinden aşağısı balık şeklinde iki çıplak kız, ocağın üstünde büyük bir ayna, önünde bir ayı pöstekisi, ortada XIV. Louis zamanına özgü[34] sanatlı ve incelikli bir masa, çevresinde ayakları ve arkaları yaldızlı iskemleler, yine o dönem sanatının güzel ürünlerinden ufak bir yazı masası, küçük konuşmalara, gizli görüşmelere uygun, birbirine karşı konularak birbiriyle bağlantılı olan koltuklara benzeyen kanapelere; kanapelerin arkasında odanın köşelerinde, eski madenler taklit edilerek yapılmış saksılar içinde Afrika ve Hint doğasının coşkunluk ve bereketini gösteren, uçları tavana dokunacak kadar büyük çiçeklerle, salonun zemini Anadolu güzel sanatlarından olan küçük halılarla döşeli olmakla birlikte, üzerinde pek az bulunur hayvanların pöstekileri; yaldızlı koyu kırmızı kâğıtlı duvarlarında Fatih'in İstanbul'a girişini olanca görkem ve büyüklüğüyle gösteren pek güzel bir tablo, öteki yanında Saint-Hélène'in[35] sisler, dumanlar içinde kalmış kayalarının üzerinde, şâhâne bakışlı bir kartal gibi istilâ edici bakışını Avrupa tarafındaki ufuklara dikmiş düşünen Birinci Napoléon'un görkemli ve gösterişli portresi… Bu biçemde döşenmiş salondaki ocağın sağındaki köşesinde büyük bir piyano, geceleri on dokuz yaşındaki kızın (aşkın gizli sarayının süslü kapılarını açmaya hazırlanmış) parmakları ile ruhu okşayarak, gizli duyguları uyandıracak bir aşk ezgisiyle neşe ve sevinç saçardı. Akşam yemeğinden sonra, salona girdikleri zaman, bütün aile, lâmbaların renkli karpuzlarından yansıyan pek açık mavi bir ışığın altında toplanarak gazetelerini, kitaplarını okurlar; sonra ailenin reisi olan Âsaf Paşa, haremiyle kimi zaman kâğıt oynar, yukarıda dediğimiz gibi kızı piyano çalar, Celâl Bey yaşlı Fransız mürebbiyesiyle birlikte resimli gazeteleri karıştırarak, bir yandan da piyanoyu dinlerdi. Salonun pencerelere yakın küçük kapısından bir seraya girilir, seradan da yukarda sözünü ettiğimiz bahçeye çıkılırdı. Yine alt kattaki salonun hizasındaki yemek odasının yere kadar inen büyük pencerelerinde, uçları yerlere kadar sarkmış mavi atlastan perdelerin bıraktıkları aralıklardan, gözler çiçekler içinde dolaşır, lâkın[36] kıyısında düşünür; ağaçların tepelerinde dalar; ormanın yeşil karanlığı içine kadar bitkin olarak işlerdi.

Celâl Bey'in kız kardeşi Tesliye'nin mürebbiyesi olan bu yaşlı Fransız hanım, on yıldan beri İstanbul'da bulunduğu halde Türkçe olarak, "Bakalım… kısmet… yavaş yavaş…" gibi bir iki sözcük ve cümleden başka bir şey bilmez, ama misyonerlerin Protestanlığı yaymak için gösterdikleri derecede bir tutuculukla kendi ulusunun dilini herkese öğretmek isterdi. "Voltaire'in, Hugo'nun, Jean Jacques Rousseau'nun[37] dilini bütün insanlık âlemi öğrenmeye mecburdur," derdi. Türkçe'nin kendisine özgü bir edebiyatı olduğunu işittiği zaman tam anlamıyla buna inanmamışsa da, yine şaşırmıştı. İstanbul'a ilk geldiği günlerde,

sofrada dil konusu geçerken, “Türkçe, Bizanslıların söylediği dilden alınmış değil midir?” deyip de çevresindekilerin gülümsediklerini görerek, “Yoksa Mısır’da şimdi söylenen Arapça’dan mı?” (diye sormuş), sonra kızarak, “Bilinmez ki, Şark’ta her hakikat, kadınlar gibi örtülü…” demişti. Londra’dan söz edildiği zaman, yanı başında o parlak Paris varken, senenin büyük bir kısmını sisler ve dumanlarla çevrili karanlık bir memlekette geçirenlere şaşar ve kendisinin mürebbiyelik göreviyle Londra’da geçirdiği kış mevsiminin bir pazar gününe sözü getirerek, “Büyük bir şehrin üzerine çöküp de damlara dokunan bir siyah bulutun karanlığı altında kalan sokaklardan kimse geçmez; kiliselerden başka açık bir yer bulunmaz; dört milyon nüfusu olan bir şehrin âniden, birdenbire öldüğünü görmek isterseniz, aralık ayının bir pazar gününde Londra’ya gidiniz. Karanlık bir duman içinde bir hayâl gibi sessiz ve tek tük geçenlerin, o büyük parklara girerek, durmadan yağan bir yağmurun altında, ölümden bahseden vâizleri dinleyip de bir sokağın bir ucundan öbür ucuna gidinceye kadar İngiliz hastalığı olan karasevdaya uğramaması mümkün müdür?” sorusunu çok söylemek ve söyledikleri sözlerde pek az olarak zekâ ve söz ustalığı göstermek gibi Fransızlara özgü bir tavır ile anlatırdı.

Hangi gün gözlüğünü takarak bir Fransız gazetesi okusa, eski diplomatların millet meclislerindeki nutuklarını andırır görkemli ve gururlu bir tavırla, “Çok sürmez. Önümüzdeki baharda Almanlara harb ilânı muhakkaktır”; ya da ne zaman birisi, “Bu günkü havadisi[38] işittiniz mi?” dese, “Nedir? Fransa Almanya’ya savaş mı ilân etti?” diye sorardı. Evin hanımı tarafından Dilber’e de ders vermesi, kendisinden rica edilmişti.

Dilber bu evde mutluydu. Sabahları evin hanımıyla kızının odalarını düzeltir ve kendisinin çalışkanlığına ve dikkatine bırakılan bir kanaryanın kafesini temizler, yemini verir, suyunu değiştirirdi. Ara sıra sabahları kafesin yanına gidip de kanaryanın ürkmeden içinde çırpındığını gördüğünde, çocukların pek neşeli oldukları zaman kendilerine özgü mâsum tatlılıklarıyla gülerek, “Sarılar giymiş küçük halayık! Sarayında rahat otur. Yaramazlık edersen seni Tarâvet’in yanına gönderirim,” derdi. Fakat en yumuşak ve nâzik olan zamanında yüreğine giren korku, sâbit bir fikir gibi yerinden kımıldamadığı için, evde efendilerinden biri “Dilber!” diye çağırdığı zaman, yukarıya titreyerek çıkardı. Her ne hizmet etse mutlak dayağı ya da azarlanmayı hak edecek bir kusur ettiğine inanır, o sırada birisi, “Buraya bak” dese, hemen şaşırır, “Ben onu düzeltirim, ben her hizmete gelirim,” yanıtını verirdi.

Sonra karşısındakinin, “Sen hiç bir kusur etmedin!” sözünü işiterek, rahatlardı. Evin hanımı, almış olduğu uygar terbiye dolayısıyla kendisine dâima iyilik ve

nezâketle muamele ediyor idiyse de, halayıklar konusunda bağlı olduğu Mısır ailelerinden kendisine geçen derin bir üstten bakma ve halayıkları aşağı görme duygusu, insanlığın şiddet ve aşağılayıcı davranışlarıyla deneyim kazanmış olan Dilber'in gözünden kaçmazdı. Câriyeler konusundaki af ve hoşgörüsünde bu hakaret ve aşağılayıcı bakışının büyük rolü olduğu için, örneğin kimi küçük suçlarını bağışladığı zaman, "Ne olacak! Halayık parçası," der ve bu aşağılayıcı bağışlama Dilber'i acımasız bir ceza kadar etkilerdi. Özellikle Celâl Bey'in(ki) … Her türlü geçici heveslerine boyun eğmek bu ressamın her saat değişen bir takım çocukça isteklerine ve eğlencelerine araç olmak, insanlık onurunu yaralıyordu. Bu küçük, acı çeken yaratık genç, tâlihli, yüksek (ve) mutlu olan bu beyin bir "oyuncağı" idi. Kimi günler o, oyuncağını eski Mısır kılığına sokar, başını

çiçeklerle donatır, bir odaya kor, odanın denize bakan tarafındaki penceresini açarak Marmara'nın ötesinde mavi, pembe bir takım sisler içinde batmakta olan güneşin ve odanın içine yansıyan ruh besleyici bir çok renklerle süslü ve parıltılı görünen Dilber'in resmini yapardı. Dilber, her türlü duygulardan uzak olan bu "Roma" heykelinin karşısında saatlerce oturarak, ikide birde, "Yerinden kımıldanma! Çiçekleri dağıtma!" ara sıra da, sanat adamlarının çalışmaları sırasında rastladıkları güçlüklerin verdiği acımasız öfkeyle, "Nefes alma!" tehditlerine uğradıkça, sarayının en ıssız bir köşesinde yalnız başına sıkılan bir kraliçe gibi, başını sallayarak, "Of… Yârabbi!" derdi. Dilber, vücutça gördüğü rahat ve huzurun etkisiyle haftalar ve aylar geçtikçe güzelleşiyordu. Güzel boy bosu olağanüstü bir düzenle uzamakta ve yüzündeki renkler hoşluk kazanarak gözleri okşayıcı bir görünüme girmekteydi. Yaz günleri çoğu kez öğle üstü, elinde Fransızca bir kitap olduğu hâlde bahçenin akasya ağaçlarıyla zümrüt bir kafese benzeyen kameriyesindeki yalnızlık köşesine çekilir; bu yalnızlık ve sessizliği hiç kimsenin bozmaması için, dışarda dikilecek bakışlardan gizlenerek en gizli bir yerinde oturur; çevresindeki ağaçların dallarından sanki kendisini seyretmek için küçücük başlarını uzatarak ötüşen kuşların şarkıları başının üzerinde bir tatlı âhenk yarattığı zaman, *Paul ve Virginie'yi*[39] okurdu. Oh! Bu küçük Virginie ne mutlu! Hayatının en büyük mutluluğu olarak pek gururlu Mısırlı bir hanımın esiri; tâlih, mutluluk ve gençlikten başı dönmüş, çok şen bir beyin oyuncağı olduğunu düşünerek, ruhunun en derin bir köşesinde, böyle ateşli bir sevgiye nasıl büyük bir gereksinme duyuyordu. Fakat Paul'ün gitgide gökyüzüne ulaşarak, Tanrı'nın eşiğine yüz süren okyanusun heyecan verici dalgaları içinde yok olduğunu okuduğu zaman, Virginie'nin hâlini göz önüne getirmiş ve kitabın üzerine bir iki damla yaş dökülmüştü.

Yine bir öğle üzeri idi ki, güneşin oluklardan dökülür gibi yere düşerek taşan ışığıyla her yerin ateşin içinde kaldığı bir günde, dinginlik veren yalnızlık köşesine çekilmişti. Bütün evrende yalnız başına olduğunu duyumsayan Dilber'e, çevresinde gölge veren akasya ağaçlarının tazeliği içinde ötüşen kuşların tatlı âhengi ve üzerinde soluk alan çiçeklerin kokularıyla bir perinin gizli yuvası denilmeye uygun olan bu kameriye, dünyanın her türlü gürültü ve kederlerinden uzak biricik sığınağı idi. Buraya girer girmez, kız çocuklarında doğuştan var olan işveli bir incelik ve güzelliklerden anlayan bir özen ile Celâl Bey'in odasında görerek pek beğendiği bir tabloyu taklit ederek başını çiçeklerle donatmış, yavaş yavaş şarkı söylüyordu. Yarım saatten beri evin içinde arayıp da bulamayınca, bahçeye çıkarak, "Dilber! Dilber!" diye kendisini çağıran Celâl Bey'in sesini işittiği hâlde, hiç yanıt vermedi. Durmadan Dilber'i, oyuncağını arayan Celâl Bey yanından geçerken, o sırada esmesiyle tatlı bir neşe veren poyraz rüzgârı, akasya ağaçlarının dallarını sallayarak, bu küçük kaçağın, bu gizlenen yaramazın saklandığı yalnızlık yuvasını ortaya çıkarınca, kendisine hiç rahat vermeyen bu bey, yanına gidip başındaki çiçeklerle yapılmış tacına kahkahalarla gülerek, "Hadi kalk, Kleopatr!"[40] dedi. Zavallı Kleopatr bu İskender'in esiri olduğundan kendisini zorla çekerek evin altındaki taşlığa götürdü. Arkasını bir mermer direğe dayatarak, üzerine bir çok yerleri yamalı, göğsüne, kollarına rastlayan yerleri parçalanmış, yırtılmış bir entari giydirmek istiyordu. Dilber iki eliyle yakasını sıkı sıkıya tutarak:

"Yok! Yok! Mümkün değil, giymem" (dedi).

"Rica ederim Kleopatr."

"Hayır, istemem... İstemem diyorum size..."

Böyle oyuncakları kıracak kadar güçlü olan ellerini Dilber'in omuzlarına koyarak, elbiseyi giydirdi. Kendisi karşısına geçerek bir dilenci kızın acıklı resmini yaparken, Dilber, o fildişinden dökülmüş gibi lekesiz, kusursuz kollarını gösteren ve şafak resmi gibi pembe-beyaz saydam göğsünü örtemeyen o parça parça entarinin içinde, omuzunun üzerine, vücudunun çıplak yerlerine, arkasına, dağınık olarak dökülmüş koyu siyah saçlı olan başını, kendisini savunmada yenildiği için gücü olmadığını anlatır bir biçimde, o yıkık sütuna dayamış, pek sessiz, pek yavaş bir tavırla ağlıyordu. Ağlamak. Başarı! Betimleme

ve tasarlamaya model olarak seçilen bir dilenci kızının ağlaması, ressamın fırçasından dökülen boyalar kadar başarı sağlayan sanat gereçlerinden idi. Bu kollar... Tatlı bir ilkbahar sabahında, mine renkli gökyüzüne karşı tan yerinin gül

renkli kapılarını açar gibi görünen nurlu sütunları andıran bu kollar... Aşağıya doğru eğimi belli belirsiz yuvarlakça omuzlar... Üzerinden geçen yüzyılların darbelerinden kurtularak, olanca renk ve tazeliğiyle güzelliğinin olağanüstülüğünü gösteren (Eski) Yunan'ın mermerden heykellerinde görülebilen bu göğüs... Hayret! Kadınların ve özellikle genç kızların beden ve yüz olarak en büyük değişme dönemi olan on beş ile on yedi yaş arasında, refah içinde geçen iki yıllık hayatın en verimli etkisiyle, güzelliğin ruhsal anlamının bu derecelerde güç ve özellik kazanacağı nereden bilinecekti? Bu büyük ressam, fırçasını bir yana bırakarak, oturduğu yerde kolunu dizine (yaslayıp) ve parmaklarını saçlarının içine sokup, başını koluna dayayarak, karşısında pek sessiz ağlayan perişan kılıklı dilenci kızına, güzelliğe tanış olan bakışını dikmiş, şaşkınlıkla bakıyordu. Bir dakika... üç dakika... altı dakika... Hâlâ ağlıyordu. Kendisini tâlih ve servet sahiplerinin sonu gelmez heveslerine bırakan esirliğin, insanlık erdemini alçaltmasından, gönlünün ne kadar kırık, ne kadar üzüntülü bir durumda olduğunu gösteren baygın gözleriyle, sayılmak, sevilmek gibi kadınların dayanamadıkları son derece şiddetli isteklerin aşağılamalarla ayaklar altına alınmasından gelen üzüntü ve acıyı, o durumunda, uçları aşağıya doğru kıvrılmış, duyarlı olduğunu gösteren incecik dudaklarından anlayarak, ne kucağında ağlayacak bir annesi, ne kendisini koruyacak bir baba ve erkek kardeşi olduğunu anımsamak... Ve bu kısacık esirlik süresindeki serüvenini, gördüğü şiddet ve aşağılamaları... mâsum istekleri... küçücük umutları, emelleri… kısacası insanlığın terk edilmiş bütün hayat serüveni(nin) gözünün önüne gelmesinden doğan üzüntüyle iskemleden kalkarak:

"Affını rica ederim Kleopatr. Madem ki istemiyorsun, ben de bu fırçayı kırarım... İşte affet diyorum, tarziye veriyorum[41] sana... Yine niçin sessiz (sessiz) ağlıyorsun?"

Dilber kendi kendisine kalıp da giysisini giyerek dışarı çıktığı zaman, her türlü üzüntüye karşı kapalı dayanıklılık heykelini, o gözler… o göğüs… o dudaklar... sevgi ışığı saçan hüzünlü gözlerinden ruhuna doğru akan o yaşlar… bütün insanlık kimliğini, yatışması olanaksız bir karışıklık içinde bırakmıştı. Hayat yolunu cesâret ve dayanma gücüyle geçmek, kendisi için en büyük gurur ve övünç nedeni iken, yüreği tam bir dinginlik ve kayıtsız bir neşe içinde bulunmasına rağmen, başlı başına, ruhsal işlevini yaptıkça, üzüntüsünden buz kesilmiş elini, zihninde ilk ışığını yaymaya başlayan sevda alevinin sıcaklığıyla ateş içinde olan alnına koyup bir az düşündükten sonra, kendi kendisine, "Bu oyuncak bana niçin bu kadar dokundu," diyerek, yukarı kata çıkıyordu. Birdenbire uğradığı bu duygu sarsıntısının şiddetli etkilerini azaltmaya ve

hafifletmeye çalışarak, bu duygusal mücadele sonucu, bir iki günü düşünmekle, bir kaç geceyi uykusuzlukla geçirdi. Bu süre içinde Dilber'e rastladıkça, daha önce yaptığı şakalara karşı hiç bir şey söylemeyerek, yalnız gizli ve sevgi dolu bir bakışla baktıktan sonra düşünüyordu. Dilber artık oyuncak değildi. "Kleopatr", "Julitte"ye dönüşmekteydi. Birbirini izlemekte olan tereddüt günleri içinde bir takım garip, kendinden geçiren duygularla karışık düşüncelere uyarak, gözünün önünde açılmakta olan nurlu bir ufka, bir aşk âlemine doğru koşuyordu. Garip bir değişiklik! Her şey gözünde başkalaştı. Yalnız yatak odasına çekilip de şâirce tasarılar ve âşıkça hayâller arasında dolaşan perilerin ayak sesleri işitilecek sanılan yalnız gecelerde, tereddüdün ve şaşkınlığın sabahlara kadar uykusuz bıraktığı gözlerine, her türlü acıları yatıştıran uykunun girmemesi, kendisini rahatsız etmekte idi. Yine bir gece, kararsız olan sevgi hayâlleriyle yatağın içinde uykusuz iken, birdenbire ayağa kalkarak, "Bir kere daha," dedi. Bir kere daha görecekti. Bu gün uygarlık dünyasını hayran bırakan heykellere örnek olan göz okşayıcı (eski) Yunan kızlarından başka kimseyi beğenmeyen ve gönlüne yanlış haber vererek hâinlik eden güçbeğenir bakışını düzelterek ve inandırarak heyecan ve acılarını yatıştırmak istiyordu. Giyinmeye başladı. Heyecanlandığı sırada ansızın gelen bu düşüncenin yönlendirmesiyle aşağı inerek Dilber'in yattığı odanın kapısına gelince durdu… Helecan…[42] Oh! Hiç bir aşk girişimini rahat bırakmayan bu helecan… ellerinde kapının tokmağını çevirecek kadar güç bırakmayarak nefesine durgunluk veriyor, zihnine bir çok düşünce hücum ediyordu. Bu kadar genç bir kızın nâmus ve insanlığın kapısında beklediği yatak odasına, yabancılara yasak olan nâmus ve saflık sarayına gece yarısı girmek, bir haydut gibi vicdânın en temiz ve kutsal olan bu kanununu ayaklar altına almak… Cinâyet! O anda, bütün gözlerin kapandığı o karanlıkta, kendisine öfkeli bakışını çeviren vicdanının karşısında, büyük bir utangaçlıkla kolunu yüzüne kapayarak, hele esir olduğu için gücünün üstünde hizmetlerde vücudu, sağlığı hiç düşünülmediği gibi, her türlü saldırıya karşı nâmus yatağı da koruyucusuz olduğundan, (ondan) yararlanmaya kalkışmak kötülüğüne karşı titreyerek geri çekilmeye başladı. Ne yazık! Sevginin üstün gücünün karşı konulmaz biçimde birden ortaya çıkması, bütün bu düşünceleri tâ temelinden sarsarak, bir güzelliği beğenmek, Meryem'e[43] özgü bir temizliğe hayranlığını göstermek niyeti ve bir kutsal düşüncenin rehberliği ile odanın içine girerek yatağın başında durdu. Uyumuş… Baş ucunda, bittiği için sönmüş bir mum… Arka üstü yatarak derin bir uykuya dalmasından, durumunda bir güçsüzlük görünüyordu. Yanında yanan kandil ışığıyla görünen gözlerinin çevresindeki bir iki ince çizgi, bu genç yüreğin gizli bir acısını açıkça söylüyordu… Sevgiyle dolu bakışının sevdalı gölgesi olan uzun kirpikler yaş içinde… Ağlamış… O

anda dağınık saçlarının arasında, şaşkınlık ve takdir ile açılmış gözlerine bir şey ilişerek dikkat etti. Bir resim! Kimin? Bir kez bakmak! Ne için? Bir zavallı esirin, belki en değerli bir hâtırasını, en kutsal bir sırrını, uykuda bulunduğu zaman araştırmak, kendisine en büyük vicdansızlık görünüyordu. Belki dünyada tek avuntu olan annesinin? Babasının? Ya da sevdiğinin? Heyecan ve acı içinde olan zihninden geçen bu son düşünceye karşı, dayanma gücünü büsbütün yitirerek resmi aldı. Bu uyuyan güzelliği şâirce bir hava vererek aydınlatan kandilin yanına götürüp de baktığı zaman, yüzü kül gibi olmuştu. Kendisinin resmi idi. Hemen ellerini yüzüne kapayıp ağlaya ağlaya ayaklarına kapanmak istediyse de, uyandırmak ve belki gece yarısı odasına geldiği için gücendirmek korkusuyla resmi aldığı yere bırakarak odasına çıktı. Yatağına girdiği zaman, yirmi üç yıllık hayatında ilk olarak, sevgi yolunda o kararlılığı ve dayanma gücünü ve belki acımasızlığı gösteren gözlerinden, kendisini tutamayacak biçimde yaşlar dökülmeye başladı.

vVIIv

Uzun ve yakıcı bir yaz gününün sonu. Arabî ayının on üçüne rastlayan bir akşam üzeri, büyük ağaçların yapraklarından meydana gelen yeşil bir göğün altında, Âsaf Paşa'nın kardeşinin kızları olan iki genç hanım da dâvetli bulunduğu hâlde, ailece akşam yemeği yiyorlardı; yalnız kızı, hafif bir nezlesi olduğu için, annesinin huzur ve rahatını kaçıran bir annelik kuruntusuyla ettiği ısrar ve zorlama üzerine, bahçeye inmemişti. Yemek sırasında, ayın yapraklar arasından yansıyan ışığı sofranın beyaz örtüsü üzerinde sönüp parlarken, kızının çok yüksek mevkilere erişmiş, çok zengin bir paşa ile evlenmesinden söz ediliyordu. Dâvetli olan yeğenlerden biri, Paris'in son modasını taklit ederek giydiği uzun etekli açık mavi elbisesi ve boynuna taktığı iki üç sıra incilerle, – bütünüyle doğuya özgü hayâllerden değilse– sabaha karşı sönmek üzere olan yıldızlarıyla gökyüzüne benzemişti. Bu genç hanımlar, ilk geldikleri zaman bir yandan yaşmaklarının iğnelerini çıkarıyorlar, öte yandan vapurda kamara bulamadıkları için ortalarında oturdukları kimi kadınların davranışlarından yakınıyorlardı. Yoksulluk ve sefilliğin yol açtığı kıskanç bir bakış ve terbiyesizlikten kaynaklanmış dil uzatan bir tavırla, yaşmaklarına,[44] ferâcelerine,[45] giyinmelerine ve hattâ yürüyüşlerine, "Şunların hâllerine bakın! Ne günlere kaldık dostlar…" yolunda itirazlar ederek kendilerini rahatsız etmişlerdi. Küçük kardeşi daha çok üzülmüştü. Yüzü utangaçlıkla kızararak, nâmuslarına terbiyesizce saldırıldığı zaman kadınlara en çok güzellik veren görkemli bir nefretle, "Sokağa çıkmak olacak şey değil ki…" diyordu. Gerçekten de, o gün vapurdan çıkarken bir kaç kişi (ona) lâf atarak, kendisine babasının evinde hiç işitmediği bir takım sözler söylemişti. Genel terbiye ve ahlâk adına örtünmeleri istenen Müslüman kadınlarına ulusal nâmusu aşağılayarak söz söyledikten sonra, örtünme nedenini soran Avrupalılara, "Kadınların nâmusuna olan hürmetimiz" yanıtını vermenin büyük çelişki olduğunu itiraf etmeliyiz. Varlıkları ülkemize övünme vesilesi olmayan bir gençlik kümesi vardır ki, kanarya sarısı renginde kravatları, kenarları pek kalın, siyah şeritli açık renk ceketleri, mavi pantolonlarıyla, önlerine gelen kadınlara, başka bir deyişle, genel nâmusa çekinmeden saldırırlar. Bunlar hiç tanımadıkları edep sahiplerini nasıl sürekli olarak rahatsız ederlerse, hiç bilmedikleri edebiyata da öyle saldırılarda bulunurlar. Edebiyatta en çok alkışladıkları, toplumun eğitim ışığı ve değerlerinden yoksun olduğu için, sürekli bir sefillik ve bilgisizlik karanlığında bulunan aşağı tabakalardaki sefiller ve rezillere gıpta edercesine sövüp sayan çekiştiriciler ve yergicilerdir. Onlara göre, şan ve ün, yenme ve yenilme,

ağızlarından kin bulaşmış zehir saçan yılanlar gibi kalemlerinden, dâhilerin yüzüne mürekkep tüküren ya da sözcüğün tam anlamıyla en çok sövenlerdir. Sabahtan akşama kadar içtikleri sigara dumanlarıyla sararmış parmakları, oturdukları mahallelerin pek düzgün olmayan yollarında düşmemek için eğilerek yürüdüklerinden ve kalemlerinde[46] temize çektikleri karalamaları eğilerek yazdıklarından ve terbiye gereği eğilerek selâm verdiklerinden (dolayı) kamburlaşmış bedenleri, içkiye olan düşkünlükleriyle kötü beslenme yüzünden toprak rengini alan yüzleri, eğitim ve beceri yerine geçen kötü huyları ve hileciliklerini gösteren küçük siyah gözleriyle, bütün kadınların giyinişlerine, vücut güzelliği ve ölçülerine, terbiye (ve) ahlâklarına hayran oluyor inancındadırlar. Hele bunlar içinde kendi dillerinde mektup yazacak ya da o yazdığı mektuptan daha güzel olmamak üzere, bir iki şey yayımlayacak kadar güzel bir söz söyleme becerisine sahip olanlarla konuşmak isteyenlerin vay hâline!

İsmini işittikleri Lamartine'den[47] gülerek söz ederler; resmini gördükleri Victor Hugo'yu[48] beğenilmeye lâyık bulurlar.

Edebiyatçılardan ve alçakgönüllü insanlardan biri, kendilerini, milletin nâmusunun bekçisi olan terbiye ve ahlâk çerçevesinde eleştirecek olsa hemen ateş kesilerek, İskender'in[49] kendisine bağlı ülkeler arasına girmesi için bir imparatora seslenişi kadar gururlu ve zafer kazanmış bir tavırla, "Ben ona kalemimi gösteririm!" der. Acaba ne yapacak? Pek bayağı bir iki söz oyunuyla pek yetkin bir dille sövecek. Kalem ustalıkları, terbiye ve bilgileri ve üstün gelme silâhları sövmek olan bu rezil insanların, iki güzel ve nâmuslu kadına tecâvüzlerinin üzüntüsünden dolayı bütünüyle dışına çıktığımız konuya dönüyoruz. Kadınlarda pek şiddetli olan yüksek bir konuma ulaşma hırsına, üstün gelme isteğine ve gösteriş sevdasına uygun olan bu evlenmeden dolayı bütün yüzü bir gülümseme hâlindeydi. Gençlik döneminin en parlak zamanında büyükçe bir servetle en yüksek hüneri kişiliğinde toplamış olan oğlu için, bütün İstanbul'un tâlih ve soyluluğundan söz ettiği en büyük ailelerinden birinin kızını düşünürdü. Kimi zaman bu kadarla da yetinmeyerek, açgözlü istekleri, yükselme umudunu izleyip tasarladığından daha yükseklere çıkarırdı. Şakacı karakterine ve neşeli yaradılışına karşın üç dört dakikadan beri önündeki yemeğini unutmuş bir durumda düşünen oğluna, kadınlara ve özellikle annelere özgü, içe işleyen dikkatli bir bakışla bakarak Celâl'ini daldığı düşüncelerden uyandıracak bir sesle konuşmaya başladı:

"Celâl, kardeşini tebrik için gözlerinden öptün mü? Mes'ûd bir evlilik…"

“Kendisinden sorunuz.”

“Niçin sorayım? Evlilik için lâzım olan asâlet ve ikbâl[50] değil midir?”

“Hayır anneciğim. Güzellik ve nâmus… Sevgi de çoğu zaman bunların ardından gelir.”

“Asâlet ve ikbâl bunlara mâni mi? Bence, herkes içinde ismi söylenecek bir kudreti, hüneri, zenginliği ve asâleti olmayan bir adamı, yakışıklıdır diye almak pek âdiliktir.[51] Hem de evlilikte en çok aranılan karakter ve mizaç[52] uygunluğu değil midir? Birisi cemiyetin en yüksek tabakasında, diğeri en aşağı tarafında terbiye görmüş iki kişi iyi geçinebilir mi? Servetin büyük bir itina ile terbiye ettiği asilzâdelerden bir erkeğe, bir kıza, fakirliğin kayıtsızlıkla büyüttüğü bir adam nasıl lâyık olabilir? Birisi kıymet ve itibarını dâima kaybettiğini, diğeri haysiyetinin dâima kırıldığını hissede ede yaşamakta ne türlü refah ve saâdet görüyorsun?”

“Yıldızlar karanlıkta parladığı gibi, fakirlik ve sefâlet içinde de sâfiyet ve ulviyetle[53] parlayan ruhlar yok mudur? Bir kalb, sevmek için mutlak servete, asâlete mi muhtaçtır? Bence, en hâlis ikbâl,[54] ruhun göründüğü iki güzel göz; en büyük servet, kalbin hissini gösteren gül renginde dudaklardan akseden tebessümdür. Güzellikten büyük asâlet, kalb sâfiyetinden büyük servet mi olur?”

Zehra Hanım sofrada bulunanlara doğru dönerek:

“Ben asilzâdelerin ressam ve şâir olmalarını hiç istemem. Halk içinde yüksek olan mevkilerini, haysiyetlerini alçaltacak bir takım esassız fikirler ediniyorlar.”

“Asâlet, teşrîfat[55] ve servete; servet, asâlet gösterişine tapıyor. Ben, nâmus ve sevgiye.”

“Servet ve asâlet hakkındaki fikirlerini hiç beğenmedim Celâl.”

“Belki bütün(üyle) hatâ… Fakat bunlar benim fikirlerim ve inançlarım. İnsan hiç bir kimseye ve bilhassa Allah ile annelere yalan söylememelidir.”

Bu sırada Âsaf Paşa, yeğenleriyle konuşarak konuya hiç girişmiyordu.

Böyle sofralarda yemek sona ererken, doğal olarak gelen bir neşe ile yapılan konuşmalar ve ara sıra kahkaha sesleri, o gece rahatsız olan Tesliye Hanım’ın bulunduğu oda kapısının eşiğinde garip bir üzüntüyle küçük hanımı bekleyen Dilber’e ulaştıkça, yüce bir duygu ve gizli bir aşkın etkisiyle kendisine derinden

dokunuyordu. Soyluluk ve servetle gururlu, mutluluğun neşesiyle kendisinden geçmiş olan bu genç hanımlarla beylerin, geleceğe olan güvenleriyle tâlih parlaklığından doğan bu kahkaha seslerinin uzaktan uzağa yankılanması yinelendikçe, kapı eşiklerinde bu kadar yüce, bu kadar tâlihli bir beyin sevgisiyle kararsız olduğunu düşünerek, esir olanlarda yürek ve ruhun varlığını acımasız bir ceza sayarak, üzgün üzgün ağlıyordu.

Hepsi sofradan kalkarak, mehtaba karşı ağaçların aralarında, lakın kıyısında gülüşerek gezerlerken, annesi oğlunun yanına gelerek, “Celâl, sen sigarayı bıraktın mı?” dediği zaman, Celâl Bey uyanır gibi bir tavırla, “Hayır, unutmuşum,” yanıtını verince, vücudundan bir parça vererek ve kanından özverilerde bulunarak yetiştirdiği oğlunun, ileride uğrayacağı felâketlerin acısını kendi gönlünde duyacağı için, yüreğinin derinliklerine kadar bir sahip olma hakkı veren anne sevgisiyle sırrını keşfetmek ve gerçeği aramak yolunda sabırsızlanarak hemen kızının yanına çıktı. Kapı eşiğinde hanımını görür görmez, birdenbire ayağa kalkan Dilber’le konuştular:

“Sen ağladın mı?”

“Hayır efendim.”

“Gözlerin niçin kızarmış?”

“Bilmem efendim.”

Kızıyla bir az oturup da dışarıya çıktığı zaman, bütün aile arabalarla Fener’e giderek bir iki saat gezintiden sonra döndüler. Herkes yatak odalarına çekildi. Celâl Bey uyuyamıyordu. Güneşin gökte yükselmesi gözleri uyandırdığı gibi, ayın o kadar âşıkça her yere yansıyan ışığı da bu heyecan dolu genç ruhu uyandırmıştı. Uyuyamıyordu. Yatağından kalkarak acılarını ve yürek çarpıntılarını yatıştırmak için eline bir kitap aldı; bir saatte otuz kırk sayfa okudu; ama okuduğu yerlerden bir sözcüğünü (bile) anlamamıştı. Uykusuzluğun verdiği bir rahatsızlıkla yataktan kalkıp saate bakarak sabahın yaklaştığını anlayınca, şafağı seyretmek için bahçeye inmeye karar verdi. Giyinip de kimseyi uyandırmamak için yavaş yavaş merdivenlerden aşağı inince, alt kat odalarının açık bir penceresinin önünde, birisinin gamlı bir tavırla düşündüğünü görerek korku ve çekingenlikle yanına yaklaştı. (Bu,) Dilber’di! Belki o da hiç uyumamıştı ki gündüzki giysisi hâlâ üstünde idi. Birbirleriyle konuşmaya başladılar; Celâl Bey:

“Bak, şu yıldızlar gecenin bu derin sükûnetinde[56] nasıl parlıyor. Tâ şu ufkun

üzerinde, senin gönlüne bakan iki eş yıldız, düşündüklerini Zühre'ye[57] söylemek için ufuklara doğru uzaklaşan iki beyaz güvercini andırmıyor mu? Bunlar güzel, hepsi güzel. Fakat sen onlardan daha güzelsin… Sen niçin uyumadın?"

Dilber, gönlündeki sevgiyi gizlemek için, "Hiç efendim; ben uyudum," demek istediyse de, ruhun kendisine verdiği sırları açık etmeye alışık olan gözlerinden sevgisini anlayarak, "Senin bana ne kadar tesir ettiğini biliyor musun? Beni gündüzleri düşündüren, gece sabahlara kadar uyutmayan hep sensin!" dedi. İkisi de üç dört dakika önlerine bakarak, yalnız o dalış sırasında ara sıra birbirlerine özleyici bakışlarla sessiz sessiz şaşkınlık ve sevgilerini söyledikten sonra, Celâl Bey'in titrek bir sesle yaptığı öneri üzerine bahçeye çıkmak üzere alt kat merdivenlerinden aşağı inmeye başladılar. Şaşırtıcı, birdenbire (olan) bir değişiklik! Birbirlerine büyük bir gizlilikle, durmadan, "Sus! Yavaş! Ayağını oraya basma," diyorlardı. Çünkü giysilerinin bir yere değmesinden ya da merdivenlerin bir az kımıldamasından, gecenin o büyük sessizliği içinde bir ses çıksa, bütün ev halkını uyandıracak kadar gürültü koparan bir ses gibi geliyor(du); taşlıkta uyanık bulunanların bile işitemeyeceği bir ses duyulur duyulmaz, ikisi de bulundukları noktada birdenbire durarak, kimsenin uyanıp uyanmadığını anlamak için çevreyi dinleyerek bahçeye çıktılar. Ağaçların yapraklarından dökülen, çiçeklerin aralarından çıkan serin bir rüzgâr, Dilber'in saçlarıyla oynadığı gibi, bu iki genç ruha bir sevgi titremesi veriyordu.

İkisi de büyük bir çekingenlikle çimenden yapılmış bir setin üzerini bir aşk sığınağı sayarak oturdular. Çevrede hiç bir ses, hiç bir kıpırtı yoktu. Yalnız başlarının üstündeki tanrısal, sonsuz uzaklıkta bütün yıldızlar dalgalanıyordu. Celâl Bey, Dilber'in ellerinden tutarak:

"Üşüyor musun? Bu hafif rüzgâr çiçeklerin nefesidir. Sana dokunmaz değil mi?"

"Hayır. Bana bu manzara, bu büyüklük dokunuyor."

Bu sırada gökyüzünün gittikçe açık mavi bir renk alması, sabahın yaklaştığını bu iki sevgiliye ilân etmekteydi.

Havaya bakarak doğanın, birbirlerine bakarak yaradılışın güzelliğini kutsayarak biri ötekine aşk güvencesi, bağlılık yemini gibi âşıkça naz ve yalvarma içinde iken, doğu tarafındaki yıldızların, yaklaşmakta olan bu ruh besleyici mutluluk sabahının uzaktan uzağa gülümseyişine karşı renkleri uçarak, güzelliğin etkisiyle kendilerinden geçiyorlardı.

Sabaha kadar, sonsuzluk içinde aşkın gözleri gibi uyanık olan yıldızlar birer birer sönüp kayboluyorlardı.

İkisi de yerlerinden kalktılar. Yollarını güçlükle seçerek bahçenin kapısından çıkıp doğanın, ağaçları, çimenleri ile kapladığı bir yolu izlemeye başladılar. Yolun yarısına geldikleri zaman, ikisi de çevresi bir küçük parmaklıkla çevrilmiş tek bir mezarın yanında durdular. Bulutsuz gecelerde parlak bir yıldızın kandillik ettiği bu taze mezarı, Celâl parmağıyla göstererek, “Şu toprağın örttüğü, on sekiz yaşında bir kızın vücududur. Bu köyün çok sevdiği genç bir adama nişanlanmıştı. Senelerce nişanlı olarak beklediği halde, sonunda o genç adam bir başkasıyla evlenerek, kendisini terk edince, işte bu mezar meydana çıktı!” dediği zaman, gönül erinciyle dualar ettikten sonra, karşı tarafta en yüksek bir setin üzerine çıktılar. Celâl Bey, Dilber’i, çiçek açmış çayırların içine oturttu. Kendisi de ayak ucuna oturduğu zaman, çimenlerin, çiçeklerin içinde Dilber’in yalnız, –o bahar çiçeklerinin hepsinden güzel olan– yüzü görünüyordu.

Güneşin doğduğu yer gittikçe ağarmakta ve yeryüzü hâlâ karanlık olduğu halde, gökyüzü lâcivert bir ışıkla aydınlanmaktaydı. Bu iki sevgilinin aşk tahtına, yabancıların bakışlarından gizlemek için, gecenin karanlığı siyah bir örtü çekiyor ve başlarının üstündeki gökyüzü ise bir tâlih tacı gibi parlarken, güneşin o andaki, renkleri gökkuşağını andıran ince ışıkları, rüzgârlı havanın içinde genişlemeye ve yayılmaya başlıyordu. İnce bulutlarla örtülü olan doğu yönündeki ufuklar birdenbire gül rengini aldı. Bu ufukların üzerine o saydam geleceğin perdesinden güneşin ışığı hareket ettikçe, ufkun arkasında, gökyüzündeki gizliliklerin bütün sırları görünür gibi oluyordu.

Gecenin nemiyle Marmara’nın üzerine inen sisler, şafağın yansımasıyla al renge girerek havaya doğru uçtukça, Marmara’nın durgun suları üzerinde uyuyormuş gibi görünen Adalar, güzel yüzüne çektiği al tülden yaldızlı duvağını tan yerinin pembe parmakları kaldırdığı için, birer Yunan ilâhesi gibi ışıklar içinde ortaya çıkıyorlardı.

Şâirce hayâllere benzeyen bu sisler, şafağın ışıklarına doğru parçalanarak yükseldikçe, yeryüzünde uyanacak gözlerden bir başka âleme doğru kaçışan meleklerin uçarken titreşen göksel giysilerinin yalnız uzun etekleri görünüyor sanılıyordu. Tâ karşıda, güneşin ışığını bile değiştirip dağıtmadıkça içlerine kabul etmeyen ormanların en gizli, en kuytu köşelerinde, yüzlerce kuş coşkun bir sevgi şarkısıyla ötüşürlerken, iki sevgilinin bir dakikadan beri birbirine dokunarak o durumdan ayrılmak istemeyen dudakları, yüreklerine durmadan sevgi dolduruyordu.

Bu geçip giden hayatta sonsuz olmaya değer ne kadar an ve saniye vardır? Gökyüzünde tan yerinin renkleri, yeryüzünde altın renkli bir sabah, çiçeklerle, kuşların cıvıldaşmalarıyla alkışlanan ilk aşk öpücüğü, sonsuza değin sürmeye lâyık değil midir?

İnsan, derin hayâller içinde kaybolup gittiği zaman, bütün sözcüklerin anlatamayacağı –ruha karşı şimşek gibi açıldığı anda biten– bir sonsuzluk gülümseyişi olmaya lâyık olmaz mı? Zavallı bellek! Günden güne yok olduğunu duyumsadığımız, vücut denilen şu toprak yığınının üzerinde durmadan yaşamaya çalışır durur. Hüzün verici bir bakışı yıllarca hatırlar. Bir sözü, bir gülüşü yıllarca saklar. Çevresinden baş döndürücü bir hızla geçen bütün anı ve üzüntüleri hemen kaydetmeye çalışır. Bu katlanılması güç çalışma ile bütün gücü ve dayanıklılığı kaybolunca, bize umut veren gelecek biter. Hayatımıza arkadaşlık eden geçmiş, unutuşun denizi içinde yok olur. O zaman, ağır yaralanmış bir asker gibi, bizi mezarın kapısında bırakarak işini terkeder.

vVIIIv

Büsbütün sabah olmuştu ki, Zehra Hanım oğlunun yatak odasına üçüncü kez girdi; sahibinin zihin ve hâlinin perişanlığını gösterircesine ayak ucundan yere düşmüş yorgana, baş ucunda açık kalmış bir kitaba, sabaha kadar hiç sönmediği için bitmiş bir muma, öteye beriye atılmış giysilere üzüntüyle baktıktan sonra, Dilber'in de odasında olmadığına dördüncü kez emin oldu; oğlunun, ana yüreğini huzursuz eden kaygıları ve dalgınlığı böyle bir gerçeğe rastlayınca, bir sinir bunalımıyla birbirine kilitlenmiş ellerini dizlerine doğru indirerek, hırs ve umudun kendisine açtığı tâlih sarayının kapılarının yüzüne karşı şiddetle kapanmakta olduğunu ve o kadar hırsla istediği şan ve onurun kendisine sonsuza dek vedâ ettiğini, gözleriyle görüyordu. Celâl'inin hâlinde görülen büyük değişikliğin, o coşkunluk ve neşesinin yerini alan aşk üzüntüsünün, hızlı kavrayışında ve kararsız tavırlarında birdenbire görünen dalgınlıkla sessizliğinin anlamını, bu iki gencin âşıklar gibi ortadan kaybolmaları açıklıyordu.

Hele insanlığa mensup oluşundan şüphe ettiği bir mahlûku, bütün toplumun hiç bir hakkına lâyık görmediği bir esiri, oğlunun böyle kendisinden geçecek bir halde sevilmeye ve tapınılmaya değer sayması bir yıldırım gibi zihnine inince, ayakta bulunduğu hâlle geri geri çekilmeye başlayarak başını duvara dayadığı zaman, çevresindeki halayıklar koşuşuyorlardı. Çünkü baygınlık gelmişti. Kendisini odasına çıkardılar. Bütün ev halkını bir telâş ve heyecan içinde bırakan bu sinir bunalımı bir az yatışınca, gerek Celâl'e gerek Dilber'e hiç bir şey bildirilmemesini ve ima edilmemesini sıkı sıkı tenbih etti.

Zehra Hanım odasına hiç kimseyi kabul etmiyordu. Evinin harem kısmınca olan işlerini tamamıyla kendisine bıraktığı eşinin bu birdenbire rahatsızlığı üzerine, yalnız Âsaf Paşa yanına girdi:

"Neniz var? Bu sabah birdenbire rahatsız olmuşsunuz? Elleriniz donmuş."

"Celâl'in dalgınlığından, hâlinin değişmesinden ne kadar endişe ediyordum. Bu hâllerin hepsi bir halayığın aşkından geliyormuş."

"Nasıl halayık?"

"Dilber."

"Mümkün değil. Biz onun terbiyesine, tahsiline bu kadar çalıştığımız ve kendisine saâdetini temin eden bir evlilik hazırladığımız halde, bütün

gayretimizi… kendisinin geleceğini, her şeyini bir câriyenin hizmetten kirlenmiş eline mi teslim ediyor? Mümkün değil.”

“Sabahtan beri ikisi de odalarında yok.”

“Gençlerin bu yoldaki kusurları şiddetle düzeltilmelidir. Senelerin verdiği tecrübeler, akıl ve sükûnetle yapılan muhakemeler,[58] o sebatı, esası olmayan gençlik ateşinin cinnetlerine feda olunmaz… Hastalanacak ne var? İkisini de hem böyle şeyler yapmaktan alıkoyun, hem de cezalandırın!”

“İşi bana bırakın. Sakın Celâl’e bir şey açmayın!”

Âsaf Paşa, yüzü bir az bozulmuş olarak odadan dışarı çıktığı anda, Celâl Bey’le Dilber, doğanın kimi zaman kendilerini gizlemek için yarattığı çiçeklerden yapılmış yuvalarından, kimi zaman bütün güzelliklerini bol bol saçtığı taraflardan dönüyorlardı.

Bahçeye girdikleri zaman, sevdalı duygularla geçen mutlu zamanların nasıl büyük bir hızla geçtiğini üzülerek ve şaşkınlıkla anlamışlardı. Celâl Bey o geceyi kendileriyle geçiren yeğenleriyle birlikte gitmek üzere Boğaziçi’nde oturan amcasının yalısına çağrılı bulunduğundan, vapura vaktinde yetişmek için odasına çıkıp hemen giyindi. Sofada rastladığı bir câriye ile aralarında şu konuşma geçti:

“Annem odasında mı?”

“Evet efendim. Dün gece rahat uyumadıklarından istirahat etmek üzere bir az uyuyacaklar.”

“Bastonumu getir. Ben kendisini göreyim.”

“Hayır efendim. “Kimse girmesin,” dediler. Hattâ küçük hanımlar bile görmeden gittiler.”

“Rahatsız değil ya?”

“Hayır efendim. Hiç bir şeyi yok.”

Hemen, hızla evden çıkarak vapur iskelesine doğruldu. Büyük sevgi duygularıyla coşan bu deneyimsiz gencin zihninde hiç bir kuşku ve tereddüt uyanmamıştı. Vapur iskeleden hareket etti. Celâl Bey’e o gün her şey ışık içinde, hayat içinde görünüyordu. Sevgilisinin güzel yüzüne saatlerce şaşkınlıkla bakan gözlerine, Marmara’nın bir ucundaki ufuklar açılarak uzaktan uzağa sonsuzluğu

söz veriyordu. Köprü'den başka bir vapura bindiği zaman, sanki ilk olarak görüyormuş gibi, Boğaziçi kendisine görkemli bir manzara göstererek hiç bir vakit dikkat etmediği heyecan verici yerler buluyor ve iki sevgiliyi sessizlik ve güzelliğiyle mutlu edecek köşeler keşfediyordu. Gökyüzü, sevdiğini kendisine her yerde gösterecek kadar saydam; hava, sevgilisinin hayat veren saçının yüzüne dokunduğunu andıracak kadar tatlıydı. Yazık! En yüksek insanlık düşüncelerinin, bütün dehâların, mahşerlerin, kıyâmetlerin tam bir teslim oluşla karşısında titrediği yazgının sırları, bir yandan bu genci böyle ruhu besleyen hayâlleriyle okşarken, öte yandan korkunç bir gerçeği hazırlıyordu. Zavallı genç bilmiyordu ki, sevgilisini insanlık kalbini tanımayanların acımasız ellerine teslim etmişti.

vIXv

İnsanlığın gözlerini yaşartacak üzücü durumlardandır ki yasanın engellemediği cinâyetlerde; ahlâkî iyilik ile insanlık sevgisinin ve vicdanın emir ve yasaklarına boyun eğme erdemi, (eğitimsizlik-bilgi eksikliği-boş inanç gibi, toplumda var olan salgın hastalıklar dolayısıyla) pek seyrek görülür… O gece Zehra Hanım, bir köşesine çekildiği odasında, mânevî üzüntü ve maddî acısı içinde birisini bekliyor; hâlâ niçin gelmediğini sabırsızlıkla sordukça, “O taraflarda yangın varmış; belki kendilerine yakınsa…” diye umutsuzluk uyandıran yanıtlar alıyordu.

Kendisini en zor durumda bularak, bir iki saat içinde en büyük bir sorunu çözmek zorunda olduğunu kabul ederek oğlunun gençlik eğilimleri ve hayâlleri içinde kaybetmeye çalıştığı geleceğini ve annesine söz verilmiş mutluluğunu mu; yoksa bu mutluluk ve yükselmeye engel olmak isteyen bir esir parçasını mı mahvetmek düşünceleriyle bir süre duraksadıktan sonra; sonunda, Batı’nın verdiği bir gösteriş ve soyluluk sevdası, hırs ve isteğin doğurduğu bir yükselme ve servet düşkünlüğü ve Mısır aileleri arasında yaygın olan mutsuz esirleri aşağı görme duygusuyla, Dilber’in evden çıkarılmasına karar verdi. Bu sırada oda kapısından, şişmanca vücuduna göre yine (de) büyük olan karnını örten, ayaklarına kadar uzun, dikişli bir hırka giymiş, yuvarlak ve ölçüsüzce geniş yanaklarının üstünde Tatar olduğu belli, küçük, uçları çekik gözleri olabildiğince tatlılık ve yalvarıcı anlam(lar) ile dolu, ikiyüzlü bir gülümsemeyle çekilen kalın dudakları arasından seyrek dişleri görünen bir kadın, dualar, alkışlarla içeriye giriyordu. Zehra Hanım, uzandığı kanepede elini başına koyarak, güçlü bir kararlılığı gösteren çatılmış kaşlarıyla, bildireceği kesin kararın dehşetinden (sonbahar rüzgârına rastlamış gül yaprakları gibi) dudakları titriyordu. Bir köşede siyah tülle örtülmüş lamba, odayı karanlık gösterecek biçimde zayıf bir ışık veriyordu. O sırada şiddetini arttırarak uzaktan uzağa pencerelerden yansıyan yangının alevlerinin, odanın karanlık köşelerinde biçimini ve durumunu betimlediği Zehra Hanım, bir Roma imparatoriçesine benziyordu. Yangının yansıyan ışığı, başının tâcı olan sarı saçlarında, uçuk renginde, koyu mavi gözlerinde, o güzel dudaklarında dalgalanmasıyla büyük bir güzellik kazanmıştı. Bu kadın içeri girer girmez kendisini yükünün ağırlığı altında ezmek isteyen mânevî acısının baskısından kurtulup çıkan ve uzaktan uzağa işitilen gök gürültüsüne benzer bir sesle:

“Bu getirdiğin Dilber evimin nâmusunu, oğlumun istikbâlini[59] mahvediyor.

Sen onu yarın getirdiğin yere bırak,” dedi.

Bu kadın, kendisine bir iyilik payı ayıran böyle bir emrin yerine getirilmesini övünme ve çıkar sermayesi bildiği için, kahkahalarla:

“A kadınım! Sıkıldığın şeye bak! Yarın hem sizi kurtarırım, hem de ona uygun bir yer bulurum,” yanıtını verdi.

Zehra Hanım, “Yarın pek erken… anladın mı?” uyarısından sonra “Beni yalnız bırak!” dedi. Kadın kapıdan çıkıp da yalnız başına kalınca ayağa kalktı, pencere yanına doğru gidip bir az düşündü. Gelip yeniden kanepenin üzerine çöktüğü zaman anlaşılmaz, gizli bir duygunun etkisiyle gözleri, şebnemler içinde kalmış menekşeleri andırıyordu.

vXv

O gece Dilber'le birlikte bir odada yatan Çâresâz, durmadan Kafkasya'dan… esirlikten… ağlaya ağlaya söz ediyordu. Bütün insanlık benliğini heyecanlandıran keder, sesine şiddetli bir üzüntü, diline garip bir konuşma ustalığı vermişti. Dilber esirlik arkadaşının bu alışılmadık hâline üzülerek sordu:

"Niçin ağlıyorsun?"

"Hiç! Ağlamak esirliğin en büyük hakkıdır. Biz o hürriyete sahibiz!"

Garip şey! Acaba bu zavallı Çâresâz'ın kalbini kim kırmıştı ki, Dilber soyunup da yatağına girdiği hâlde, yine durmadan mendille gözlerini silerek ağlamakta devam ediyordu. Dilber yatağından kalkarak:

"Çâresâz! Yalnız dökülen göz yaşları acıdır. Sen hiç bir derdini benden gizlemezken, bu ıztırabının sebebini niçin saklıyorsun? Memleketinde geçen bir şey mi hatırına geldi? Yoksa çocukken annenin kucağında ağladığını mı hatırladın? Sen kalbini bana da açmazsan, burada hâline hanımlar mı acıyacak, beyler mi ağlayacak?"

"Oh! Yok yok! Onların nazarında,[60] ağlayan bir esir mutlak dayağa, cezaya lâyıktır. İnsanın ıztırabına, hastalığına inanmayıp da yatağından kaldırarak, hasta hasta hizmet ettirenlerde kalb mi olur? Merhamet mi bulunur?"

Dilber'i kucaklayıp bir kaç kez öptükten sonra:

"Hemşireciğim.[61] Senin gönlün pek yumuşaktır. Bana acırsın bilirim… Bir şey yok, şimdi susar, yatağıma girerim. Sen rahatına bak. Bir şey yok!"

İkisi de yataklarına girdiler.

Daha büsbütün sabah olmamıştı ki, odaya bir kadın girerek Dilber'i yatağından kaldırdı. Dilber "Ne istiyorsunuz?" diye sorduğu zaman, "Kalk, bohçanı topla. Yaşmağını yap. Senin bu evde kısmetin bu kadarmış…" yanıtını verdi.

Dilber dağınık saçlarıyla yatağın ayak ucunda durup, sevgi sabahı gibi yeni uyanan gözlerini elleriyle uğuşturarak, büyük bir şaşkınlıkla, "Ne söylüyor bu… Anlamıyorum!" diyordu.

Çünkü bu genç zihin, iki gün önceki bir mutluluk gününü böyle bir yasın

izleyeceğini anlayamazdı. Bu kadın, bir idam mahkûmunu ölüm yerine çağıran bir gardiyan gibi kızın baş ucunda her türlü duygudan uzak duruyor ve boyuna, “Çabuk ol… Sabah olmadan bu evden çıkacağız… Efendilerin emri böyle…” sözünü yineliyordu.

Dilber odasındaki çekmecesinden yaşmağını, ferâcesini çıkarıp da aynanın karşısında, ağzından aldığı iğnelerle saçlarını kaldırdığı sırada bu kadın yerinden kımıldamadan duruyor, odanın köşesindeki halayık ise, artık işitilecek bir sesle ağlıyordu.

Dilber’in gözlerinde acı göz yaşları görünmüyordu. Yalnız renginin, yaptığı yaşmaktan farkı kalmamıştı. Ferâcesini giyerek ilerleyince, Çâresâz arkasından yetişerek bir süre birbirlerinin yüzüne baktıktan sonra kucaklaştılar.

Dilber’in yüzündeki soğukluk, arkadaşının dudaklarına hafif bir titreme vermişti.

Dilber önde bu kadın arkada olarak bahçeye indiklerinde, (kadın) “Hani bohçan kızım?” diye sordu. O âna kadar hiç bir şey söylemeyen Dilber, “İstemem!” dedi. (Dilber) kabul etmezse bohça kendisine kalır umuduyla (kadın) yeniden odaya çıkarak bohçayı koltuğuna alıp döndüğünde, Çâresâz ağlamasından sözünü tamamlayamaz ve konuşamaz bir durumda parmağından bir yüzük çıkararak, “Al, bunu benim tarafımdan ona ver,” diye yalvardı. Dilber, bir gün önce bir sevinç cenneti saydığı (bu) bahçede sabah(ın bütün) güzelliği ve parlaklığıyla kuşlar büyük bir coşkunlukla ötmeye başladıkları hâlde hiç bir şey duyumsamayarak, zihni düşünme, ciğerleri soluk alma gücünü kaybettiği için insana korku verecek kadar uçuk olan rengiyle, bahçenin bir tarafına konmuş Venüs heykeline benziyordu.

Kadın döndüğünde Dilber’i bıraktığı yerde bularak, ikisi birlikte yürümeye başladılar. Bir az uzaklaşınca, iki tarafı büyük ağaçlarla çevrili olan bir yolun sonunda, sabahın hafif sisleri arasında görünen bu köşke, bu aşk yuvasına, Dilber son bir özlem bakışıyla baktı.

Yıllarca oturduğu ve özellikle bir kaç aydan beri kendisini mest eden yüce duyguları yaşadığı bir yer olan bu ev, ağaçların arasında, sisli bir göğün altında, derin bir sessizlik içinde, yalnız başına duruyordu.

Dilber, oradaki bir köşeye, bir taşın üzerine oturup da sonsuza dek veda ettiği bu eve, bu aşk tapınağına saatlerce bakarak, birdenbire gelen üzüntünün şiddetiyle, ayrılığın sarsıntısı ve özellikle aşağılanarak ayaklar altına alınan

aşkının onuruyla oracıkta yok olmak istiyordu. Yanındaki kadın bu duruşuna engel olunca, hayatın son dakikalara yaklaştığı zaman duyumsanabilen korkunç bir acıyla bahçe kapısından çıktılar.

Orada, tarlalarda çalışmak için pek erken uyanan ameleler[62] tek tük işlerinin başına gidiyor, bir çobanın çayırlara doğru götürdüğü koyunlar ve kuzular meliyordu. Köyün minâresinde bir müezzin, Mısır'a, Cezâir'e, Tunus'a özgü olan Arap ezgileri üzerine ezan okuyor ve sesi o lekesiz, yakıcı bir sütuna benzeyen minâreden lâcivert bir âleme doğru yükselerek, sabahın o dinginlik ve saydamlığı içinde gökyüzünde yankılanarak yeniden yere döküldüğü sırada, uzaktan iki gün önce Celâl Bey'in gösterdiği tek mezar fark ediliyordu. Bulundukları yolu bir az daha yürüyüp de sabahın pek uçuk renkli ışığı çevresindeki parmaklıklardan geçerek üzerine yansıdığı kabrin yanına gelince, o dakikaya kadar olağanüstü dingin görünen Dilber, o aşk perisini okşamaya lâyık olan ellerini, o anda en ilgisiz bir filozofu saatlerce düşündürecek kadar derin bir aşk hüznü ifade eden yüzüne kapayarak mezarın ayak ucuna düştü. O güzel beden toprağın üzerine kapandığı zaman, beş yaşındaki çocuklara özgü bir şiddetle, hıçkıra hıçkıra ağlıyordu. Ne büyük umutsuzluk! Ne büyük kalb kırıklığı! Ağlamasının sesinden uzakta işine giden bir amele bile yolun üzerinde durmuştu. Yanındaki vahşi kadın da telâş ederek, uzaktan ameleye, "Oğlum, bir az su bul," diyordu.

vXIv

O gece akşam yemeğinden sonra toplandıkları odada, Âsaf Paşa'nın yeğenlerinden bir hanım, meşhur Faust operasının,[63] sonuna yaklaştığı bahçe bölümünü bütün güzelliğini duyarak çalıyordu. O güzel ellerin piyanonun tuşları üzerindeki hareketinden doğan tanrısal âhenk, yanıbaşındaki iskemlede otururak bir takım sonsuz duygular içinde kendisinden geçmiş gibi görünen Celâl Bey'in ruhuna dokunduğu için, (onun) bu durumu kızların gülümsemelerine yol açıyordu. Gâliba ruhun, heyecan ve acıda bulduğu en büyük avuntu, anladığı en güzel dil, şiirden sonra musikîdir. Piyano biter bitmez, gençliğin verdiği neşeyle dolu olan hanımlar anlamlı gülümseyişlerle Celâl Bey'in kolundan çekerek:

"Çoktan beri bir resminizi… Yeni bir eserinizi görmedik. Niçin?" (diye sordular.)

"Ben de bilmem. Bu günlerde hiç çalışamıyorum."

İclâl Hanım, duyarlı gönüller için neşe ve tatlılığı her zaman tehlikeli olan gülümseyişlerine devam ederek:

"Zannederim yapmaktansa, yapılmış, hayat dolu bir tabloya hayransınız," (dedi.)

Bu söz, odadakilerin kahkahaları içinde yanıtsız kaldı. Genç kızların en büyük alışkanlıklarından olduğu üzere, sözden söze atlayarak ve özellikle dikkat ve özenlerini en çok çeken evlenme konusuna geçerek, Tesliye Hanım'ın düğününü soruyorlardı.

Bütün kadınlarda büyük bir düşkünlük olan giysi merakıyla, terzisini, giysisinin rengini, biçimini, sonu gelmeyen bu meraklı sorularına ekliyorlardı. Babaları Münir Bey odaya girdiği zaman, doğal olarak gelen bir sessizliği bozmak için, bütün aile arasında sözü edilen Tesliye Hanım'ın hazırlanan bu evlilikten memnun olup olmadığını ve inşallah yakında kendisi de soylu bir aile ile akrabalık kuracağını söyledi. Ailesinin amacı ve evlilik şartı olan soyluluk düşüncesi, o günlerde Celâl Bey'in bütün aşk emellerini, neşe ve sevgisini kırarak, umudunun gerçekleşebilmesi için sevgilisinin soylu bir aileye mensup olmadığına ne kadar yazıklanıyordu.

"Ben, izdivaçta asâlet[64] fikrini pek faydasız görüyorum."

Amcası elinde olmadan, “Niçin?” diye sordu.

“Zira, bir güzel bakış, bir tatlı tebessüm, en şiddetli bir asâlet tarafdârına, acaba fikir değiştir(t)ecek bir kuvvete mâlik değil midir?”

İslâm ahlâkıyla yetişmiş olan amcası, genç zihinleri acıklı akıl yürütmeler ve maddeci kıyaslarla zehirleyen çağdaş bilimlere, uzaktan uzağa bir takım düşüncelerle avunma vasıtalarını ellerinden alarak, hiç bir şeye inanmayan bu yüzyılın tarz ve görüşüne, zâten uçları yukarı doğru kalkık kaşlarıyla birbirine pek yakın olan gözlerini kaldırarak, üzgün, dindarca bir bakışla bakıyordu. Soğuk bir tavırla:

“Hayır, herkes kendi dengini almalıdır,” (dedi).

Bu sırada genç hanımlar dışarı çıktıklarından, odada Celâl Bey’le amcası yalnız kalmışlardı.

Bir süre sessizlikten sonra Celâl Bey:

“Arada sevgi olmadan, sırf menfaat ve servet için yapılan izdivacı ahlâka uygun mu sayıyorsunuz?” (diye sordu.)

“Gençler evlenme işlerini ailelerine bırakmalıdırlar.”

“Zannederim ki, dünyada gençlerin en büyük hakkı istedikleriyle evlenmeleridir. Gözlerin seçme hakkına, zevkin münâsip görme hürriyetine, ruhun tabiî anlaşmasına karışmak en büyük zulüm değil midir?”

“Öyle. Fakat o yaşlarda gençliğin verdiği coşkunlukla gözler hakikatleri göremez. Gençlikte zevk, insanı çoğu zaman yanıltır. Heyecan derecesinde derin olmayan gençliğin delice hevesleri senelerce sonra düzeltilince, birdenbire insan ne görür? Hatalarını... kusurlarını… ve belki cinâyetlerini…”

“Hayır. Hayır! İnsan gençliğinde aritmetik ile çıkarma ve bölme işlemi yapar gibi mi evlenmeli? Evlenecek gençlere dâima sükûnet, mantıklı düşünce tavsiye ederler. Seneler geçip de o sükûnet geldikten sonra, o izdivaçtan lüzumsuz, o izdivaçtan tatsız bir şey göremem.”

“Bu sözlerin hepsi…”

Celâl Bey, zavallı Dilber’i gözünün önüne getirmesiyle duyduğu acıma duygusu ve seven bir insanın düşüncesiyle sözünü sürdürerek:

“Güzel olan bir genç kızın ismet[65] ve sevgiyle bir kalbe sahip olması;

muhabbet[66] ihtiyacı, bir aşk tablosu gibi kendisini çiçekler içinde gösterecek gençlik hayâllerine neş'e kaynağı teşkil etmesi, yaradılışın ihsan ettiği[67] en büyük imtiyazı, en tabiî hakkıdır… Eğer herkese sükûnet geldikten sonra evlenecekse, o güzel kız, tabiî hakkını nerede arasın?"

"Bu sözlerin hepsi gençlik ateşi içinde olan zihnin sayıklamasıdır."

"Hayır. Yanılıyorsunuz. Ruhun o coşkunluğu, tabiatın o ateşi olmazsa, hayattan bir maksat, bir lezzet anlayamam."

Yüreğe dinginlik gelince, insanı yerin altına koyuyorlar.

Amcası tam Celâl Bey'in düşüncesini değiştirtmek için seçtiği konuyu faydasız ve hattâ sonuçsuz görünce, en çok alaycı ve küçümseyici bir gülümseyişle:

"Karınızın bir çiftçi kızı olmasından korkarım, diyerek, konuya son vermek istedi."

Celâl Bey, bulunduğu iskemlede bir süre daldığı derin düşüncelerin verdiği dinginlik durumunda kaldıktan sonra, birdenbire ayağa kalkarak, "Amcacığım!" dedi. Amcası deminden beri o kadar kararlılık ve dayanma gücüyle tartışan yeğeninin, anlamını anlayamadığı bu çocukça seslenişi üzerine, bir az şaşırarak, "Ne var?" yanıtını verdi.

"Siz benim hayatımı kurtarmak ister misiniz?"

(Amcası) şaşkınlığına eklenen bir korkuyla:

"Sen ne söylüyorsun, evlâdım?"

"Benim alâkam var…"[68]

"Kime?"

"Bir halayık parçasına!"

"Hangi halayık?"

"Dilber…"

Bir iki dakika kadar ikisi de hiç bir şey söylemedi.

"Siz babama söyleyin! Annem asâlete tapıyor!"

“Çocukluk...”

“Olsun. Gönül muhabbete karşı dâima çocuktur.”

“Peki. Söylerim. Zannetmem ki razı olsun.”

“Rica ederim, siz söyleyiniz. Ümid etmem ki, sizin hatırınızı, benim kalbimi kırsın.”

Zihinsel olarak bir çok engeller ve güçlükler içinde kalan amcasının elini öptükten ve yeğenleriyle de vedalaştıktan sonra, evine dönmek üzere vapura bindi.

Eğer sevdiği, esirlik mutsuzlarından olmasa, evlenme gibi tamamıyla kendisinin saydığı hakkı, her türlü acımasız saldırılara karşı savunacağını hatırlamak, benliğini büyük bir acı içinde bırakıyor ve hele gençlerin isteklerine karşı büyüklerin uygun bularak seçtiği biriyle evlenmenin haksızlığını, kötülüğünü göstermek için bir tablo yapmayı düşünüyordu.

Bir gelin odası tasarlayarak, güzel sanatların bütün birikimini ve ustalığını verdiği bir süslü köşesinde, soyluluk ve servet kaygısıyla evlenmiş bir genç kızın ruhsal acısını, o güzel gözlerinin bakışında, (gözlerinin) çevresindeki incecik çizgilerinde, ilk kez olarak görüp de beğenmediği kocası hakkındaki nefretini, o dakikada bir az aşağı doğru sarkmış olan dudaklarının kenarlarında, ağzının hafif aralığından görünen beyaz dişlerinde, kollarını birbirine kavuşturarak üzücü düşüncelerin koyduğu durumda göstermek istiyordu. O hüzünlü güzelliğe karşı kocasının aşağılama ve sessizlikle önüne bakarak düşündüğünü, istediği renkleri kullanarak, istediği çizgileri çekerek resmetmeyi başarırsa, insanlık şânına lâyık ve özellikle kendi aşk ve isteklerine uygun olmayan bir çok düşünce ve savlara karşı gözle görülür üstün bir yanıt olarak müzeye, herkesin dikkatle ve duygulanarak baktığı yere asacaktı.

vXIIv

Celâl Bey, annesiyle babasını gördükten sonra çalışmak için en üst kattaki odasına çıktı. Annesinin rengini bir az uçuk, konuşmasını ve tavrını her zamankinin tersine durgun bir durumda gördü; ama bunu iki gün önceki rahatsızlığına ve kadınlarda şiddetle hüküm süren sinirsel bunalımın günlerce bıraktığı yorgunluğa verdi. Kaygıları yatışarak çalışma odasının koyu renkte perdelerle örtülü pencerelerinin başında, sanat ustalarının yüksek düşüncelerinin çıktığı yer olan bilgelikli alınlarını gösteren büstlerin, duvarlarında tamamlanmamış kimi resimlerin, ortada, odanın her yanına, hafif olmakla birlikte hoş olmayan kokusunu yayan boya takımlarının; başka bir deyişle, bütün bu hayâlî araç ve gereçlerin arasında yarım saat kadar gezindi ve zihninde hazırladığı yapıtına başlamak için, konusunun en gizli köşelerini, en karanlık yanlarını, en güç yerlerini usta gözlerinde canlandırmaya uğraştı. Başlamak üzere bulunduğu bu tabloda, pek az da olsa insan yüreğini anladığını göstermek sevdasıyla kararsızdı. Kimi zaman yüreği kavrayan bir düşünce, nazlı bir sevgili gibi hayâlinin kucağına girmekten çekiniyor; kimi zaman dünyanın en yüksek yerlerine konan kuşlar gibi uçmaya hazır olarak inmek üzere olan yüce düşüncelerin kanatlarının, hayâline dokunduğunu duyuyordu. Bu ruhsal uğraşıların etkisiyle vücudunda hafif bir titreme, gözlerinde sevgiden akıyor denilecek bir iki damla yaş olduğu halde çalışmaya başladı; yalnız, bu işinde en duyarlı olan ruhuna güç vermek için o güzel Kafkasyalı’nın canına ve gönlüne huzur veren olgun yüzünü görmek istiyordu. Evet, görmek istiyordu. Sevgilisinin, zihnini aşkla ilgili düşünceler ve yüce anlamlar içinde bırakan gözlerine, binlerce parlak düşünce esinlendiren gülümseyişlerine ihtiyacı vardı. O gülümsemeler ki hayatın en acı, en karanlık yanlarını aydınlatmak için tanrısal bir ışıktır.

Çalışıyor! Güzel sanatlarla uğraşmak için yalnızlık gerek; çünkü o sırada ruh, heyecan hâlindedir. Huzur ve sessizlik gerek; çünkü o hâlde derinden derine konuşan yüreği dinleme ihtiyacı var.

Tam bir saat geçmişti ki, oda kapısından giren birisini görmek için başını kaldırarak, “Ne istersin Çâresâz?” dedi.

“Hiç, odayı düzeltecektim.”

“Şimdi dursun!”

Bu yanıtı verince, bir zayıf esirin acılı ve üzüntü ânında beliren dehşeti Çâresâz'ın yüzünde görerek insanî bir duyguyu incelemek isteğiyle, nedenini yumuşak bir tarzla anlamak için çizdiği hatların bazı küçük yerlerini düzelterek ve tamamlayarak, kesik kesik sözlerle konuşmaya başladı:

"Dilber nerede? Niçin gözükmüyor?"

Çâresâz hiç yanıt vermeyerek, gözlerini dikkatle Celâl Bey'e dikmiş bakıyordu. Esirlik arkadaşının, dert ortağının felâketiyle korkulu, yüce bir durum almıştı.

"Çâresâz! Sana ne oldu? Niçin cevap vermiyorsun? Efendilerine böyle muamele etmeyi[69] nereden öğrendin?"

"Efendiler küçükten beri büyüttükleri bîçâre[70] esirleri kolundan tutup da satılığa çıkarmayı öğrendikleri zamandan beri…"

Celâl Bey elinde fırça ile boya takımı olduğu halde başını kaldırıp Çâresâz'a bakarak:

"Anlamıyorum… Ne söylüyorsun? Çıldırdın mı?"

"Elbet bir esirin sözünü kibarlar anlamaz. Dilber! O sizin oyuncağınız! Dilber! O sizin eğlenceniz! Zavallı kız, beni dinleseydi… Kuzum, siz Allah'tan da korkmaz mısınız? Hepsini yaptıktan sonra, hiç bir şeyden haberiniz yokmuş gibi bir de eğleniyorsunuz. Bir az da merhamet etsenize… Ben de ne söylüyorum; bir beyde merhamet…"

Celâl Bey'in elinden fırçasıyla boya takımı düşerek, yaralılara özgü, elinde olmayan bir hareketle yerinden kalktı:

"Çabuk söyle… Dilber'e bir şey mi oldu? Dilber nerede?" sözünü durmadan yineliyordu. Çâresâz, hiç beklemediği bu davranıştan dolayı bir az şaşkın kaldıktan ve kapıdan çıkmak üzere geri geri çekildikten sonra, "Dilber satıldı!" dedi. Şimşek gibi parladığı anda biten yanıt, bu gencin yıldırım hızı ve dehşetiyle bütün sinirlerini bozduğundan, dişleri kilitlenerek, sinirli yaradılışının beynine çıkardığı kanın çokluğundan, devrilmiş bir heykel gibi dimdik yere düştü.

vXIIIv

Beynini yakan şiddetli bir ateşin etkisiyle o geceyi sayıklamalar içinde geçiren Celâl Bey'in yatağının ayak ucunda, coştuğu zaman bütün evrenin en yüce davranışını gösteren sevgisiyle kararsız olan annesi, kendisinden geçmiş bir durumda yatan oğlunun elini tutarak, bir söz almak için sabırsızlıkla:

"Celâl, nasılsın? Iztırabın nerede?" sorusunu durmadan yinelediği halde hiç bir yanıt alamamıştı.

Sabahın iyileştirici etkisiyle ateş bir az düşerek oğlunun gözlerini açtığını görünce, büsbütün üzerine kapanıp, "Nen var?" diye sorduğu zaman, sevgili oğlunun dudaklarının kımıldadığını görerek, dikkat edince, "Dilber..." dediğini işitti. Oh, o korkunç ad! Çocuğun geleceğini, evin mutluluğunu yerle bir eden söz! Korkunç bir hayâl görmüş gibi geri geri çekilerek kapıdan çıktı.

Odasına girip de Âsaf Paşa'nın, "Celâl nasıl?" yolundaki sorusuna, söze başlar başlamaz ağlayacağını bildiğinden, bir süre yanıt vermemeye çalıştıktan sonra göz yaşlarıyla:

"Oh! Ben cinâyet işledim. Evlâdımı kendi elimle yaraladım… Dün gece sabaha kadar ateşler içinde yandı. İlk söylediği söz de... Dilber'i istiyor. Ben tahammül edemeyeceğim."

Âsaf Paşa bir az düşündükten sonra, sigarasını yakarak:

"Bir gecelik ateşten azmin[71] kırılmasın. Celâl'in gençliğe has olan bu cinnetine[72] ben boyun eğmem," yanıtını verdi. Zehra Hanım, ciğerpâresinin[73] sağlığını tehlikede görünce, anne sevgisinin dayanılmaz etkisiyle yüce bir an içinde bütün istek ve düşüncelerini terk ve fedâ ederek:

"Hayır, hayır. Ben Dilber'i getirteceğim… Ben küçük bir heves sanıyordum. Evlâdımı bir fikrin, bir inâdın şehidi edemem. O olmadıktan sonra, bana ikbâlin[74] ne lüzumu var?" deyince Âsaf Paşa:

"Ah bu anneler… Çocuklarının istikbâlini hep onlar bitirir… Sen emin ol ki, o yine bir küçük heves, sebâtsız[75] bir emel, geçici bir arzudur… Iztırabı da bu geceye mahsustu; o da geçti. İşte bu kadar… Sen işe yeniden başlamak istiyorsun. O senin elinde… Benim rızam yok," (yolunda) kesin yanıtını verdiği sırada, Celâl Bey yatağından kalkmış odasında geziniyordu. Dünkü sarsıntının

korkunç etkisinden vücuduna ara sıra bir ürperme geliyor ve çevresinde uçurumlar açan bir boşluk kendisini derinliğine doğru çekerek, baş dönmesi veriyordu. Hasta mı idi? Hayır! Yaradılışının temel öğelerinden birdenbire ortaya çıkan kesiklikle; iktidar, güç, cesâret gibi yaşama nedenleri olan şeylerin kendisini ölümden de korkunç olan yokluğa terk ve teslim ederek çevresinden çekildiğini duyumsuyor ve bu bitkinlik içinde, yanındaki iskemlenin üzerine düşüp gözlerini bir noktaya dikerek zihni, bir mezarı aydınlatan kandil gibi üzüntülü düşüncelere, yıkılmış umutlara takılınca içinden bir çocuk gibi ağlama isteği geliyor, ama ağlayamıyordu. Bir iki saat bu durumda kaldıktan sonra, felâket zamanlarında görülen geçici değişikliklerin tutsağı olarak, kendisini bu üzüntü ve acılara düşüren vahşet o pis yüzüyle gözünün önünde canlanınca, delice bir tavırla yerinden kalkarak, odada bir kafesin içinde dolaşan arslan gibi gezinmeye başlıyor ve yüzyıllardan beri insanoğlunun akıl ve hayâlinde dolaşan ve yerleşen yabanıl düşünceleri ve boş inançları, insanlığın esenliği adına tek başına yok etmek istiyordu.

Bu korkunç düşüncelerle odanın içinde gezinirken, “Dilber! Şimdi kim bilir kimin?” (diye düşünüyordu.) Bütün umutlar, hayâl(ler), dayanma gücü kendisini avuntusuz, yalnız bırakıp çekilince, hayatına âniden gelen bir kesintiyle birdenbire durarak, gözleri karşıdaki uzaklığın hiçliği ve boşluğu içinde bir takım hayâller arıyormuş gibi dalıp gidiyordu.

Hayatının pek nâzik, pek tehlikeli bir dönemini geçiriyordu. Büyük bir karışıklık ve çöküntü içinde bulunan sinirleri, her türlü üzüntüyü kabule hazır ve acıklı bir umutsuzluk içinde bulunan düşünme gücü, kafasından geçen korkunç tasarılardan birisine karar vermeye son derece uygun görünüyordu.

Üzüntülü, mutsuz, gamlı bir durumda pencereye dayanarak, sabahtan beri esmekte olan kuzey rüzgârının önünde, sabun köpükleri gibi uçuşup yiten beyaz bulutları üzgün üzgün seyrettikten sonra, bir parça hava almaya ve özellikle dünden beri soluk almakta çektiği zorluktan kurtulma gereksinmesini duyarak giyindi, bastonu eline alarak hiç kimseye duyurmadan evden çıktı. Hayat veren bin türlü anıyla dolu bahçeye yüzünü çevirip bir kez bile bakmayarak, yavaş yavaş yoluna devam etmekte ve kendi üzüntülerini kesinlikle paylaşmayarak, neşe ve âhenginde devam eden doğa güzelliklerini dargın bir yüz, korkunç bir bakışla seyretmekteydi.

Karşısında görünen küçük mezar kendisini derinden etkilediği için, yolunu değiştirerek bir tepeye doğru çıkıp yorgunluktan hemen oradaki ağacın altına oturdu. Ruhunun ve vücudunun güçsüz durumunu gösterir bir tavırla, her iliştiği

yerde bir iki dakika duran gözlerini Marmara'ya doğru çevirdi. Âşıkça bir hüzün içinde batmakta olan güneşin ışığına karşı atmacalar, kırlangıçlar, sevda uyandıran seslerle ötüşerek uçuşuyor ve denizin tâ sonunda, yavaş yavaş uzaklaşan bir vapurun ufukların hizasında ince, siyah bir çizgi gibi görünen dumanı, ateşten bir küre halinde suyun içine inen güneşin önünden geçerken vapurun gittiği yöne doğru yüreğinin en derin köşesinden gelen bir sesle, "Dilber, Dilber!" diye bağırıyordu. O anda esmekte olan hafif bir rüzgârın uzaktan kulağına eriştirdiği bir ses üzerine, başını sesin geldiği tarafa doğru çevirerek dinledi. İnsanın çaresizlik ve acısının başlangıcında bütün varlıklardan yardım umduğu, esen rüzgârdan, geçen bulutlardan avutucu bir haber beklediği gibi, bu gencin de en küçük şeylere kadar bütün ses ve hareketler dikkatini çekmekte, sonra da onu üzmekteydi.

Gittikçe yaklaşmakta olan bu sesin sahibi, gündüzleri oradaki tarlalarda da çalışan bir rençberdi.[76] Zihinsel uğraşlardan ve gelecek kaygılarından uzak olarak insanî ihtiyaçlarının azlığından ileri gelen bir coşkunluk ve neşe ile gün batımına karşı:

Ah, aman küçücüğüm,
Pek geldi göreceğim!
Ahd[77] *ettim, aman ettim,*
Yoluna öleceğim.
Yokuştan yoruldun mu?
Sözüme darıldın mı?
Sen bana yâr olalı
Boynuma sarıldın mı?

türküsünü söyleyerek geçiyordu.

Oh! Mutlu! Mutlu! Toplumun üzücü hesaplarından, kıyaslarından ve kendisine bağlananları tutsak eden boş inanç ve göreneklerinden uzak olarak ilkel durumunda kalmış bu adamın mutluluğunu nasıl beğeniyor ve özlemini çekiyordu. Bütün varlıklar konusunda insanlığın bilgisinin sonucu olan çağdaş bilimlerin, deneye dayanan felsefesinin doğurduğu Schopenhaur'un düşünce ve inançlarıyla ilgili öğretisi madde ve doğayı enine boyuna inceleyerek umutsuz ilkeler ortaya koyan fenlerin egemenlik altına aldığı zihinlerde, insanın yaşamasını sağlayan bütün yüce emellerini ve avuntularını yok ettiği; düşünceleri yıkıntılardaki baykuşlar gibi umutsuz çığlıklara adadığı ve bu içsel

üzüntünün genç düşünceleri ve vücutları zehirlediği kanısına vararak bu türlü zihinsel yıkımlardan kurtulmuş tarım işçisinin bir anlık olsun mutluluğuna katılmak için, daha yanına varmadan, “Buraya bak! Nereye gidiyorsun?” diye bağırdı. Rençber birdenbire şarkısını keserek, “Ne istiyorsun?” yanıtını verdiği zaman, Celâl Bey yavaş yavaş (onun) yanına yaklaştı. Önce bir konuşmaya yol açacak söz bulmakta güçlük çektikten sonra, kendisine bir sigara vererek, “Ateşin var mı? Birer sigara yakalım!” dedi.

Rençber, “Bulunur,” yanıtını verdi ve o günkü emeğinin kazancı olarak kendisini bir servet kadar mutlu kılan çuvalını arkasından indirip kuşağının içinden bir kav çıkardı. İkisi de sigaralarını yaktılar.

“Bu çuvalın içinde ne var?”

“O benim emeğim! (Parmağıyla yarısından çoğu bellenmiş bir tarla göstererek) Gündüzleri ben burada çalışırım. Allah ne verdiyse bu çuvalın içine kor, eve götürürüm. Bacı[78] ile beraber Allahımıza şükür, pâdişahımıza dua ederek yeriz.”

“Demek evlisin? Evleneli çok oldu mu?”

“Yavuklumu alalı iki ay oldu. Şimdi o beni evde dört gözle bekler! Ben de ona kavuşayım diye, sevine sevine giderim… Sen bizim köy düğününe gelmedin mi?”

“Hayır gelmedim… Karın güzel mi?”

“(Köylü yüzünü ekşiterek) Nene lâzım? Sen o kadar oralarını sorma.”

“(Celâl Bey yanlış yaptığını anlayarak) Yok… Yani memnun musun diyecektim.”

“Niçin memnun olmayayım? Hâlime bin şükür. Ben zenginlere, kibarlara bakıyorum da bir yiyip bin şükrediyorum. Üç gün evvel şu tarlanın öte tarafındaki tek mezarın başında süslü, genç bir hanım yere kapanmış hüngür hüngür ağlıyordu.”

Celâl Bey birdenbire ayağa kalkıp yine oturdu.

“Demek o süslü elbiselerin içindeki yürekler de pek rahat değil! Hâline baktım da yüreğim yandı… Yanında bir ihtiyar kadın, benden o hanım için su istedi… Sen ağlıyor musun? İnsan durduğu yerde ağlar mı?”

“Hayır. Sen anlat. Çabuk anlat.”

“Sonra işi anladım. Yesir![79] Yesir! Bir kabahat etmiş de hanım darılmış, satılığa çıkarmış. Siz elbet de çok bilirsiniz ama, yesirleri böyle ağlatmak iyi değil. (Halka özgü ilgisiz ve saf bir tavırla) Senin içinde bir derdin mi var? Yüzün kül gibi oldu.”

“Hayır. Sen söyle diyorum. Anlat. Sonra ne yaptın? O kız ne oldu? Nereye gitti?”

“Ne olacak! Zavallı kıza bir az su içirdik. Yüzüne bir az su serptik. Sonra ihtiyar kadın elinden tutarak, yollarına gittiler. Sen sâhiden çocuk gibi ağlıyorsun? Bir derdin varsa, Allah’a havâle et. O ne yaparsa iyi yapar.”

“O kızın nereye gittiğini biliyor musun?”

“Hayır, onlar iskeleye doğru gittiler. Ben işime geldim.”

“Eğer nereye gittiğini haber verirsen, sana yüz lira veririm.”

“(Köylü korkmuş gibi geri çekilerek) Yüz lira… Kız! Yüz lira! Kız! Vallah ne bileyim… Sen bunu bana önceden haber vermeliydin ya… Ama nereden bileceksin? Yüz lira! Kız. Yüz lira! Kız. (Bir az düşündükten sonra çuvalını arkasına alarak) Ne bilirim, ne de bulabilirim. Sana da Allahaısmarladık.”

Köylü Celâl Bey’in yanından uzaklaşınca, yine şarkısını söylemeye devam etti:

Şimşir yaprağın dökmez
Muhabbet gönülden gitmez,
Bu gözler seni gördü,
Başkasına hayır etmez.

Ses, Celâl Bey’in bulunduğu yerden işitile işitile büsbütün kaybolup gitmeye başladığı zaman, şiddetli bir ağlama isteği duyup da ağlayamayınca, ruhu o yaşların içinde boğulacak gibi oldu; Çamlıca’nın tepelerine, kırlarına doğru son olarak, “Dilber!” diye feryad ediyor ve bacakları vücudunun acı yükünü taşımakta güçsüzlük gösterdiğinden, ikide birde yolun ortasında otururak, evine dönüyordu.

Evin alt katında, annesinin telâş ve yürek çarpıntısıyla, “Celâl! Nerede idin?” dediğini işitir işitmez, bir küçük çocuk gibi ağlaya ağlaya annesinin kucağına

düştü. Ruhu boğmaya, hayat ateşini söndürmeye çalışan o göz yaşları, dünyadaki tek keder sığınağı olan bu sevecenlik ve acıma göğsüne nasıl bir bolluk, nasıl bir yumuşaklık ile akıyordu. Annesinin göğsü ıslanmıştı. Ara sıra kederle birlikte dökülen bu yaşlar, annesinin yüreğine sızıyordu.

İnsan, hayatının hangi döneminde olursa olsun, annesine karşı hep çocuktur. Gerçekten mert bir yaradılışı olan bir erkeğin ağlayışı kadar kadında acıma duyguları uyandıracak bir şey düşünülemez. Özellikle o kadın, anne olursa…

vXIVv

Çalıyor! Çok büyük bir sabırsızlıkla çalıyordu. Cehennemden cennet kapısına sığınmış bir günahlı gibi, ara sıra “Açın!” diye yalvararak çalıyordu.

Karşısında yarım yüzyıl önceki dükkânlara özgü kepenklerle kapanmış bir harap fırın; üzerinde, arkasından bir yeniçeri başını çıkarıp da bakacak sanılan, renkli tepe camları kırılmış, içinde yuva yapan iki kırlangıcın kapılarından girip pencerelerinden çıktığı görünen, yıkılmak üzere bir ev; evin yanında terkedilmiş bir demirci dükkânı; sonunda yarım bir köşe yapan yolun öteki sokağa bitiştiği bir evin önünde, sabır ve dayanma gücünü eritecek gibi yağan yağmurun altında Celâl Bey, yanında yaşlıca bir kadın olduğu halde, durmadan kapıyı çalıyor; ama hiç bir yanıt alamıyordu.

Celâl Bey, o anda birdenbire gelen delice bir öfkeyle, aslında pazu gücüne dayanamayacak evin kapısını bir kaç yumrukta arkaya doğru devirdi. Çılgıncasına içeriye saldırdı. Dört beş dakika sonra, evin bahçe tarafındaki bir köşesinde uyurken bulup da yakasından sürükleyerek sokağa çıkardığı bir adama, “Söyle! Dilber nerede?.. Söylemezsen, saklarsan, billâhi seni şimdi diri diri şu toprağın içine gömerim,” diyordu. Mintanının yakasını yırtarak sinirsel bir bunalım içinde (parmakları) birbirine kilitlenmiş elini sallayarak, “Söylemeyecek misin?” diye sordukça, yakasına sarılan bu ölüm pençesinin ne olduğunu anlamayan bu adam, “Siz benden ne istiyorsunuz? Ben size ne yaptım?” yanıtını veriyordu. Bu sırada karşıki sokaktan kollarını açıp gerilerek çıkıveren ve sık sık esnemesi, söylediği sözleri tamamlamaya engel olan mahalle bekçisi:

“Ne oluyor?! Alıp veremediğiniz ne?” yolunda konuşurken, yaşlıca kadın korkusundan titreyen bir sesle:

“Oğlum! Burada oturanlar nereye gitti?” diye sordu; bekçi, “Onlar evvelsi gün taşındılar. Dışarıya mı, nereye gittiler? Ben ne bileyim… Bu zavallı adamdan ne istiyorsunuz?” yanıtını verince, Celâl Bey adamın yakasını bırakarak bir süre taşlaşmış gibi durduktan sonra, “Eğer nereye gittiklerini haber verirsen, seni ihyâ ederim,”[80] dedi. Bekçi bir az düşündükten sonra, “Sen bana oturduğun yeri salık ver! Ben arar, sorarım. Elbet de bir haber alır, getiririm. Bu yaşlıca bir kadındı…” diye anlatırken, Dilber’i bu eve satan kadın söze atıldı: “Bunları ben de tanımazdım. O gece aceleyle bana bu evi söylediler. Ah, bâri isimlerini hatırımda tutaydım…” Daha sözünü bitirmeden, Celâl Bey yaklaşarak:

“İnsan tüccarı! İnsan soyu haini! Cehennem ol oradan… Kadın olmasaydın, billâhi seni şimdi elimle boğardım,” diye üzerine saldırınca, kadın çevresine bir iki kez korkunç korkunç baktıktan sonra hızla sokakların içinde kaybolup gitti.

Şimdi ne yapmalı? Cehennem gibi bir ateş içinde kalan hayata sonuna kadar dayanmalı mı? Hayatın anlamı yok olursa, yaşamakta ne tat var? Kendisini tutukladılar; kırdığı kapıyı ödettikten sonra bıraktılar.

Yağıyor! Yağıyor! Durmadan yağmur yağıyordu.

Yüksek resim zevkiyle sonsuz tatlılıklarını keşfettiği o güzel vücut, kimbilir hangi pis vahşînin kucağına düşecek!

Hepsi pek iyi! Ama bir aynaya yansıyan şafak gibi, o ruhunu gösteren parlak gözleri nasıl unutmalı? Neşe sabahı olan gülümseyişini, mutluluk göğünde doğmuş birbirine eş iki yıldız olan gözlerini yitirdikten sonra, güneşin doğuşunda ve yıldızlarda bir güzellik, bir tat (bulabileceğini) düşünemiyordu. Kendisine, onsuz gök, yer, bütün evren boş, anlamsız ve belki ışıksız görünüyordu. O güzellik evreninden, kendi dünyasından, havasından kovulduğuna göre, artık yaşamaya bir gerek görmüyordu. Sanatının modeli de kaybolmuştu. Çünkü o gözlerin esinlediği sonsuz sevgi sırlarını, bundan sonra kendisine kim haber verecek? O gülümsemede gizli olan sonsuzluğun anlamını nereden anlayacak? Yaradılış güzelliğinin en parlak bir sayfası saydığı o yüzdeki renkleri, yüz çizgilerindeki olgunluğu başka nerede bulacak? Çevresinde en gereksiz bir şey olarak, hayatını buluyordu.

Yağıyor! Yağıyor! Durmadan yağmur yağıyordu!

Evlerin altından geçerken, saçaklardan akarak yakasından vücuduna dokunan su damlalarını duymuyor, ortadan yürürken dizlerine kadar çıkan çamurları görmüyordu.

Acaba şimdi nerede? Asya’da mı? Afrika’da mı? Eğer Ortaçağ krallarından olsa, Asya’ya, o kanlar içinde büyüyen vahşi ihtiyara, bir kertenkeleyi timsah, bir kediyi kaplan yapan Afrika’ya savaş açardı.

Umutsuz, güçsüz bir durumda yoluna devam ederken, bir başkasının işiteceği şekilde, kendi kendisine, “Oh! Çok ıztırap çekiyorum!” diyordu.

İnsanın hayatın görev ve emirlerine karşı kayıtsız kalması; bozulmuş bir zihnin yazgıya karşı düşmanlık silâhı, üzüntünün silâhlanmış kızı olan intihar, kulağına pek çekingen, pek yavaş, bir şeyler söylüyordu: “Ebedî olan bir ıztıraptan seni

ben kurtarırım!” Vücudunun baştan ayağa bir titremeyle sarsıldığını duyarak ve yürüyüşünü hızlandırarak, kendi kendisine, “Evet! Evet!” diyerek vapura girip de kamaranın bir köşesinde oturduğu zaman, (oradaki) iki kişi birbirleriyle konuşuyorlardı. Az sonra iki ahbaptan birisi, gizlice Celâl Bey’i işaret ederek:

“Seninki kendi kendisine konuşuyor!” (dedi).

“Evet, deliliğin bir çok nev’i[81] var!”

Gülüşüyorlardı. Aradan beş dakikalık bir zaman geçmişti ki, elinde gazetesiyle kamaraya giren bir adam elini dostça Celâl Bey’e uzatarak, merasime lüzum görmeden konuşmaya başladılar:

“Nasılsınız?”

“Şükür iyiyim. Siz nasılsınız?”

“Hamdolsun!”

“Yolda gördüm, pek hızlı geliyordunuz.”

“Vapuru kaçırmayayım diye…”

Bu söz üzerine, hiç bir zihinsel ilgileri olmayıp da, yollarda, vapurlarda herkesin konuşmasını dinleyerek ara sıra söze girişen ve özellikle her hâle gülenlerden olan köşedeki iki kişi, kendilerini tutamayarak güldüler:

“Yanılmışsınız sanırım. Daha vapurun hareketine yirmi dakika var.”

“Evet. Bir kaç günden beri saatim beni aldatıyor. Aldatıyor diyorum, âdeta benimle eğleniyor. Bâzen yoracak kadar koşturur, bâzen uzun müsâdeler vererek, vapuru kaçırtır. Yanlış saat, muhakemesi[82] bozulmuş bir zihne benziyor!”

“Ne vakitten beri sizinle görüşemedik. Bir yerde tesâdüf edemedim. Renginizi bu gün bir az uçuk görüyorum. İnşallah vücutça bir rahatsızlığınız yok ya?”

“Hayır, bir şeyim yok. Hava pek yağmurlu olduğundan, sanırım bir az soğuk aldım.”

Celâl Bey, hiç bir sözcüğünü anlayamayacağına emin olduğu halde, cebinden küçük bir kitap çıkararak onunla ilgilenince, yanındaki de gazetesini okumaya başladı.

Aradan beş on dakika geçtiği halde, Celâl Bey’in okumakla ilgilenir

göründüğü küçük kitabının bir sayfasını bile çevirmemesi, yoksun oldukları her erdemi kıskanıp da, insanlığa özgü ahlâk güzelliklerinin her türlüsünden, terbiyesizliğin yarattığı bayağı bir alay ile öc almaya kalkışan köşedeki iki adamın gizli gizli konuşmalarına, uzun uzadıya gülüşmelerine yol açtı. Maddî ve mânevî kişiliği bir düzen içinde olmayan bu mutsuz gencin en ateşli öfkesini ölüyü andırır bir soğukluk ve dinginlik izlediği gibi; kimi zaman birdenbire dağılabilen o dinginliğin dehşet ve heyecana dönmesiyle yerinden kalkarak, Herkül[83] heykelinden alınmış sanılabilecek güçlü eliyle, köşede hâlâ gülüşmekte olanlardan birinin yakasından tutup ayağa kaldırarak yere oturttu:

"Deminden beri yüzüme bakıp gülüyorsunuz. Şimdi de bir az ayağımın altında ağlayınız! Yüzüme bakıp gülmenizin sebebini, bildiğiniz sırrı söylemezseniz, sizi ayağımın altında ezerim. Söyle! Yoksa sen esirci misin?"

Celâl Bey'in hiç beklenmez bir zamanda gösterdiği bu korkunç öfkenin etkisi ile yanında oturan dostunun elindeki gazete yere düştü. Meydanı boş buldukça küstah tavırlarının haddi hesabı olmayan bu türlü reziller, onur ve nâmusun aşağılanmak ve ayaklar altına alınmak istenildiği sırada kazandığı ürkünçlüğe karşı, her zaman bayağılığın zemininde (birer) korkak olduklarından, güçlü elinin içinde güçsüz olanı yalvararak yakasını kurtarmaya; arkadaşı (ise) kaçmak için Celâl Bey'in sırtını dayadığı kapıdan çıkmaya çalışıyordu. Celâl Bey onu da kolundan yakalayarak, "Maksadınız ne idi ki, benim yüzüme bakıp da gülüyordunuz. Yoksa o senin evinde mi? Sen esir ticaretiyle mi geçiniyorsun? Söyle diyorum! Eğer gizlerseniz, ikiniz için de kurtuluş yoktur," dediği zaman, yanında bulunan dostu, aralarına girerek, "Siz onlara bakmayın! Kamaralarda kavga etmek size yaraşır mı? Yerinize oturun. Haysiyetinizi[84] muhafaza için ettiğim bu ricamı reddetmezsiniz, sanırım," gibi öfkesini yatıştıracak yolda yalvarmasıyla, Celâl Bey bir az kendisine gelerek yerine oturunca, güçlükle soluk alarak dostuna, "Eğer sizde ise yalvarırım, kaç bin lira

isterseniz hazırım!" (dedi.) Sonra büsbütün kendisine gelerek, uykudan uyanır gibi, "Ne diyordum? O tahkir eden[85] tavırları birdenbire pek hiddetime dokundu da… Sizi rahatsız ettim, affedersiniz…"

O iki kişi, mücâdeleden sonra hemen kamaradan çıktıkları gibi, vapur da Kadıköy iskelesine yanaşıyordu.

Yağıyor! Yağıyor! Durmadan yağmur yağıyordu!

Evine giden yolda ilerlemekteyken, karşısından yaşlıca bir kadınla genç bir kız geçerek öteki sokağa giriyorlardı ki, bir av görmüş şahin gibi başını kaldırıp

gözlerini çevreye dikti; “İşte o… Ta kendisi…” diyerek, büyük bir hızla saptıkları sokağa dönüp izlemeye başladı. Nazlı ve edâlı yürüyüşü… Özellikle güzel boy bosu… İşte o… Kesinlikle o… Şemsiye tutuşu… Yanındaki yaşlı kadınla konuşmayarak, düşünceli ve üzüntülü bir hâlde yürüyüşü… Ta kendisi… Şiddetli bir yürek çarpıntısı yürüyüşünü yavaşlatıyor, izleme gücünü kırıyordu. Çocukluğunda ilk aldığı terbiyeden olarak kadınlara, başka bir deyişle, ulusun nâmusuna saygı görevi o derecelerde zihninde sağlam temellenmişti ki, bu cinnet ânında bile izlediği insanlara karşı, “Bir az durunuz!” diye şiddetle bağırmak isteğine engel olmakla birlikte, keşfedeceği gerçekten de dehşet duyacağı için, yanlarına yaklaşamıyordu. O değilse üzüntüsünden; o ise sevincinden doğacak duruma dayanacak gücü kendisinde göremiyordu. Kendi kendisine, “Ah bir kere bulsam, bütün dünyanın mevcut kuvveti onu benim elimden alamaz,” diyordu. Bu kadınlar büyük bir evin kapısına doğruldular… O eve girip kaybolacaklar… Bir kere görmek! Mümkün değil! Ayakları titriyor, soluğu kesiliyordu. (Kadınlar) evin kapısını çalıp da içeriye girmek üzereyken, hemen yıldırım gibi önlerinden geçerek, devrilmiş gibi yanındaki sokağın bir duvarına yaslandı. Bu genç kız, Dilber değildi!

vXVv

O haftayı korkunç bir şekilde geçirmişti. Kendisi için bir acılar yüzyılı sayılan bu süre içinde, yüzüne bir az fazlaca bakanlara ve gecenin sırlı örtüsüne bürünerek en uzun özlem gecesinde görünen ve kaybolan hayâletler gibi sessiz sedâsız geçenlere şiddetle saldırarak, “O sende… O senin evinde… Verirsen seni ihyâ ederim! Saklarsan, seni öldürürüm!” demeyi alışkanlık edinmişti. Hattâ bir gün, kendisi için bir acılar yükü olan hayattan coşku ve neşe payı aldığını, yeni açmış bir çiçek gibi çevreye neşe saçan yüzünden ve arkadaşıyla durmadan gülüşerek konuşmasından anladığı bir genç adamın, ıssız sokağın birinde, üzerine saldırarak, “Sen neden bu kadar bahtiyarsın?[86] Demek ki o… mutlak sende… Şimdi ikimizden birinin mahvolması lâzım geliyor!” deyince, genç adam kendisini savunmaya çalışarak, Celâl Bey’i polise teslim etmek üzere iken, kırk yıllık bir deneyime sahip olan arkadaşı, “Bırak şu zavallıyı…” sözüyle ayrıldı; bir az ileride, “Bu bîçâre genç, en istidatlı[87] ressamlardan iken, sebepleri sözlerinden ziyâde sesinden, ifade tarzından anlaşılan bir muhabbet mahrûmiyetiyle bu hâle gelmiştir, sanırım,” yolunda konuşarak, arkadaşının da acıma duygularını uyandırmıştı.

Yine bu hafta içinde bir sabah, Marmara’nın sevinçli yüzeyinde yüzen yeşil bir sala benzeyen Fener’den dönüyordu. Sabahın temizliğiyle pırıl pırıl olan göğe karşı rahat ve serbestçe soluk alarak, kırlara, köylere özgü bir dinginlik içinde bulunan yoldan yürüyordu. Bazen arka üstü çimenin üzerine yatıp gözlerini göğe dikerek; “Rabbim! Ben ne yapayım?” diye soruyordu. O dinginlik içinde epey yürüdükten sonra, Moda Burnu taraflarından geçerken bir evden ağlama sesleri işitti. Birdenbire durarak, “Bu evde ağlıyorlar… Demek ki Dilber burada…” dedi. Gidip evin kapısını çaldı.

Kapıyı açan yaşlı bir kadına, “Yukarıda ağlayan kim?” diye sorunca, kadın, eve her zaman gelen konuklardan olduğunu sanarak, “Ah, sorma! Efendi vefât etti” yanıtını verdiği sırada, cenâze için gelenlere, “Bırakın şu bîçâreyi! Asıl ölen benim. Beni defnedin,”[88] diyordu.

vXVIv

Bu felâket günleri içinde hiç bu kadar dalgın bir durumda olduğu yoktu.

Evin içinde üç günden beri hiç bir kimseye, tek bir söz söylememişti. Üçüncü gece ise, bir dakika bile gözlerini kapamayarak, sabaha kadar Dilber'i ilk gördüğü balkonda geziniyor ve ara sıra ufuklara doğru göz attığına bakılırsa, birisini beklediği anlaşılıyordu. Denizi coşturarak gelen rüzgâr, kayıtsızlıktan uzamış saçlarını dağıtarak yüzüne vurdukça sinirlerini bir kat daha oynatıyor ve kimi zaman durarak kıyılara çarpıp kırılan dalgaların sesini dinliyordu.

Hâlâ doğu yönü karanlık, batı yönü ise doğal olarak büsbütün karanlık içinde görünüyordu ki gittikçe artan rüzgârın kabarttığı deniz ayağının altında çığlıklar atarken, kendisi bu kıyâmetin üstünde kararsız olarak, belki de umudunun gerçekleşmesini, sabahın olmasında bekliyordu. Bir az sonra, oradaki koltuğa çöktü. Sabah bütün görkemiyle doğu yönünü aydınlatınca, yarı açık yarı kapalı gözlerini boş bir noktaya dikerek, birdenbire, "Buldum! Buldum!.." diye bağırmaya başladı. Gözünün önünden birdenbire geçen bir hayâl mi? Ya da perişan, acı çeken bir zihnin kuruntulu bakışına gösterdiği varlıklardan mıydı? Her ne idiyse, ayağa kalkarak, bilimsel olağanüstülüklerden birini keşfetmiş Arşimet gibi, başı açık ayağı çıplak… "Buldum!" diye evin içinde koşmaya başlayarak herkesi uyandırdı. Sokak kapısından çıkarken, geri çevirdiler. O sırada, belki de gözünün önündeki hayâl de büsbütün kaybolmuştu ki, donmuş gibi bir durumda yukarı çıkarak, annesinin, kız kardeşinin ve babasının bulunduğu odaya girdi. Gözleri herkesi görüyor, ama hiç kimseyi tanımıyordu. Annesinin, "Celâl! Annene acımaz mısın?" çığlığına karşı duygusuz bir durumda kapının önünde bekledi. Bir az sonra, yavaş yavaş kardeşine doğru giderek bir az durdu. Yalnız kendisini epeyce zorlayarak, "O şimdi… odalık!" dedi. Sonra ellerini birbirine kilitleyerek, birdenbire kardeşinin kucağına düştü, bayıldı. Annesi ile kız kardeşi, ağlaya ağlaya (onu) yatağa yatırdılar; hemen o sabah topladıkları doktorlar, hastalığın şiddetli bir beyin iltihâbı olduğunu ve hasta pek ağır bir hâlde ise de büsbütün ümitsiz olmadıklarını, tıbbî tartışmalarının kararı olarak bildirdiler.

vXVIIv

Mısır'da, o dönemin ve tâlihin elverdiği ölçüde hesapsız servet yapan bir tüccarın, Elhamra sarayını taklit ederek güzel sanatların en yüksek derecesine alayla gülecek yolda bağışladığı neşe ve güzelliğine doyulmayan, Arap mimarlık biçeminin güzellik saltanatını her türlü ince çizgilerinin ve işlemelerinin yüce anlamını gösterir biçimde yaptırdığı bir evin baş köşesinde, abanoz üzerine çiçekler oyulmuş alçak ve rahat bir tahtı, köşelerinde Arap mimarlık güzelliğinin esâsı sayılmaya lâyık somaki[89] direkleri, kırmızı ile açık mavi zemin üstüne som yaldız işlenmiş duvarlarıyla tavanlarının kenarında Afrika bahçeleriyle Nil'i öven beyitlerle süslü (olan) bir salonu, o gece Binbir Gece hikâyesinin perilerle ilgili bölümünü gerçeklerin dünyasına anlatır bir durumda sâzendelerle ve rakkâselerle[90] dolu idi.

Salonun geniş, cennete benzeyen bahçesine açılan pencerelerinden, çiçekler içindeki portakal ağaçları, bahçenin çevresindeki yüksek duvarları yeşil, taze bir perde ile kapanmış gibi gösteren pek enli muz yaprakları arasından gözlere görünmez bir perinin nefesi gibi çıkarak bahar havasının içine hafiflik ve incelikle yayılan çok hoş kokular giriyor ve akşamları bahçenin ucundaki, bir kaç bin yıldan beri doğanın yıpratmalarına karşı sabırla direndiği gibi bütün varlıkları yok eden tûfânın sellerine (de) engel olmak isteyen bir set gibi görünen ehramların,[91] arkalarından yaprakları yere doğru sarkarak sahranın üzüntü ve gamı vücutlarına bulaşmış sanılacak derecede sevgiyi arttıran büyük hurma ağaçlarının tepelerinden, Afrika'nın, o bütün çevreyi gül rengine boyayan uzun günbatımı ışığının yansıdığı ayna olan bir laktan,[92] gecenin sessizliği içinde salona hafif ve hoş bir serinlik geliyordu.

Periler hikâyesi! O yüksek direklerin altında bağdaş kurarak, hepsi bir renkte beyaz atlaslar giymiş, doğal olarak bıraktıkları uzun saçları oturdukları küçük şiltelerin üzerine dökülmüş, Kafkasya'nın gözleri kamaştıran kızlarının ruhlara ferahlık veren sesleri, gökteki melekleri indirecek bir yücelik ve keman, ud, kanun gibi çalgılarla çalıp söylerlerken yirmi yirmi beş kadar eşsiz güzel, üzerine sırma işlenmiş açık mavi kadifeden saltalarıyla,[93] dizlerine kadar inmiş dalgalı saçları, güzelliğe tapan bir bakışın günlerce üzerinden ayrılmak istemeyeceği billûrdan dökülmüş saydam (ve) beyaz göğüslerini gösteren açık yakalarıyla raksediyorlardı.

Yukarıda anlattığımız rahatlık ve mutluluk tahtının üzerindeki tüccar ise

güzellikten, çiçekten oluşan gönül okşayıcı bir âhengin hafifçe dalgalandığı bahar havasının içinde büsbütün mest olmaya başlamıştı.

Peri hikâyeleri gibi bütün Avrupa'ya yayılmasıyla parlak bir hayâl haline gelen doğunun bu neşeli dünyasında en çok dikkati çeken (şey), sâzendeler arasında ud çalan bir kızın, beyaz atlas gibi saydam, renkli, güzel yüzünde hafif bir gölge yapan uzun kirpikleri arasından, ışık demetleri zayıf bir halde yapraklardan geçen sabah yıldızı gibi, ara sıra son derece gamlı bir biçimde açık pencerelerden bahçeye bakması; herkesin sevinç, neşe, coşku içinde bulunduğu sırada, sonbahara rastlamış bir gül yaprağının çevresinde dolaşan beyaz kelebekler gibi hassas bir yüreğin acılarına kanıt olacak biçimde bir az açılmış ve rengi uçmuş dudaklarının üzerinde gezinen hüzün verici gülümsemesi idi.

Hayatın bu kadar canlı güzellikleri arasında uzaktan, aklı şaşırtan ölçülü boy bosuyla dikkati çeken bu kızın renginin uçukluğunu abartılı olarak belirginleştiren koyu siyah saçlarının ağırlığına, ya da gecenin nemiyle etkisini arttıran çiçeklerin keskin, içe işleyen, sevda uyandıran kokularına yorulacak bir durumda, o küçücük başı ikide birde önüne doğru düşüyordu. Daha yakından dikkat edilebilseydi, bir yuvadan işitilen kuş yavrularının sesleri gibi, dudaklarının üzerinde dolaşan bir adı, pek gizli bir "Ah!"ın izlediği işitilirdi.

Bir genç kızın hâline, bir genç yüreğin sırrına saygı duyarak, bundan fazlasını merak etmeyelim!

Fakat neden bu kadar üzgün? Niçin bu kadar acılı? Bir karanlık köşede, büyük bir sütunun arkasında, uzun parmakları kıvırcık saçlarının içine girmiş düşünen ve yollarında canını fedâ edecek kadar efendilerine bağlı olan haremağalarından[94] biri, bu kadar servet ve zenginliğe sahip efendisinin bu kızı çok beğendiğini hepsine söylemiş ve özellikle esirin kendisine de müjdelemişti.

Sırları incelemeye ve saklamaya saygı duyan kalemden, bundan fazlası için izin alamıyoruz. Aslında genç kızların büyük bir özenle gizledikleri sırları(nı), ya bir göz yaşı ya bir gülümseme açığa vurur.

Salonun en çok mutluluk ve neşe kazandığı bir zamanda, haremağasının, adıyla söyleyelim, Cevher Ağa'nın zihninden, bilmem ne türlü düşünceler geçiyordu ki yüzünün bir fırtınalı gece gibi korkunç, gözlerinin şimşek gibi parlak olduğuna bakılırsa, denilebilirdi ki belki de siyah olduğu için doğaya, hadım olduğu için Sudanlılara lânet ediyor.

Zavallı Cevher! Doğayı coşturacak ne bir yeşillik, üzerinde feryad edecek ne

bir ağaç, yanıbaşında şarkı söyleyeceği ne bir su kıyısı olan çölden alıp da, çevresinde çağlayarak sular akan, lâcivert göğe doğru uzanmış yeşil ağaçlarla çevrili, içi her renkte bin türlü çiçeklerle dolu bir bahçenin içine kanatları kesilerek koyuverilmiş bir kuş gibi, (onu) her zaman kuru, her zaman yakıcı bir güneşin altında kül olmuş Sudan'ın toprakları üzerinden alıp Mısır'ın bu salonlarına getirmişlerdi. O kuş, o bahçede, üzerinden uçuşup geçen bulutlara, başka kuşlara, kuşların minberi olan ağaçlara nasıl özlemle bakarsa, bu da ışıklara boğulmuş salonlara, her biri bir güzellikler âleminden inmiş güzellere öyle yakıcı bir bakışla bakıyordu. O kuş, başının üstünde gördüğü sonsuz gökyüzüne karşı uçmak isteyip de kanatsızlığını anladığı zaman nasıl bir acı duyarsa, bu da ara sıra, o güzel kızın güzellik göğü olan ve kendisine sonsuz derinlikte görünen mavi gözleriyle karşı karşıya gelince, öyle bir cehennem yoksunluğunun ateşi içinde kalıyordu.

Cevher, sâzendeler arasında ud çalan ve biçimli boy bosu, saf güzelliği, ruhu besleyen çekiciliğiyle dikkati çeken bu kıza gözlerini dikmişti. Dikkatli bakışından uzak olmayan bu esirin hâlindeki üzüntüden, bakışındaki hüzünden, kendisini şüphelendiren bir şeyi çözümlemek, bir gerçeği anlamak istiyordu.

Afrika'nın kış mevsiminde (bile) Avrupa('nın) ve özellikle Londra('nın) gündüzlerinden daha parlak (olan) mehtaplı bir gecesinde, evrenin yaradılışının ilk sabahından bu âna kadar hâlâ mâsum bir çocuk olan aşkın aynası denilmeye lâyık bahçedeki gölün parlak yüzeyinde, sandal(ın içinde, kürek) çekiyorlardı.

Gölün başladığı taraftaki sünger taşlarından kaynayarak çevresinde bir hayret ve hayranlık içinde görünen ağaçların altından kendileri için ab-ı hayat[95] olan çimenlerin aralarından küçük yollar yaparak geçen sular, düşünceleri mitolojik çağlara doğru götüren birer su yatağı sayılmaya lâyıktı. Çevresinde sessizlik ve dinginlik içinde gölge yapan ağaçların kararsız yansımalarını genişleten ve uzatan; ara sıra üzerine düşen bin renkte çiçek yapraklarını güzel kıyılarına doğru yönelten ve uzaklaştıran gölün üzerinde, sarı saçları ayışığı ile yaldızlanmış kızların sandalları arasından kürek çekerek geçen Cevher, bir kaç günden beri yanından ayrılmadığı esiri bir küçük sandalın içine almış, gizli bir yöne doğru çekilip gidiyordu.

Gölün bir yanında, gecenin ışığı ile bir kat daha parlayan pek uzun saçları mavi suların üzerinde dalgalanan bir akasya ağacının altında, sandalı bir köşeye bağlayarak durdu.

Cevher hâlâ hüzün verici düşünceler içinde bulunan kıza:

“Düşünüyorsun. Dâima düşünüyorsun! Fakat kimi? Benden korkma! Beni mahrem addet![96] Yüzüm siyah ise, ruhumun da karanlık olması mı lâzım gelir? Ben vücutça noksan isem de, bir kalbe de sahip değil miyim? Kimseye acımaz, kimseyi sevmez miyim? Beni bir dost, bir kardeş, istersen bir kız kardeş say. Seninle dertleşelim,” (dedi).

Üzüntü ve kederlerine bu derece ortak olduğu için ona acımakla birlikte, gönlünün en gizli sırrını açmaya cesâret edemeyen kızın çevresine bakındığını gören Cevher:

“Çekinme! Kimseler işitmez. Korkma! Bu ağaçların, çiçeklerin ağzı sıkıdır. İnsan değil ki hıyânet etsin,” dediği zaman yanındaki esirin gözleri dolmuştu.

“Kederimi, sırrımı sana söylemekte ne fayda var? Söyleyip de bana acıyan duygulu kalbini paralamak merhametsizlik olmaz mı?”

Cevher duygularının verdiği coşkunlukla:

“Oh! Yok. Yok. Seni kurtarırım! Derdine çâre bulurum. Söyle! Bana kıymetli anneciğinden nasıl ayrıldığını, eğer geleli çok olmadıysa, memleketinde bir nehrin kenarında başını sevgilinin kucağına dayayıp da üzerleri karla kapanmış dağ tepelerini seyrettiğin zaman gönlünde neler hissettiğini söyle! Ucu bucağı olmayan vahşi ormanların içinde, göklere doğru çıkmış büyük ağaçların altında, hiç sevgilini, nişanlını bekledin mi? Bekledinse, kalbin nasıl çarpıyordu? Ormanın iç taraflarında kuşlar nasıl ötüşüyordu? Eve döndüğün zaman, annen seni nasıl telâş içinde bekliyordu? Tarif et. Ben de sana memleketimde beni yakıcı bir güneşten, sahranın[97] yırtıcı arslanlarından kurtaran anneciğimin zayıf kolları arasında ne kadar bahtiyâr olduğumu, çölün parlak gecelerinde mahzun mahzun şarkı söyleyerek başlarındaki testileriyle su almaya gelen kızların hâlâ kulağıma akseden seslerini anlatayım. Ah! Bilmezsin. Ben, çölün perisi olan bu kızlardan daha güzel mahlûk bu dünyada yoktur sanırdım. O ateşli çölde, bu gölgeli çehreler, bana ne kadar hoş gelirdi. Her varlığı, her eşyayı vaktinden evvel, haddinden fazla büyüten Afrika, benim de çocukluğumda duygularımı uyandırmıştı; ara sıra kendi kendime derdim ki: Sarmaşıklar gibi bir kere sarıldığı kalbi bir daha bırakmayan bu kıvırcık saçlar pek tehlikeli. Ah! Ne bileyim? Ben gökte uçuştuklarını işittiğim melekleri bile siyah zannederdim. Şimdi! Ah şimdi! Gel, istersen birbirimizin haline ağlayalım!”

Cevher sözünü bitirdiği zaman, genç esir başını eğip sinirli bir hareketle entarisinin koluyla oynayarak:

“Benim bir derdim yok. Yalnız burada oturmam. İstanbul’a gideceğim,” dedi.

“İstanbul’a mı? Niçin? Niçin?”

“Çünkü…”

“Ah, anlıyorum! İtiraf et!”

“Çünkü ben burada kalırsam, yaşamam. Çünkü…”

Birdenbire şiddetle ağlayarak, Cevher’in kucağına kapandı. Cevher bu ışıklı güzelliğin biricik sığınak saydığı kucağına düştüğünü görür görmez, pek zayıf ve oransız derecede uzun olan kollarıyla kucaklayıp, yaslı yüzünü gökyüzüne kaldırarak dedi ki:

“Rabbim! Bîçâre[98] Dilber’i görüyor musun?”

Afrika’nın bu yüce gecesinde, cennete benzeyen bir havuzun bir köşesine hoş gölgesini salan bir ağacın altını aşk itirafına en uygun yer olarak bulan Dilber, oraya geldiğinden beri kendisine acıyarak, bir kız kardeş gibi acılarına ortak, üzüntülerine dertteş olduğunu hep söyleyen Cevher’in kolları arasında ağlıyordu.

“Yeter! Kalbimi bin parça ettin. Yeter! (Kulağına doğru eğilerek.) Seni kurtarırım. Allah aşkına yeter.”

Kurtuluşunu sağlayan bu ateşli sözleriyle Dilber’i yatıştırmaya çalışarak, o küçük sandalla dönüyorlardı. Gölün kıyısına çıktıkları zaman şurada burada top top olmuş ağaçların altında ud ve keman sesleri işitiliyor, artık köşke dönen kızlar ağaçların aralarından, çimenlerin ortalarından geçerlerken en büyük tabloların bulutlar ya da sisler içinde birbirine karışık olarak hayâle gösterdikleri melek topluluklarını andırıyorlardı. Köşke döndüler.

Cevher, o ışıklı güzelliğin gölgesi gibi, artık hiç yanından ayrılmıyordu.

Dilber yatağına çekildi; içinde sabaha kadar rahat edemediğinden alaca karanlıkta kalkıp da odasından çıkarken, orada… kapısının eşiğinde… siyah bir şey görünce, korkarak geri çekildi; bir az dikkatle baktıktan sonra üzüntü ve şaşkınlıkla, “Cevher! Niçin burada yatıyorsun?” diye sorduğu zaman, (Cevher) yattığı yerden kollarını kaldırarak, “Odanda rahat uyuyasın diye seni bekliyorum!” yanıtını verdi.

vXVIIIv

Dilber, başından geçen olaylardan dolayı çok acılar çekmiş, çok ağlamış, insanlığın kimi haksızlıklarına karşı büyük bir nefret duymuş; ama şiddet bilmeyen ince duygululuğu ile heyecana gelmemişti. O sabah, göz yaşları arasından geçerek, karşısında gülümser gibi görünen kadına çevrilen bakışında bir şiddet, o küçük (ve) güzel ağzından birbiri arkasından dökülen sözlerinde bir üzüntü, bütün hâl ve tavırlarında şaşırtıcı bir coşkunluk vardı. Öfkeden birbirine dokunarak, doğanın sanatçı elinin varlığını süslemek için kullandığı incilerdeki güzel seçime, düzene ve ölçüye kanıt olan dişlerinin arasında kaybolmuş sözler, göz yaşlarıyla silinmiş sözcükler, ruhun yücelik ve nefretinde bedende beliren titremeler, ayaklar altına alınmak istenen aşkın heyecanıyla saçlara gelen ürpermeler içinde konuşuyordu. İşitmemek için elleriyle kulaklarını kapadığı bir "öneri," bir gölü kaynatan fırtına gibi, huyundaki ve yaradılışındaki dinginlik ve tatlılığı coşturmuştu.

Hindistan'ın doğu hayâllerini taçlandıran mücevherlerini sunan ve bir tüccarın bütün hazinesini ortaya koyan bu "öneri", satın alınmış bir esirin yüreğini kendi isteklerine boyun eğdiremediğini görünce, şiddete, tehdide başvuruyordu. Hepsi faydasız! Belki de, bu esir akla uygun şeyleri kabul etmez bir inatçı, kendisine edilen iyiliği anlamaz bir nankör, efendisinin emrine boyun eğmez bir âsi idi. Hayır! İnsanlığın yüreğini bilenlerce öyle değil! Dilber, her türlü öneri ve korkutmalara karşı etkilenmeyecek demir gibi bir irâde kesilmişti. Doğu hayâllerinden olarak nisan yağmurunun ilk damlasını alır almaz kapanıp da bir inciyi saklayan sedefler gibi, Celâl Bey'in esinlendirdiği aşkı saklayan yüreği hiç bir emel ve isteğin girmesine izin vermiyor, hiç bir kimseden gelecek iyiliğe açılmıyordu.

Aşkı uğruna büyük bir sevinç ve coşkuyla büyük özverilerde bulunarak, acılar içinde geçen bu hayatında her elemi avutan vicdan rahatlığına sahip olmak istiyordu. Yanındaki kadına öfkeyle, "Efendinizin hazineleri, mücevherleri varsa, benim de gönlüm var. Odalık mı? Ben onun yüzünü gördükçe nefretimden tüylerim ürperiyor. Git, kendisine böyle söyle!" deyince, yanındaki kadın sabrını kaybederek doğru huzuruna çıktığı efendisine, bunun cür'eti, isyânı, küstahlığı cezasız bırakılırsa, kızların eğitimi için olan görevini kabul etmeyeceğini kesin bir dille söylediği için, Dilber'in hapsedilmesine karar verildi.

Bütün ev halkının içinde bu karar, bu emir, yalnız Cevher'i öfkeden delirtecek

derecede heyecanlandırarak, sofanın ortasında yüksek sesle, “Kafkasya’nın asil halkının, o mert vasıflara ve göz okşayıcı güzelliğe sahip bir kavmin, Afrika tâcirlerinin ellerinde böyle mahvolması doğru mu?” yolundaki çığlıkları arasından geçirdikleri Dilber’i, ikinci katta, gün ışığına karşı demir pancurları kapanmış, soğuk, karanlık bir odaya koydukları zaman, neşeden çok hüzün ifade eden bir gülümseyişle, “İşte Kleopatr, Mısır’ın bir odasında mahpus,” dedi.

Sevdiğinin gülerek verdiği bu ad, kendisine pek hoş geliyordu. Dilber hapsedildiğinin ikinci gecesinde, insanlığın aklına yabancı (olan) bir takım korkunç düşüncelerin acı veren ağırlığı altında eziliyormuş gibi, yuvarlaklığı, beyazlığı şaşkınlık uyandıran uzunca boynunu öne doğru eğerek düşünüyordu. Düşünceli gözlerinin önünden, geçmişin unutturan eliyle belirli renkleri silinmiş bir takım uçuk renkli hayâller geçiyor, kimi zaman çocukluğunda gecenin o korkunç, derin karanlığı içinde boş yere anneciğini aradığını; kimi zaman esircinin Ortaçağ zindanlarını andıran evinde, en son gece kendisine musallat olan gecenin karanlık yaratıkları ile geçirdiği zamanı hatırlıyor; olaylar zinciri, serüveninin daha ileri taraflarıyla ilgili hayâlleri canlandırınca, Celâl Bey’in kolunu hâlâ incecik belinde, ilk aşk öpücüğünün ateşli etkisini hâlâ dudaklarının üzerinde duyuyor; doğanın, durumunu ve konumunu düşünmeden kendisine verdiği bu duyarlı yüreğinde açılan yaraların yavaş yavaş kanadığını duyuyordu.

İnsanın ömrünün sonuna kadar arkadaşlık ederek, bileşenleri bozulmaya başlamış yaşlı bir yüze, kurumuş bir ağacın üzerinden geçen sonbaharın ışığı gibi, bir hayat güzelliği, bir gençlik rengi veren çocukluk anılarını, kendisini ilk satın alan hanımın vahşet ve şiddetiyle acılaşmış görerek gözlerini kapıyordu.

Bahçeyi, karşılaştıkları yeri, aşkını, sevdiğini bırakarak, kimsesiz, yalnız başına Mısır’ın bir odasında hapisten kendisini kim kurtaracak? Derin düşüncelere dalan başını kaldırıp da arkasına bakacak olsa, ilk kez sevdiğinin “Bilmezsin seni ne kadar seviyorum,” sözünü işitecek. Yüzünü görecek. Kırılmış bir gönül, satılmış bir sevgi, geçmiş olmuş bir gelecek, hep orada… arkasında duruyordu. Cebinden göz yaşlarıyla kimi yerleri bozulmuş bir resim çıkararak, özlem ve şaşkınlıkla bakıyordu. Kararlı ve sert olduğunu gösteren bu siyah, büyük gözler, zekâ fışkıran bu alın, güç ve acıma anlatan bu yüz... fakat hepsi bitmiş, mahvolmuştu.

Kendi kendisine, “Bu oda karanlık, soğuk; belki üşürsün,” diye(rek) resmi koynuna koydu.

Düşünüyordu… Ne kadar etkili bir sessizlik. Ne kadar derin bir içe dalış!

Odanın penceresinde, önceleri yavaş yavaş, sonraları gittikçe artan bir tıkırtı işitti; başını kaldırarak büyük bir dikkat ve şaşkınlıkla dinledi! Gürültü artmaya başlayınca, perişan bir hâlde yere uzanarak bir koluyla kilime dayandı, korku ve dehşetle her zamankinden daha çok açtığı gözlerini pencereye dikti. Gece yarısından sonra, acaba bu gürültü nereden geliyor? Bu ses nereden çıkıyor? Bir hırsız, bir kaatil (mi)? Demek ki, hayatı son dakikalarına yaklaşıyor. Ağzı bir az açık, saçları ürpermiş, hayat ile ölümün uçurumları arasında, atıldığı unutulma köşesinde, kendisini yalnız bırakmayan bir çok hayâllerin barındığı, korunaklı bir sığınak olan bu odanın yerden yüksek olan pancurlarını, pencerelerini kırmaya çalışan demirden el, acaba kimi hançerleyecek? Bu odadan kimi alıp gecenin karanlığı içine gömecek? Her türlü biçim ve varlıktan uzak, insana üzüntü ve ayrılık zamanında saldıran gece yaratıklarının gürültüleri ve görüntüleri konusunda zihninin bir köşesinde gizlenmiş, öğrenim ve deneyiminin yok edemediği bir kuşkuya büsbütün kapılmak üzere iken, pencere kanatları odayı sarsacak bir şiddetle arkasına kadar açılarak birisi kollarının ve başının kimi yerlerinden kanlar damladığı halde içeriye atıldı. Dilber dehşetle, “Kimdir o?” dediği zaman, karşısındaki nefes alamaz bir durumda:

“Korkma! Ben. Cevher! Şimdi… penceredeki şu merdivenden aşağı in. Aman çabuk. Fırsat kaybolacak,” (diye yanıt verdi).

“Cevher! Mümkün değil!”

Dilber yanına yaklaşarak, Cevher’in üzerinde kan damlaları olan ellerinden tuttu, “Senin iyiliklerin, hizmetlerin bana pek dokunuyor,” diye minnet ve şükranını söylerken, Cevher hiç bir şey işitmez, hiç bir şey anlamaz bir durumda:

“Çabuk. Çabuk. Vücudumdan akan kanlar bir az takatimi[99] kesiyor! Bütün mâniaları[100] çiğnedim. Demirleri kırdım. Çabuk. Sevdiğine, hürriyetine koş; yarın bütün Mısır, bir âciz esirin, zayıf kollarıyla demir kanatlarını sökerek mahbesinden[101] kurtardığı mazlum bir güzeli işitip de hayret içinde kalsın!”

Dilber, hiç bir şey söylemeyerek açık pencerenin yanına yaklaştı. Bir az durduktan sonra aşağı inmeye başlayınca Cevher, merdivenin pencereye dayanmış uçlarından tutarak:

“Aman yavaş! Burada dayanacak yer pek uygun olmadığından zâten merdiven sallanıyor. Çıkıncaya kadar çektiklerimi ben bilirim. Dikkatle in. Daha yavaş!” diyordu. Cevher’in yardımıyla aşağı inen Dilber, bir köşede durarak gecenin karanlığı içinde geçen bu olaya şaşkınlıkla bakakalırken, Cevher de inmeye başladı. Merdiven sallanmakla birlikte, üzüntüsünün şiddetinden, vücudunda

açılan yaraların kanamasından (dolayı) bacakları titriyordu. Dördüncü basamağa kadar indiği halde, tekrar yukarı çıkarak, “Buradan inmek pek tehlikeli!” diye bağırdı. Aşağıdan Dilber, küçücük elleriyle merdivenin yere değen uçlarını tutmak isteyince, sonuçlanmak üzere olan kutsal amacına karşı çıkan engele ateş kesilen Cevher, “Yıkıl oradan… Kendini tehlikeye mi atacaksın? Aşağıdan tutmanın ne faydası var?” diyordu. Cevher yukarıda bir süre durdu, bir süre düşündü. Vakit geçiyor. Fırsat elden gidiyor… Bin zorlukla çıkıp da ucuna gelince, bir eliyle çivilerini, vidalarını çıkarıp sökmekle uğraştığı pancurun, öteki eliyle köşesini tutması sâyesinde yerinden kımıldamayan bu merdiven, o dakika gözüne canlı bir varlıkmış gibi alçak, hâin bir kurtarma aracı şeklinde görünüyordu. Pencereden aşağı doğru bakarak, merdivene, “Ejderha! Bırak beni, Dilber’i kurtaracağım!” diyordu.

Yukarıda durmanın ne yararı var? Hem kendisi hem Dilber mahvolacak. Maksada doğru yükselmek demek olan bu inmede, kurtarmak umudu vardı. Yeniden inmeye başladı. Birinci, ikinci basamakları geçerek, üçüncüsünde bacakları titremekle birlikte bir az sallanmaya başlayan merdivene, hafif bir baş dönmesiyle sıkı sıkıya sarılarak durdu; sonra bir ayağını dördüncüye basıp da öteki ayağı beşincinin üzerine indiği anda, merdivenin uçları pencerenin kenarından kurtularak şâha kalkmış ejderha gibi uğursuz bir sesle arkaya doğru devrildi.

Zavallı Cevher! Toprağın üzerinde, ezilmişliğinin hak edilmemiş kanı içinde yüzüyordu. Dilber, bir şaşkınlık, hüzün ve korkuyla, vücudunun her organı titreyerek yanına yaklaşıp diyordu ki: “Ah zavallı Cevher! Seni ben öldürdüm…” Eğilerek alnından öptü… Belki de bu acıyan öpücük, zavallının kana bulanmış vücuduna bir an için hayat vermişti ki gözlerini açtı. Dilber baş ucunda ağlamaklı bir sesle:

“Merhametli Cevherciğim! Ah, niçin kendini bu hâle koydun. Ben sana ne yaptım ki benim uğruma hayatını feda ettin?”

Cevher sonsuz bir sessizliğe teslim olmaya başlamış bir sesle:

“Çünkü seni seviyordum… Zararı yok… İlk gördüğüm zaman, senin gözlerin kalbimde öldürücü yaralar açmıştı… Zaten yaşamazdım…” (dedi.)

Dilber, Cevher’in başını kollarının arasına alarak yeniden alnından öptüğü zaman, yüce, korkunç, etkili bir an geçiyordu. Cevher, o öpücüklerin altında, o kolların arasında can vermekten hoşlanıyormuş gibi büsbütün dayanarak:

“Ben rahat ölüyorum… Fakat sen mahvoldun… Ah! Kaç. Kaç. Yarın… İstanbul’a vapur var…” Sonra, kendini zorlayarak, “Biletin cebimde…” dedi.

Gâliba, Cevher, bütün ömründe bu kadar mutlu olmamıştı. Habeş sanılacak derecede rengi uçmuş yüzünü Dilber’in kucağında görerek, ölümün yaklaşmasından gelen genel bir zayıflık içinde bir az açabildiği gözlerini özlemle çevirdiği yere bakılınca, denebilirdi ki uçmak üzere olan ruhu, gökyüzünde değil Dilber’in saçlarının içinde yuva yapmak istiyordu. Artık insanlığın o korkunç son dakikası, Cevher’in yüzünde görünmeye başladı. Dinginlik! Üç-dört dakikadan beri süren derin bir sessizlik, geçmiş bir yüzyıl kadar büyük ve sürekliydi. Mutlak uzaklıkları sırlı örtüsüyle kaplayan ve insanlığın geleceğini derinliğine, insan düşüncesinin yetişemeyeceği korkunç uçurumları içinde ve hattâ küreleri bile hiçliğinin sonsuz boşluğunda yok eden bu dinginlik, kanatlarını Cevher’in üzerine açmıştı ki, insana sonsuzluğu örten mezar taşı gibi uğursuz, o sonsuz geceden yansımış gibi karanlık gölgesi, yüzünde görünüyordu.

Yalnız başına, çıplak, bir sokaktan bile geçemezken, İstanbul’a, satıldığı eve gidemezdi. Böyle bir yolculuğa, gözleri çeken güzelliğiyle, doğulu mâsumluğu engel idi. Yine bu eve dönmek! Bütün o büyük kapıların kapalı olması dönüş olanağını yok etmekle birlikte, kendi isteğiyle bir şehvet kucağına düşmek… Bunu hiç hatırına getiremezdi. Beş on dakikadan beri kucağında duran, iğrençlik ve dehşetiyle tüylerini ürperten ölü yüzü yere koyarak, son bir kez sevecenlikle baktıktan sonra, bulunduğu yerden yavaş yavaş uzaklaşmaya başladı. Büyük hurma ağaçlarıyla çevrili bu yeşil yoldan uzaklaştıkça, içindeki korkunç düşüncelerin acılarından eğilmiş başıyla, omuzlarının önünden göğsüne doğru dökülmüş dağınık siyah saçlarını, ara sıra ağaç yaprakları arasından görünen ayın ışığı, insan bakışının tanımadığı hüzünlü bir renkle aydınlatarak tasvir ediyor ve gecenin karanlığı, ruhu olan bir cisimden çok, bir Yunan heykeline benzeyen bu gece yaratığının âhenkli yürüyüşünde kimi küçük şeyleri gizleyerek ve uzun boyuyla düşünme tarzında kimi durumları abartarak, genel görünümüne şaşırtıcı yücelik veriyordu. Bu tavır ve hâliyle uzaklaştıkça, sanılırdı ki ilk çağ ilâhelerinden biri, geçmiş yüzyılları geçerek, üzüntü ve umutsuzluk içinde o büyük hurma ağaçlarının aralarından Nil vâdisine doğru iniyor.

Kıyısına ulaşınca birdenbire durdu; ırmağın sularının, eski ilâhelerle ilgili, hüzünlü ve üzüntülü şarkılar söylemesini dinliyor gibi görünüyordu. Hayır! Ne suların çırpıntısını dinliyor, ne gecenin hüzün ve yüceliğini düşünüyordu. İlk kez olarak, başını kaldırıp kendisini kurtaracak bir ses, bir sedâ işitmek istiyordu. O sedâ ki bundan bir yıl önce kendisine, “Seni seviyorum,” demişti. İnsanın ömrünün sonundaki istekleri gibi, bu da gerçekleşemeyecek bir emirdi. Irmağın

kıyısına oturdu. Vücudunda bir üşüme duyarak kollarını birbirine kavuşturdu; acılardan bitkin bir durumda düşünüyordu. O günlerde Nil'in şiddetle akan suları ayaklarının ucuna dokunarak geçerken, çevresine bakıyordu. Belki de söyleyecek bir sırrı, emânet edecek en son bir sözü vardı.

Fakat kime söylemeli? Irmak acımasız! Ağaçlar duygusuz! Bulutların arasında büsbütün kurtulmaya çalışarak ışığını yayan ay, kayıtsız!

Ruhu yükseldikçe, vücudu düşüyordu.

Şimşek gibi birdenbire geçen bir zaman içinde, Nil'in o soğuk, öldürücü girdapları, doğu göğü gibi saf, sevgi gibi masum olan Dilber'i bir kaç kez derinliğine doğru çektikten sonra, artık yüzüne çıkarmıştı.

Irmağın üzerine arkaüstü çıkarak, gecenin sessizliği içinde akıntılara kapılmış giden Dilber'in uzun saçları suların üzerinde dalgalanmakta ve ayışığı o renksiz yüzün her istek, umut ve emeli terk etmiş anlamlı çizgilerini aydınlatmaktaydı.

Üzerinde, hüzün saçan ayın donuk ışığından başka bir renk olmayan o yüzde, bütün elem ve acıların dindiği, bütün sevda ve emellerin söndüğü görünüyordu.

Acaba Nil'in bu ürkünç, bu öldürücü girdap ve selleri, bu zavallı Dilber'i, bu tâlihsiz esiri nereye götürüyor?

Hürriyetine!

[1]Burada: Esirler.

[2]Mavi.

[3]Adam.

[4]Burada: Esir kızların.

[5]Kimi kuruntulu kimselerin, karanlıkta göründüğünü ileri sürdükleri korkunç yaratık. Burada: Esirci.

[6]“Kırmızı dudaklarının devrinde baş eğmem gül renkli şaraba ben.”

[7]Eskiden kadınların, kaşlarını daha güzel göstermek ya da saçlarını boyamak için sürdükleri siyah boya.

[8]Burada: Hakkın var mı.

[9]Çerkes asıllı, dokuz yaşında kul cinsi bir esir kızı, hastalıksız olarak, eski Harput Mal Müdürü Mustafa Efendi’nin eşine kırk Osmanlı lirası karşılığında sattığımı belirten bu senedim yazılarak adı geçen hanıma teslim edildi.

[10]Annesinin.

[11]Kur’an’ın bölünmüş olduğu otuz bir kısımdan her biri.

[12]Pis.

[13]Yıkıcı; yok edici.

[14]Cehennemin bekçisi olduğuna inanılan düşlemsel varlık.

[15]Kaçacak.

[16]Burada: Engel.

[17]Piyanonun tuşları.

[18] Giysilerini.

[19] Eşiyle.

[20] Pis; lânet olasıca.

[21] Serbest bırakacağım. (Kandil geceleri kafes kuşlarını serbest bırakmak sevap sayılırdı.)

[22]Sahibin; hanımın.

[23]Evlerde, konaklarda kanepe koltuk gibi batılı eşyaların yaygınlaşmasından önce kullanılan, küçük ve yuvarlak minder.

[24]Zahmet; sıkıntı; güçlük.

[25]Pis; iğrenç.

[26]İncelenmeksizin.

[27]Mutluluğumun.

[28]Tüyleri (?).

[29]Parayı.

[30] Üç çift kürekli.

[31] Kadınların ferâce denen harmâni ile örtündükleri dönemde, yalnız gözleri açıkta kalmak üzere başlarına örttükleri örtü.

[32] Paris'te 17. yy.da kurulan, sergilenecek yapıtların Fransız Güzel Sanatlar Akademisi kurulunca yarışma ile kabul edildiği resmî sergi salonu.

[33] Ünlü Fransız ressam ve heykelcisi.

[34]Olayın geçtiği dönemde, Fransız kıralı XIV. Louis döneminde yapılmış mobilyalar modaydı.

[35]Saint-Hélène: Napoléone Bonaparte'ın, Waterloo'daki yenilgisinden sonra sürüldüğü (1815-1821) ve öldüğü ada; güney Atlas Okyanusu'nda, Afrika kıyılarının 1800 km açığındadır.

[36]Fransızca lac (göl). Yazar bu sözcükle bahçedeki büyük bir havuzu anlatmak istiyor olabilir.

[37] Ünlü Fransız yazar ve şairleri.

[38] Haberi.

[39]Fransız yazarı Bernardin de Saint-Pierre'in romanı.

[40]Ünlü Eski Mısır kraliçesinin adının Fransızca'daki söylenişi.

[41]Özür diliyorum.

[42]Yürek çarpıntısı.

[43]İsâ Peygamber'in annesi.

[44]Kadınların yalnız gözleri açıkta kalmak üzere başlarına örttükleri örtü.

[45]Mantoya benzer, bol üstlük.

[46] Çalıştıkları devlet dâiresinde.

[47] Fransız Coşumcu şairi ve yazarı (1790-1869).

[48] Fransız yazarı ve şairi (1802-1885).

[49] Makedonya Kralı "Büyük" İskender (MÖ 356-323).

[50]Soyluluk ve tâlih.

[51] Bayağılıktır.

[52] Burada: Kişilik.

[53] Saflık ve yücelikle.

[54] Katışıksız tâlih.

[55] Soyluluk, törensel kurallara.

[56] Sessizliğinde.

[57] Çobanyıldızı; Venüs.

[58]Enine boyuna düşünme.

[59]Geleceğini.

[60]Onlara göre.

[61]Kız kardeşim.

[62]Gündelikçi işçiler.

[63]Fransız besteci Gounod’nun operası.

[64] Evlilikte soyluluk.

[65]Nâmus.

[66]Aşk.

[67]Bağışladığı.

[68]Birini seviyorum.

[69]Davranmayı.

[70]Çâresiz; zavallı.

[71] Direncin; kararlılığın.

[72] Deliliğine.

[73] Mecaz olarak; sevgili oğlunun.

[74] Tâlihin; mutluluğun.

[75] Dirençsiz.

[76]Tarım işçisi.

[77]Yemin.

[78]Eşim.

[79]Esir.

[80]Burada: Paraya pula boğarım.

[81]Türü.

[82]Düşünme yetisi.

[83]Eski Roma’da, gücün simgesi olan yarı tanrı.

[84] Onurunuzu.

[85]Aşağılayan; hakaret eden.

[86]Mutlusun.

[87]Yetenekli.

[88]Gömün.

[89]Bir tür mermer.

[90]Saz çalanlarla ve dansözlerle.

[91]Piramitlerin.

[92]Fransızca: Lac; göl.

[93]Yakasız, kolsuz, cepkene benzer kısa ceket.

[94]Saray ve konaklarda, haremin işlerine bakan ve haremden sorumlu olan hadım görevli.

[95]Yaşam veren söylence suyu; bengisu.

[96]1 Sırdaşın say.

[97]Çölün.

[98]Çâresiz; zavallı.

[99] Gücümü.

[100] Engelleri.

[101] Hapsedildiği yerden.

[1] Sâmi Paşa’nın oğlu.

[2] Vakıf işleri dâiresinin özel kalem müdürlüğü memuru.

[3] Zeynep Kerman, Samipaşazade Sezai, Kültür ve Turizm Bakanlığı yayını, 1986, s. 14. Sâmipaşazâde Sezâi’nin yaşamöyküsü konusunda temel olarak bu kaynaktan yararlanıldı.

[4] İsmail Habib, Tanzimattan Beri Edebiyat Tarihi I, ?, s. 170.

[5] 1902’den 1910’a değin sırasıyla Kahire, Paris ve İstanbul’da yayımlanan İttihâd ve Terakki Partisi yayın organı. Yazarları arasında Ahmed Rızâ, Cenâb Şahâbeddin, Bahâeddin Şâkir gibi yazarlar vardır (M. Orhan Bayrak, Türkiye’de Gazeteler ve Dergiler Sözlüğü, Küll yayını, İstanbul, 1994, s. 75).

[6] Zeynep Kerman, Samipaşazade Sezai, Kültür ve Turizm Bakanlığı yayını, 1986, s. 22.

[7] Hıfzı Tevfik Gönensay, Türk Edebiyatı Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1949, s. 91. (Alıntının dili yalınlaştırılmıştır).

[8] 1873.

[9] Antuvan adlı birinin 1873’te çıkardığı ve aynı yıl kapanan gülmece gazetesi (M. Orhan Bayrak, Türkiye’de Gazeteler ve Dergiler Sözlüğü, Küll yayını, İstanbul, 1994, s. 75.); “Kamer”, ay demektir.

[10] Metnin tamamı için: “Musâhabe-i Edebiye”, Sâmipaşazâde Sezâi’nin Hikâye-Hâtıra-Mektup ve Edebî Makaleleri kitabı içinde, İÜ Edebiyat Fak. yayını, Hazırlayan: Zeynep Kerman, 1981, s. 135-136. (Sezâi’nin bu kitaptaki metinleri, yalınlaştırılmamış özgün metinlerdir.)

[11] Hıfzı Tevfik Gönensay, agy., s. 92. (Alıntının dili yalınlaştırılmıştır.)

[12] “Musâhabe-i Edebiye”, Sâmipaşazâde Sezâi’nin Hikâye-Hâtıra-Mektup ve Edebî Makaleleri kitabı içinde, İÜ Edebiyat Fak. yayını, Hazırlayan: Zeynep Kerman, 1981, s. 141. (Alıntının dili yalınlaştırılmıştır.)

[13] Hâlit Ziyâ Uşaklıgil, Kırk Yıl, İnkılâp ve Aka Kitabevleri yay. İstanbul, 1969, s. 303.

[14] Hıfzı Tevfik Gönensay, Türk Edebiyatı Tarihi, Remzi Kitabevi yay., İstanbul, 1949, s. 95. (Alıntının dili yalınlaştırılmıştır.)

[15] Bk. İsmail Parlatır, Tanzimat Edebiyatında Kölelik, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu yay., Ankara, 1987.

[16] 1924'te yapılan ikinci basımda yer almaktadır.

[17] 1889.

[18] II. Abdülhamid'in 33 yıl süren saltanat dönemi (1876-1909) anıştırılıyor.

[19] Büyük gemilerin rotaları.

[20] Beklemeye, bak gücüm kalmadı / Yalnızlık köşesinde yaşlandım / Beklediğim hep, yurdun yükseliş ve mutluluğudur / Bir düşman elinde dağıldı gitti / Bu yurtta gördüğüm her gün benim / Âh ederek, çığlıklar atarak bir can çekişme durumudur / Karşı durdum iyiliğine (de), tehdidine (de) / Yiğitlikte, işte ün saldım.

[21]Sâmipaşazâde Sezâi'nin öykü kitabı (1892).

[22]Bu ad, babamın yazdığı "Rümûz-ül-Hikem"e, bir de söyleyemediklerime bir simge idi (S. Sezâi'nin notu). Sâmipaşazâde Sezâi'nin anı, gezi, söyleşi ve eleştiri yazılarını derleyen kitabı (1900).

[23]Şeyh Sâdî; İranlı şair (ölümü: 1292).

[24]Farsça: "Herkes insanoğludur, ama birbirlerinin kanını kurtlar gibi dökerler."

[25] Recâizâde Mahmud Ekrem (1847-1914), Tanzimat dönemi şair ve yazarı.